

د تاريخ په رڼا كې

د ډاکټر مبارک علي د پنځه څلور سيمو تحقيقي او تاريخي
مقالو مجموعه

Ketabton.com

دا کتاب وه

رفغان کتیبون

ته اوچت شوي دي

افغان کتابتون

تاسو زموږ په اپليکېشن کې د پښتو ژبې

ناولونه

ادبي کتابونه

شاعري کتابونه

سياسي کتابونه

تاريخي کتابونه

د علم طب کتابونه

د انجنيري په اړه کتابونه

د ښونځي کتابونه

مونوگرافونه

د ماشومانو لپاره کتابونه

د فلسفې کتابونه

او داسې نور ډير کتابونه تر لاسه کولای شئ.

افغان کتابتون

زموږ اپليکېشن د گوگل پلي سټور

(Google Play Store)

سڅه وه خپل موبایل ته را ډانلوډ کړي

په گوگل پلي سټور کې

افغان کتابتون

یا

Afghan kitabtoon

Afghan Kitabtoon

افغان کتابتون

Sakhidad Haroon

Contains ads

Uninstall

Open

What's new

Last updated 21 Jun 2022

Fixe some bugs.

تاسو کولای شئ چي په اسانی سره کتاب ولولئ او خپل
موبایل ته راشکته کری

Your private feedback

Khazana Kitab

★★★★★ 20/06/2022

Best application . it have much info

Edit your feedback

Developer contact

About this app

د تاریخ په رڼا کې

د ډاکټر مبارک علي د پنځه څالو پښتو تحقيقي او تاريخي
مقالو مجموعه

ژباړونکی: نوید آرین

د تاريخ په رڼا کي

د ډاکټر مبارک علي د پنځه څلورېشتو تحقيقي او تاريخي

مقالو مجموعه

ژباړونکی:

نوید آرین

PUBLISHED BY:
Sahaf Book Publishing Institution
Quetta
2009

د دې کتاب د چاپ ټول حقوق
د صحاف نشراتي مؤسسې سره خوندي دي!

د کتاب پېژندنه:

*****

د کتاب نوم	::	د تاريخ په رڼا کي
ليکوال	::	ډاکتر مبارک علي
ژباړونکی	::	نويد آرين
کمپوز	::	مترجم
خپروونکی، اهتمام او د ټايتل طرحه	}	صحاف نشراتي مؤسسه - کوټه

hamdullahsahaf@yahoo.com
فون: - ۰۸۱-۲۶۶۴۲۳۶

د چاپ شمېر	::	(۱۰۰۰) زر ټوکه
د چاپ کال	::	۱۳۸۸ لومړی چاپ

سرليكونه

شعبه	سرليک	مخ
۱.	د ناشر خبري	۷
۲.	د ژباړونکي سرريزه	۹
۳.	د مسلمانانو تاريخ	۲۵
۴.	اسلام او پاچاهي	۴۳
۵.	مسلمانان او نوبت	۵۱
۶.	اوسنی کړ کيچ او مسلمان هيوادونه	۶۷
۷.	په اسلام کي دننه مبارزه	۷۲
۸.	د مسلمانو ټولنو څپر نه	۷۸
۹.	د هند مسلمانان	۸۲
۱۰.	لوېديزوال او اسلام	۱۰۴
۱۱.	صليبي جنگونه که د شرق او غرب تصادم	۱۱۰
۱۲.	شرق او غرب	۱۱۵
۱۳.	د نصرانيت د اوج زمانه	۱۲۶
۱۴.	د کاتوليکانو مذهبي سخت دريزي	۱۳۸
۱۵.	ياغيان او تاريخ	۱۴۴
۱۶.	بيا رغبت	۱۴۹
۱۷.	د اصلاح غورځنگ	۱۶۲
۱۸.	روښان فکري	۱۸۲
۱۹.	د فرانسې انقلاب	۱۹۴
۲۰.	د انگلستان صنعتي انقلاب	۲۰۷
۲۱.	کولمبوس قاتل، مجرم او که اتل؟	۲۲۷
۲۲.	امريکا تاريخ نه درلود	۲۳۶

۲۴۱	د ديکتاتورانو لارښود ناپليون	۲۳
۲۴۸	نازي هټلر	۲۴
۲۵۴	تاريخ د ځان په گټه	۲۵
۲۵۹	مؤرخ بايد څه وکړي	۲۶
۲۶۱	رشتونى تاريخ	۲۷
۲۶۴	تاريخ او تېر مهال	۲۸
۲۷۴	د خلکو غميزه	۲۹
۲۷۷	د سپېڅلو خلکو لمانځنه	۳۰
۲۸۹	جنگ او ټولنه	۳۱
۲۹۸	تمدني جر مونه	۳۲
۳۰۲	متمدن او وحشي	۳۳
۳۰۷	تو کميز توپيرونه	۳۴
۳۱۷	د ملتپالني نظريات	۳۵
۳۲۲	د سياسي پوهي تکامل	۳۶
۳۲۷	بښخي په هندي ټولنه کي	۳۷
۳۳۶	بښخي په لرغوني مصر کي	۳۸
۳۴۳	بښخي په لرغوني يونان کي	۳۹
۳۵۳	راپرزېدنه او بيرته ژوند	۴۰
۳۵۸	د مزدورانو او ياغيانو وسلې	۴۱
۳۶۳	په هند کي بغاوتونه	۴۲
۳۶۸	ښوونيزي ادارې او دهغوى رول	۴۳
۳۷۱	تاريخ او کوچنيان	۴۴
۳۷۷	د مالکي تاريخ	۴۵
۳۸۳	د اوبښکو تاريخ	۴۶
۳۸۹	د مرگ سزا	۴۷

د ناشر خبري

داد نامتو مؤرخ ډاکټر مبارک علي د مقالو دويمه ټولگه ده چې په پښتو ژبه ترجمه کېږي او صحاف تشراتي مؤسسه يې خپروي. ډاکټر مبارک علي پر تاريخي موضوعاتو څېړني کوي. گڼ ليکوال او مؤلفان له دې سره دلچسپي لري چې د تېرو زمانو د پېښو په باب ليکني او څېړني وکړي مگر د دوی ډېر لږ کسان په تاريخ کې تخصص لري او په دغه علم کې يې د نړۍ په لويو پوهنتونو کې زده کړې کړي دي. ډاکټر مبارک علي د دغو لږو کسانو د سر د قطار سړی دی.

تاريخ که سم وليکل شي، موږ د تېرو خلکو د زرگونو کلونو په تجربو کې شريکوي او داسې څراغ په لاس کې راکوي چې د نن او سبا لاره وږباتي روښانه ليدلای شو.

د تاريخ سم ليکل په لازم مهارت او ژورې پوهې سربېره، له مؤرخ څخه يې ترقي غواړي. هغه مؤرخ چې له خاصو نظريو، فرقو، قامونو يا هيوادونو سره دلچسپي لري او د خپلو دغو ذاتي دلچسپيو او يا تقرونو په رڼا کې تاريخ ليکي، هغه داسې څه نه شي ليکلای چې د لارې څراغ مو شي ډاکټر مبارک علي له هغو ماهرينو څخه دی چې خپلې څېړني تر وده وده له خپل شخصي حب او بغضه ليرې ساتي. دی د واقعي عالم په توگه پېښو ته د خپلو احساساتو، عواطفو او جذباتو له مداخلې پرته گوري.

۸ ..... دناشر خبري

د تاريخ يو ماهر که پر خپلو ذاتي تمايلاتو پښه کښېږدي او يوازې حقيقت ته وفادار پاته شي، بيا به هم تر هغو پوري د لوی مؤرخ مقام حاصل نه کړي چې د تېرو زمانو په پېښو کې پټې معناوي او د دغو معناوو تر منځ تسلسل ونه مومي. ډاکټر مبارک علي يو ستر گور مؤرخ دی. دی مو يوازې له پېښو نه خبروي بلکې د پېښو تر منځ تړون ته يې هم پام دی او د پېښو له حجابونو وروها خوا د معنا ناوې هم راښکاروي، ځکه نو په ډاډ سره ويلای شو چې دی لوی مؤرخ دی او د ده ليکنې لوستونکي ته هغه څه ور زده کولای شي چې له تاريخه يې توقع لرو.

علاوه پر دغه امتيازونو د ډاکټر مبارک علي يو بل امتياز دادی چې په لږو لفظونو کې ډېرې خبرې راته کوي. د ده هره مقاله په حقيقت کې د يو کتاب خبرو خلاصه ده. که و وايو چې د دې کتاب په لوستلو سره به مو د لسگونو کتابونو د لوستلو په اندازه خبرې زده کړي وي، نو مبالغه به مونه وي کړې. صحاف نشراتي اداره وياړي چې په پښتو ژبه د تاريخ د دغه لوی عالم د مقالو دويم کتاب خپروي. دلته بايد د کتاب د لايق او زيار کښ ژباړن ښاغلي نوید آرین يادونه او قدرونه هم وکړو چې که د ده زيار او لياقت نه وای نو د دغه خورا گټور کتاب دومره سمه او فصیحه ژباړه به مو مخي ته نه وه ايښې. والسلام

د صحاف نشراتي مؤسسې اداره

۱۳۸۸ل منی، کوټه.

د ژباړونکي سریزه

د تاريخ سره د انسان لېوالتيا له لرغوني زمانې څخه ده کله چې انسان لا د تهذيب او تمدن سره آشنائي نه وه پيدا کړې، په نيمه وحشي دور کي يې ژوند کاوه او په قبيلوي وېشونو کي گير و، هغه وخت د مشرانو د برياوو د خوندي کولو احساس ورته وشو مشران او لويان هغه خلک وو چې د خپلي هوبنيارتيا او پياوړتيا له کبله يې ځانگړی نوم گټلی و، دا هغه زړه ور او غښتلي خلک وو چې خپلي قبيلې ته يې پر نورو قبایلو لوړتيا وربخښلې وه او د سياسي، ټولنيزو او اقتصادي گټو څخه برخمن وو عامو وگړو ته مهمه وه چې د داسي خاصو خلکو وړتياوي په ياد ولري په دې وخت کي د اسطورو او اتلانو د کيسو پيل وشو د وخت په تېرېدو سره په اتلانو د سپېڅلتيا جامه واغوستل شوه آخر د معبودانو درجې ته ورسېدل منظومو جنگنامو، اسطورو او سندرو راتلونکي نسلونو ته د اتلانو د برم او وياړ ستري کارنامې بيانولې او د هغوی حيرانوونکي وړتياوي يې په گوته کولې د منظومو جنگنامو په يادول آسانه کار و، خلکو په شوق او لېوالتيا سره په يادولې او سينه په سينه يې راتلونکي نسلونو ته نقلولې نن هم د پخوا په شان د نظم دغه صنف شتون لري.

د تاريخ پيل د نثر پر ځای د شعر په ژبه وشو لومړنيو داستانونو ويونکو مؤرخينو شاعرانه وړتياوي هم درلودې که څه هم هغوی د دې خبري سره کومه مينه نه درلوده چې د هغوی داستان گويي د تاريخ پر معيارونو پوره څيړي که نه، هغوی دې ته اهميت ورکاوه چې په خپله داستان گويي سره اورېدونکي اغېزمن کړي د هغې زمانې داستان گويي د اوسني تاريخ لومړنۍ بڼه ده او دا هغه صنف و، چې د هيچا ملکيت نه و، او د ټولو مشترک و، په جوړښت کي يې د ډېرو خلکو برخه وه ځکه هر چا کولای شوای چې پېښي په

د ژباړونکي سره ۱۰

منظومه بڼه راغونډې کړې په ياد يې کړې په خلکو يې واوري او پخپله هم خوند ورڅخه واخلي د هغه زمانې د لومړني منظوم ادب نظريه روښانه او معلومه وه او هغه دا وه کوم خلک چې زبردستي وړتياوي لري هغوی د ستايلو او عبوديت وړ دي همدا لامل دی چې د هغه زمانې وگړو نومياليان او اتلان د معبوديت پور ته ورسول د هغوی سره اړه لرونکي نورو توکو ته يې هم د معبوديت حق ور وباڅښه.

وروسته چې په بابل او مصر کې ليکدود ايجاد شو زراعت د پرمختگ پر اوونه پي کړل ډله ييز وېش را منځته شو په ټولنيز کالبوت کې بنسټيز بدلونونه راغلل د قبایلي او اساطيري اتلانو او نومياليانو په مقابله کې د حکومت او مذهب ادارې په وجود راغلې نوي راتلونکي ادارې زاړه نظام ته گوته ونيوله په دې اداره کې د قوت سرچينه پاچا او د هغه اميران وو په زاړه قبایلي نظام کې قبيلوي مشرانو ارزښت درلود مگر پاچا او اميرانو د خپلو صلاحيتونو او بهادری په زور د قبيلوي مشرانو ارزښت ور کم کړ هغوی د مذهب د ادارې له لارې قوانين پلي کړل لرغوني اسطوري جنگنامې او د پخوانيو اتلانو منظومي بریاوي او د هغوی سره اړونده عقيدې يې د مذهب برخه وگرځولې د مذهب ادارې د لوستو خلکو ډله پيدا کړه لوستو خلکو ولسي ادب وليکه په دې وخت کې لومړی ځل په نالوستې ډله کې د وروسته پاته والي احساس وده وکړه له دې څخه ناهيلي وزېږېدله دلته د حاکم او د محکوم تصور پيدا شو او په کلاسيکي تاريخ کې ټکرونه راوټوکېدل.

يوې خوا ته ولسونو زاړه سندريز ارزښتونه زمزمه کول بلې خوا ته د پاچاهانو په ستاينه کې نظمونه وليکل شول او دا د تشریحي تاريخ لومړنی نمونې وې په دې وخت کې په شمالي افريقا کې فونيقيانو د ليکدود په خپرولو سره بياني تاريخ پيل کړ چې په خپرېدلو سره په شاوخوا هيوادونو بابل، سوريه او يونان کې دوديز شو.

د يهودو کتاب "الایام" د تاريخ ليکنې لومړی مثال بلل کېدلای شي مگر سنه و کال نه لري په يونان کې زېږېدلي هيرودوس ته د تاريخ بابا ويل کېږي.

د تاریخ په رڼا کې ۱۱

د هغه په تاریخ کې ربط لیدل کېږي تر دې دمخه دغه شي وجود نه درلود یوازې پاشلي ټوټې وې چې هغه ته پرله پورې تاریخ نه شو ویلای هیرو دوتس د خپلو پېشروانو په شان بېلي بېلي کیسې په خپل کتاب کې لیکلې د هغه په کتاب کې واقعاتي تسلسل وجود لري ځکه په مجموع کې د هغه کتاب د تاریخ کتاب بلل کېدلای شي که څه هم هغه د تاریخ اصطلاح نه کاروي مگر د تاریخ د لومړي نقش خطاب ورکول کېږي د هغه کتاب ته ډېر هیله مند کېدل په کار نه دي ځکه چې هیرو دوتس د تاریخ د پروسې د قوانینو او اسبابو څخه مطلق ناخبره دی هیرو دوتس دا خبره هم مني چې امکان لري چې خارجي او خارق العاده قوتونه د انسانانو پر کړنو باندې اغېزمن شي د هغه تاریخ لیکنې علمي نیمګړتیاوي درلودې تر دې وروسته تهیوسي دایدس نومي مؤرخ جنګي تاریخ ولیکه دا د اماتور تاریخ لیکنې پیل و، هغه د هیرو دوتس په پر تله روایتی داستان ګویی وغندله او دعوه یې وکړه چې کتاب یې له مبالغې څخه پاک دی هغه تشویش وښود چې څنګه چې د ده کتاب له دروغو او افسانو څخه پاک دی او پر حقایقو بنا دی ځکه امکان لري چې د خلکو لپاره د لېوالتیا سوب ونه ګرځي د تهیوسي دایدس په وینا د هغه کتاب د هغه خلکو لپاره ګټور ثابتېدلای شي چې غواړي له تېرمهاله په خبرېدو سره په راتلونکي مهال ځان پوه کړي تهیوسي دایدس فکر کاوه چې د انسان کړنې په راتلونکي وخت د پوهېدلو لپاره وڅېړي او هغه د عمل او تفکر په خپلمنځي اړیکو هم پوهېده تهیوسي دایدس د تاریخ لپاره قوانین ونه ټاکل د هغه زمانې د اصولو پر خلاف یې د اتن او د سپارټا په جنګ کې د جګړه مارانو او معبودانو ستاینه د خلکو د خوښي پر بنسټ ونه کړه بلکې د تاریخي حقیقتونو پر بنسټ یې تاریخ ولیکه.

پولي بیس د هغه دور د تاریخي فکر لارښود بلل کېږي د هغه نظریات تر تهیوسي دایدس لا زیات روښان او جوت وو هغه د بیاني تاریخ پر ځای نظري، اصولي او تجربوي (Pragmatic) تاریخ پیل کړ چې له تاریخي حقایقو او د هغوی له فطري اسبابو څخه عبارت دی پولي بیس مهمه وبلله چې تاریخي

۱۲ ..... د زيارونکي سريره
 حقايق دي د اسبابو په راورلو سره بيان شي پولي بيس د دې پخواني اصول
 مخالف و، چي په تاريخ ليکنه کي معبودان او د هغوی اولادونه د ارزښت وړ
 دي د هغه په قول مؤرخ دي يوازي حقيقتونه روښانه کړي اسباب، اغيزي او
 پايلي دي وڅپرې په اسنادو کي دي انتقاد وکړي کيسې او پېښي دي د عقل
 په تله کي وتلي.

تر دې وروسته چي د عربو تاريخ ليکنه پيل شوه په واقعاتو کي يې
 د اسنادو روغتيا ته پاملرنه وکړه سني او کال ته په ارزښت وړ کولو سره يې په
 تاريخ کي واقعاتي ترتيب رامنځته کړ دې کار تاريخ ليکني ته نوی روح
 ورننه ايست او تاريخ ته يې د علم درجه ورکړه د علومو په لاس ته راورلو کي
 عرب د يونانيانو احسان منونکي دي چيري چي هغوی يوناني علوم فلسفه،
 منطق، طب، طبيعيات او رياضي عربي ژبي ته نقل کړل هلته يې د ډرامې او هنر
 تر څنگ يوناني او رومي تاريخونه له يوه مخه له پامه وغورځول تر دې اندازې
 چي د اړونده هيوادونو د تاريخي حوالو لپاره يې شامي ماخذاتو ته رجوع کوله
 له ابن خلدون پرته نور ټول تاريخ بياني تاريخ دی او د بياني تاريخ په لړ کي
 يې د لرغوني عربي ټولني له ارزښتونو څخه کار اخيستی دی.

عرب مؤرخ عبدالرحمن ابن خلدون د سنجيده تاريخ ليکني خښته
 کښېښوده هغه د تاريخ د علم بنسټ ايښودونکی دی هغه په تاريخ د پوهېدلو
 لپاره ځيني قوانين پلي کړل او هغه د تکاملي پړاوونو کيفيتونه بيان کړل په
 دې کي شک نشته چي ابن خلدون يو لوی مؤرخ و، مگر د هغه فکر پر عربي
 تاريخ ليکني کومي ځانگړي اغيزي ونه شيندلې.

تر دې وروسته چي په اروپا کي د روښانفکري غورځنگ راوتو کېد هلته
 په تاريخ ليکنه نوی روح ننوت د تاريخ پوهني په باب نوري څېړني وشوې او
 تاريخ پوهنه يې په يو لړ ښاخونو و وېشله دې کار تاريخ نور اغېزناک کړ
 وروسته يې اصول ورته وټاکل په دغه دور کي يې تاريخ يوه پياوړې وسيله
 وگرځوله واکمنو د تاريخ قوه حس کړه او د يوې وسلې په توگه يې په خپل
 حق کي وکاروله تر څو په خپلو مرامونو کي سر ته ورسېږي د تاريخ پورتني

د تاریخ په رڼا کې ۱۳
 کاروني ظالم او جابر واکمن خوندي کړل په وروسته پاته مسلمانو هیوادونو
 کې واکمني ډلې د ولسونو د ستونزو په هوارولو کې پاته راغلي وې هغوی
 د دغې ناکامۍ د پټولو لپاره له تاریخه کار واخیست او ثابته یې کړه چې
 د خلکو د ستونزو په نه هوارېدو کې د تقدیر لاس دی هغوی قسمت او تقدیر
 د خلکو د ستونزو مسوول وگرځول او پخپله بري الذمه شول خلک د ناهیلۍ
 ښکار شول د ټولنیز او ذهني وروسته پاته والي احساس نور ژور شو د وسلې په
 توگه د تاریخ کاروني په ثبوت ورسوله چې ډېرې وپروونکي پایلې یې
 راوتلای شي او ټولني د تباهی کندی ته ور ټپل وهلاي شي.

هر کله چې د تېرمهال له مخه څخه تقاب ایسته کېږي او د تاریخ رڼا پر
 لوېږي جو تېري چې د پخوانیو ظالمانو او دیکتاتورانو تورو کارنامو پر ولسونو
 کوم کړاوونه تېر کړي دي تاریخ د عبرت پاڼه ده دې عبرتناک سبق ته په
 کتلو سره موږ کولای شو چې په راتلونکي مهال کې د ښو لاسته راوړنو لپاره
 کټوري ازموینې وکړو ترڅو راتلونکی مهال وځلوو د راتلونکي مهال لپاره ښه
 فکر او ښه کړنه هغه خوځوونکي توکي دي چې په ولسونو کې تمدني
 پرمختگ راولي چیرې چې د تېرمهال سره بې کچې مینه نه وي او د سپېڅلتیا
 جامه ور وا نه غوښتل شي ټولنه کولای شي چې راتلونکي مهال ته د ویاړمنو
 ارزښتونو په لرلو سره ور ننوزي په بله بڼه که ولسونه دې ته اړ کړل شي چې
 یوازي تېرمهال دي د خپلو سوچونو محور وگرځوي او له هغه څخه دي مطلق
 بغاوت او سرغړونه نه کوي هلته ټولنیز افکار سلب شي وروسته پاته والی
 یقیني شي او سپېڅلی تېرمهال د غاړې طوق وگرځي په داسې وخت کې دې
 بار پورته کولو ته تقدیر او ازل ویل کېږي په کومو قومونو کې چې ازلي نوشتې
 ته ارزښت ور کول کېږي هلته اوسمهال ته په تشویش سره او راتلونکي مهال
 ته په ترهېدلو سره کتل کېږي په داسې ټولنو کې ابا پرستی (اجداد پرستی)
 او مُرده پرستی د تېرمهال د ارزښتونو او افسانو په بڼه د وگړو پر عقلونو غېږ
 راگرځولې وي په داسې اوضاع کې مؤرخ ډېره لویه وجیبه پر غاړه لري ولي
 چې هغه د ټولني یو روښانفکره او باسواده غړی وي د هغه وینښ دماغ د ټولنیزو

حالاتو جاج اخیستلای شي او هغه د پاڅه شعور په زور په ټولنه کي راتلونکي بدلونونه محسوسولای شي هغه نه یوازي پېښي ثبتوي بلکي د پېښو جاج اخلي او پر نتیجويې غور و فکر کوي د ټولنیز زوال او وروسته پاته والي په وخت کي د مؤرخ لویه وجیبه وي چي هغه خپل مثبت رول ولوبوي د خلکو د ذهنونو په بدلولو کي مرسته ورسره وکړي هغه خلکو ته صحیح او راست سمت ور ښودلای شي راست سمت هغه ټولنیز یووالی راولي چي د ټولنیز پرمختګ لومړی زینه ده کله چي د ډلو ټپلو او هجومونو فکري سفر په یوه سمت کي پیل شي او د حقایقو پر بنسټ د مثبتو بدلونونو منلو ته غاړه کښېږدي هغوی د یوې منظمي ټولني پر لور ګامونه اوچت کړي او د تکاملي دورو څخه په تدریجي توګه په تېرېدو سره د یوه ملت کېدو په قالب کي ولوېږي د قومونو د ټولنیزو لارو چارو په ټاکلو کي د عمل اشتراک تل د ارزښت وړ پاته شوی دی تل خلک د ګډو عادتونو پر بنسټ یو ځای کېږي او د افکارو راکړه ورکړه کوي له دې څخه فکري یووالی راضي چي د یو موټي ملت په جوړولو کي ډېر ارزښتمن رول لوبولای شي.

په تاریخ لیکنه کي پوښتني ډېر ارزښت لري کله چي یو مؤرخ پوښتنه کوي نو د ځواب ویلو یا لاس ته راوړلو لپاره اړ وي چي ژوره څېړنه وکړي څېړنه او پلټنه د ځواب ویلو لامل ګرځي د تاریخ لیکني په ډګر کي پوښتني او د هغوی ځوابونه د غور او فکر نوي لاري پرانیزي لاندینی پوښتني د تاریخ د ځانګي ډېري ارزښتناکي پوښتني دي په دې کتاب کي د داسي پوښتنو د ځواب ویلو هڅه شوې ده.

پوښتني دا دي:

- کله چي اروپایانو د مسلمانانو د تاریخ جاج واخیست د کومو تعصباتو ښکار شول او تر شایې کوم لاملونه وو...؟
- په اسلام کي د پاچاهۍ اداره ولي او څنګه پر پښو ودرېدله...؟
- ولي مسلمانان تر اوږدې مودې پوري د پخوانیو افکارو سره نښتني وو او د زمانې د نوښتګرو افکارو سره یې ملګري ونه کړای شوای...؟

- د تاریخ په رڼا کې ۱۵
- د اوس د دور د دهشتناکو بحرانونو د مقابلي لپاره په مسلمانو هیوادونو کې د کومو کومو تدابیرو د خپلولو وړ تیاوې لیدل کېږي...؟
  - آیا په اسلام کې د روښانفکرۍ گنجایش شته...؟
  - آیا په مسلمانانو کې د ساینسي او فکري پرمختګ لپاره کوم منظم غورځنګ پیلېدلای شي...؟
  - آیا د نامسلمانو هیوادونو لږکي مسلمانان کولای شي چې په هغه هیوادونو کې له ویاړه ډک ژوند وکړي...؟
  - په لوېدیځ کې چې د مسلمانانو په هکله کوم رایه لیدل کېږي آیا هغه پر ځای او د ډاډګیرني وړ ده...؟
  - آیا صلیبي جګړې رښتیا هم د مذهبي لېونتوب زېږنده وې...؟
  - ولې د شرق او غرب په افکارو او نظریاتو کې ټکرونه شته ولې له دواړو خواوو د تهذیبي ټکر او نښتي خبرې کېږي...؟
  - آیا رښتیا هم تاریخ ثابتوي چې غرب پر شرق برتري لري...؟
  - آیا دا رښتیا دي چې د ذهني او اقتصادي وروسته پاته والي سره سره خپلسري او دیکتاتورې حکومتونه د تل لپاره د شرق په برخه دي...؟
  - آیا عیسویت اوج ته تر رسېدو وروسته د اروپا په ټولنیز پرمختګ کې مرسته وکړه...؟
  - آیا د اروپا په ریناسانس کې د عیسویت لاس و...؟
  - د کاتولیکو چارواکو مذهبي تنګ نظری د اروپا په تاریخ کې کومې اغېزې وشیندلې...؟
  - یاغیانو د تاریخ له لارې تر موره پورې کوم پیغامونه رارسولي دي...؟
  - آیا دا فکر پر ځای دی چې ریناسانس له یونان او روم څخه راوړېږېد...؟
  - آیا د اصلاح غورځنګ په اروپا کې اصلاحي کارونه تر سره کړل...؟
  - آیا د روښانفکرۍ غورځنګ له مذهبه د بېزارۍ په پایله کې بریالی شو...؟
  - آیا د فرانسې د انقلاب تر شاد ولس شعور پر کار لوېدلی و...؟
  - د انګلستان صنعتي انقلاب په کومو شرایطو کې راغی...؟

- آیا کولمبوس اتل او ستر انسان و...؟
- آیا د امریکا تاریخ د سپین پوستو تر ورتلو وروسته پیلېږي...؟
- آیا ناپلیون نن هم د ښه شهرت او د تقلید وړ واکمن دی...؟
- هتلمر کوم مقاصد درلودل آیا هغه د المانیانو خواخوږی و...؟
- آیا په تېرمهال کې له تاریخه په خپله گټه کار اخستل شوی دی...؟
- مؤرخ باید تاریخ د کومو قوانینو او اصولو په رڼا کې ولیکي...؟
- رښتونی تاریخ څه ته وایي...؟
- د ولسونو او وگړو تراژیدي څه ده...؟
- له ځیني انسانانو څخه د کومو مرامونو د ترلاسه کولو لپاره ستر انسانان جوړ شول...؟
- آیا رښتیا هم جنګونه بریالی ټولني ژوندی ساتي او په تاریخ کې د سونګ د موادو لپاره د اور کار کوي...؟
- ځانونو ته د مهذب خطاب کوونکو د تاریخ په اوږدو کې کوم جناتونه کړي دي...؟
- ولي زورور و خپل کمزوري دښمنان وحشیان او ترورستان اعلان کړل...؟
- تو کمیزو توپپرونو کومي پایلې راوړې...؟
- ملتپالني قومونو ته کومي گټي ورسولې...؟
- سیاسي فکر څنګه رشد وکړ...؟
- ښځو په تېرمهال کې کوم رنځونه او ویرونه وگالل او څنګه د خونې توپانو څخه په راتېرېدو سره تر نن مهاله راوړسېدلې...؟
- په راپرزېدو او بیرته ژوند کې کوم تړون شته...؟
- د تاریخ په درجه بندی کې د څیزونو د تاریخ څه ارزښت دی...؟
- آیا زیر قوانین د جرمونو په بېخ کښلو کې مرسته کولای شي...؟
- آیا د پورتنیو پوښتنو او دهغوی له ځوابونو څخه کوم عبرت اخیستل کېدلای شي؟
- د تاریخ په رڼا کې موږ ولیدل چي د متقابلو نظریاتو او مذاهبو ښوونکو

د تاریخ په رڼا کې ۱۷

څنگه په خپلو مرامونو کې د بریالیتوب لپاره له مکر او فرېبه کار واخیست او څنگه یې ولسونه په خپل ناوړه رول سره وغولول او کله چې یوه ډله پر بلې ډلې بریالۍ شوه څنگه یې د اېل شوي ډلې سره ناوړه چلند وکړ سپین بریږي او ضعیفان یې و وژل، ځوانان یې مریان کړل، د بنځو پټ یې واخیست او د کوچنیانو سره یې جنسي تېری وکړ، د هغوی مالکیتونه او جايدادونه یې وسوځول، کورونه یې ور ونړول، ونې یې ور و رېبلې، کتابونه یې ور لمبه لمبه کړل، له قبرو څخه یې مړي راوکښل، اور یې ور واچاوه لکه څنگه چې عباسیانو د چوکۍ تر نیولو وروسته د اموي واکمنو هډوکي له قبرو څخه راوکښل وې سوځل تاتاریانو پر عباسي خلافت تر بریا موندلو وروسته د بغداد ښار لوټي لوټي کړ په لکو ارزښتمن کتابونه یې وسوځول چې پاته شول هغه یې په رود کې وبهېول تر دې اندازې چې د رود اوبه توري شوې دغه راز کله چې انگرېزان په هند کې بریالي شول هغوی د پارسي ژبي حکومتي حیثیت ته بېخي د پای ټکی کښېښود انگرېزي یې د هند حکومتي ژبه اعلان کړه وروسته انگرېزانو په هند کې د مسلمانانو سیاسي پاته والي ته په خپله نظریه سره وکتل "اسلام" یې د مسلمانانو د زوال مسوول وباله او دعوه یې وکړه چې د مسلمانانو د پرمختګ په لاره کې تر ټولو لوی خنډ د مسلمانانو مذهب او د هغوی د ژوند کولو تر وخت تېره او پخوانۍ طریقه ده.

د تاریخ له مطالعې څخه په ګوته کېږي چې بریالي قومونه تل د اېل شویو او کمزورو دښمنانو په هکله د سپکاوي روحیات لري کله چې انگرېزانو پر افغانستان پوځي تېری وکړ افغانانو د خپل فطرت له مخي سخت مزاحمت وکړ انگرېزانو د افغانانو جرأت نه خوښېده هغوی یې د تهذیب او تمدن سره د نااشنا غرنیو وحشیانو په نامه ونومول له دې څخه جو تېږي چې دښمن هیڅکله په ښه نامه سره نه یادېږي تل هڅه شوې ده چې اېل شوی دښمن وروسته پاته ثابت کړي تر څو تېری جواز ومومي کله چې د منځنۍ آسیا مسلمانانو د هند پر نیمه وچه تېری وکړ د خپل تېري او تجاوز د جواز لپاره یې دلیل وړاندي کړ چې د هند خاوره کفري سلطنتونو لاندې کړې وه هغوی دعوه وکړه چې د هند خاوره

نیسي تر شو هلته اسلام خپور کړي او د کفر تیاري وکړي.
 اوسنیو تاریخي شخړنو ثابته کړې ده چې د هغوی دغه دوه ناسمه او بې
 خایه وه د هغوی اصل مرام نور و، هغوی غوښتل چې د هند د خاوري له
 بنسټیزې او ثروتمندې څخه اقتصادي ګټې پورته کړي داسې هم شوي دي
 چې یو قوم پر بل قوم بریالی شي هغه د سیمې د وګړو د جنګولو لپاره ډول ډول
 مکرونه او فریبونه پر کار اچوي تر څو خلک سره اخته شي او قبضه کړي واکمن
 په ډاډ سره خپله طرحه پر مخ بوزي انګرېزانو چې دهند نیمه وچه ونيوله و یې
 ولیدل چې په هند کې دوه لوی قومونه لکه هندو او مسلمان ژوند کوي
 انګرېزانو له مسلمانانو څخه حکومت نیولی و، او مسلمانانو په لرغوني تېرمهال
 کې له هندوانو څخه، د انګرېزانو لپاره د مسلمانانو څخه د غچ اخیستنې دا یو
 طلايي نوبت و، هغوی هندوان د مسلمانانو پر ضد وپارول چې لږکیو مسلمانانو
 زر کاله حکومت ورباندې کړی دی په لکو هندوان په زوره د مذهب الیشولو
 ته اړ کړي دي او ډول ډول فشارونه یې راوړي دي...

بل پلو ته انګرېزانو مسلمانان و وپړول چې هندوان ډېر دي زړونه یې درته
 ډک دي په هند کې د هندوانو واکمن کېدل ستاسي تباهي ده انګرېزانو د جنګولو
 پالیسي هند د فساد او بې امنیتی بنکار کړ په لکو انسانان و وژل شول د پلینډی
 په سپلاډ کې په هندوانو او مسلمانانو کې پر یو بل د اعتماد او باور مهیني
 اړیکي لاهو شوې خلک له یوه او بله بد ګمانه شول انګرېزانو له دې نوبت څخه
 ګټه واخیسته او د هند خاوره یې پر درو برخو و وېشله دغه راز د یوموتي
 هندوستان قوه کمزورې شوه ګټه یې نړیوال استعمار ته ورسېدله تر ټولو
 زیات مسلمانان زیانمن شول انګرېزانو هغوی پر درو برخو او په بېلو بېلو
 جغرافيو کې و وېشل او د هغوی قوت یې وړ ټوټې ټوټې کړ.

په دې نژدې تېرمهال کې کله چې په افغانستان کې د ډاکټر نجیب الله
 د حکومت تر نسکورېدو وروسته کورنۍ جګړه پیل شوه هم دښمنانو د افغانانو
 په منځ کې د کرکي او بد ګمانی تخمونه وکرل یو پلو ته یې د افغانانو په منځو
 کې د ژبي پر بنسټ د بې باورۍ ولولې راوپارولې بل پلو ته یې د منځني

د تاريخ په رڼا کي ۱۹

عقيدي پر بنسټ سره وځنگول چي په پايله کي يې افغانستان د تاريخ د بدترين کړ کبچ ښکار شو او هيواد د بدبختۍ ژوري کندي ته ور تپل شو.

بريالي قومونه هيڅکله مات شوي قومونو ته نژدې نه ورځي کله چي مسلمانانو هند ونيو هغوی له هندوانو ليري اوسېدل که څه هم هغوی په هند کي تلپاته استوگنه کوله مگر د هندي رسمونو او رواجو له خپلولو څخه يې په سختۍ سره پرهېز کاوه کله چي انگرېزان په هند کي بريالي شول هغوی هم د سيمه ييزو هنديانو سره اختلاط نه خوښاوه او له ځايي وگړو څخه يې ليري خپلي ابادۍ جوړي کړې او هلته اوسېدل دغه راز کله چي يو بريالی قوم پر بل قوم غلبه پيدا کړي او دعوه وکړي چي ځکه بريالی شو چي په نژادي لحاظ سره اصيل دی په داسي شرايطو کي اېل شوی قوم هم ځان پاته نه راولي هغه هم خپله دفاع کوي تر ماته خوړلو وروسته چي يې اسلام د مسلمانانو د ناکامۍ ذمه واره وباله نو د مسلمانانو موقف دا و، چي اروپايي اقوامو د بريالو شاد اسلام لاس دی هغوی استدلال کاوه چي نصرانيانو له اسلام څخه ډېر څه زده کړل ځکه کامياب شول.

انسان د تعصب او دښمنۍ روحيات او احساسات له ځانگړي چاپېريال، ښوونې او روزني څخه زده کوي که نه وي دا خبره تر لمر سپينه او روښانه ده چي انسان و زېږي د سپيني پاڼي په شان وي وروسته تر دې ځيني انسانان د حالاتو او واقعاتو له کبله د ستر قوت څښتان شي او پاچاهۍ ته ورسېږي چي په هغوی کي ځيني د خدايي دعوه وکړي د مصر د فرعونانو مثالونه زمور په وړاندي دي چي د خدايي دعوي يې وکړې او خلک يې اړ ايستلي وو چي د هغوی مجسمې جوړي کړي او عبادت يې وکړي په تاريخ کي داسي ډېر پېښ شوي دي چي يوه انسان د بل انسان په پښو کي سر ايښی دی سجده يې ورته کړې ده او خپل اولادونه يې د خپل معبود د بت په پښو کي په خپلو لاسو حلال کړي دي او خپله ماينه يې په خپله رضا او خوښه خپل شهوت پرست او جنسي وړي معبود ته ور سپارلې ده تر څو هغه خوند ورڅخه واخلي په تاريخ کي ډېر داسي خلک تېر شوي دي چي يکتنها د ميليونو انسانانو د مالونو

او د قسمتونو څښتنان وو په زرو بڼخي يې د جنسي لوړي د له منځه وړلو لپاره په خپل حرم کي ساتلي وې مگر بيا يې هم جنسي تنده نه خړو وپېدله تر دې اندازه يې چې د خپلو محرماتو سره يې هم جنسي اړيکي نښلولي دي لکه څنگه چې د مصر فرعونانو د خپلو ميندو، خویندو او لوڼو سره هم د واده کولو په نامه جنسي اړيکي ټينگولې د هغوی په نزد د پاچا د کورنۍ بڼخي سپېڅلي وې عامو وگړو ته يې بڼخي اجازه نه وه چې ودونه ورسره وکړي له همدې کبله هغوی د شاهي کورنۍ د بڼخو سره پخپله ودونه کول.

يوې خوا ته که ظالمو واکمنو خلک اړ کړي دي چې په خدايي يې ومني بلي خوا ته يې د جنگي جنون او زړپرستۍ له کبله پر کمزوري خلکو جنگونه وټپل په لکو اتلکان يې ووژل د ککړيو څلي يې و اوډل دا هر څه يې لاد زياتي پياوړتيا د تر لاسه کولو لپاره وکړل تر څو خپل پوځي برم په دښمنانو وپېژني او د غنيمت مالونه لاس ته راوړي د تاريخ په رڼا کي موږ ليدلي دي چې د لويو او نړيوالو جنگونو تر شام هم دغه روحیه پر کار لوېدلې وه هېلر ځکه نړيواله جگړه پيل کړه چې هغه غوښتل د مقابلو اروپايي هيوادونو په شان المان هم خپل پوځي قوت وښيي او د نورو سپين پوستو اقوامو سره المان هم په سيالۍ کي کم رانه شي په دې لړ کي يې د آرين نژاد د برترۍ لپاره دلایل راوړل او د خپل دغه نظر لپاره يې په لکو اتلکان د جنگ په لمبو کي وسوځول نژدې نيسه نړۍ يې د جنگ ډگر ته ور ښکېل کړه په دغه پروسه کي يوازې هېلر لوبغاړی نه و، بلکي نورو اروپايي هيوادونو هم په خوښي سره دغه خوني لوبه ترسره کړه د امریکا متحد ايالات چې د جنگ له ډگره ډېر ليرې پروت هيواد و، هغه هم د خپلي جنگي پياوړتيا د ښودلو لپاره جگړې ته ور ودانگل او پر جاپان باندي يې د دوو اټم بمونو په غورځولو سره جگړه پای ته ورسوله جگړه مارو دې ته نه کتل چې جنگونه د تباهي لامل گرځي مور او پلار پکښي مري لولادونه پکښي يتيمان کېږي کورنۍ پکښي پايماله کېږي په ټولنه کي درزونه رامنځته کېږي وگړي په وير اخته کېږي هلي يې لاهو کېږي او د تاريخ څخه کرکه رامنځته کېږي بلي خوا ته د اوسنيو مسلمانو هيوادونو هم

د ابدبختي ده چې هلته بې کفایته او عیاش واکمن په قدرت کې دي چې په مغزو کې فهم او تدبیر نه لري د ولسونو د ستونزو هواری یې تر وس تېره خبره ده.

په زیاتره مسلمانو هیوادونو کې دیکتاتورې او خپلسري حکومتونه دي د هغو تر ټولو لویه هڅه دا ده چې څنگه خپلې چوکۍ خوندي کړي تر څو تر اوږدې مودې پورې حکومت وکړای شي په مسلمانو هیوادونو کې حکومتونه په داسې شرایطو کې جوړېږي چې هلته یوازې جگړه مار، د قدرت وېرې، ناله او بې کفایته شخص واک ته رسېږي لکه څنگه چې نامتو شاعر عبدالباري جهاني په شعر کې وایي:

جهاني تمه د مردۍ د لېونتوب کیسه ده

په هر ولات کې چې ښاغلي وي ناولي خلک

څوک چې په ناقانونه توګه د قدرت واکي په لاس کې واخلي تر اوږدې مودې پورې پر هیواد مسلط شي د هغه تل دا کوبښن وي چې یوازې خپلې چوکۍ ته وفادار و اوسېږي نه ولس ته. په نامشروع توګه واک ته رسېدونکي هیڅکله د ولس خواخوږي نه شي کېدلای بلکې هغه د ولس څخه ترهېدلي وي او د همدې وېرې پر بنسټ هغه د نړیوالو ځواکونو ګوډاګی کېږي تر څو د هغوی په سرپرستي کې ځان خوندي کړي او د هغو په ملاتړ سره تر اوږدې مودې پورې د هیواد پر وسایلو غېږ راګرځوي نن زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته مور وینو چې ډېر مسلمان واکمن د پوځي کودتاګانو له لارې واک ته رسېدلي دي او ډېرو ته د بابا په میراث کې ولسونه او هیوادونه رسېدلي دي نژدې ټول په زور او جبر سره مسلط دي هر راز جمهوري او اخلاقي ارزښتونه یې تر پښو لاندې کړي دي مثبت بدلون هغه وخت پیلېدلای شي چې د ښې ښوونې او روزنې په برکت په ولسونو کې د خپلو حقوقو د پېژندلو پوځ شعور پیدا شي تر دې وروسته د جابرو او مستبدو واکمنو څخه خلاصون شونی دی.

د تاریخي ظلمونو په ترڅ کې باید و ویل شي جابرو او مستبدو واکمنو د خپلو شومو پلانو د پلي کولو لپاره د سپېڅلي صلیبي جنګ په نامه د نابالغو

کوچنيانو لښکر جوړ کړ تر څو يې د دښمنانو سره وښکوي د صليبي جنگونو مشرتابه د عيسويت د بيرغ د اوچتولو دعوه درلوده هسي خو هغوی د بيت المقدس د خپلواکه کولو لپاره سپېڅلی جنگ نښلولی و، مگر د پردې تر شا يې نور مالي او اقتصادي مقصدونه درلودل تاريخ موږ ته رانښيي چي څنگه يې د مذهب د خپراوي په نامه د بل مذهب پر خلکو تېری وکړ او هغوی يې د مذهب بدلولو ته اړ کړل يوې خوا ته دې لېونتوب او ترورستي کړنو خلک له مذهبه څخه بېگانه او بېزاره کړل بلي خوا ته د مذهبي چارواکو يې لار يو او درغليو خلک نور بد گمانه کړل چارواکو له خلکو څخه د پيسو په اخيستلو سره د خلکو گناهونه ور بخښل د پيسو د راټولولو سره يې دومره مينه پيدا شوه چي د خور دو او تبرکاتو په نامه يې د مړو تر هډوکو پوري وپلورل.

د تاريخ يو اهميت دا هم دی چي کوم قومونو تاريخ نه درلود هغو هم د تاريخ اهميت حس کړ او د تېر مهال سره يې خپلي اړيکي کشف کړې د افريقايي او امريکايي هيوادونو مثالونه زموږ په وړاندي دي په دې لړ کي د تاريخي شتمنی د نېستۍ له کبله د امريکا متحدو ايالاتو د راتلونکي مهال سره خپلي اړيکي ټينگي کړې پر مختللي امريکا ته په کتلو سره جو تېري چي کوم قومونه پر خپلو اوږو باندي د تېر مهال بار نه لري د هغوی اوږې سپکي وي او د هغو قومونو په نسبت د پرمختگ ډېر چانسونه لري چي د تېر مهال تر بار لاندي وي امريکايانو خو تر دې اندازې ويل چي موږ د تېر مهال څخه بېزاره يو او موږ به مړو ته هيڅکله اجازه ور نه کړو چي هغوی پر موږ حکومت وکړي موږ به خپل اوسمهال تېرمهال ته قرباني نه کړو تېرمهال د خارق العاده افسانوي اتلانو دی او اوسمهال د باشعور ولسونو دی.

ولسونو ته د خپل اهميت احساس شوی دی هغوی د هيچا د برتری منلو ته غاړه نه ږدي هغوی ته روښانه شوې ده چي د نړۍ ټول انسانان يو شان دي هيڅوک پر بل چا افضل نه دی.

که څه هم د پوستکي د رنگ پر بنسټ تعصبونه شوي دي په تېر مهال کي سپين پوستو ځانونه تر نورو لوړ احساسول ان تر دې چي د سپين پوستو په

د تاريخ په رڼا کي ۲۳

هکله ويل کېدل چي د غلامۍ لپاره پيدا شوي دي که څه هم د هغوی مذهب دوی ته د دې اجازه نه ورکوله چي توکميز لوړوالی ثابت کړي سپين پوستو د ضرورت له کبله د توکميز لوړوالي فکرونه درلودل هغوی د مستعمرو تر جوړولو وروسته هلته د ښارو مخکو د ابادولو لپاره غلامانو ته ضرورت درلود له همدې کبله هغوی له افريقا څخه په لوی شمېر سره تور پوستي د غلامانو په توگه مستعمرو ته وارد کړل د غلامۍ د ادارې د پايښت لپاره او پر خپلو تېريو د پردې د اچولو لپاره هغوی توکميزه لوړتيا روا وبلله په دې لړ کي داسي اکاډميک پوهان هم رامنځته شول چي د توکميزي لوړتيا لپاره يې دلايل راوړل هغوی دا خبره هېره کړه چي د پرمختگ او متمدن کېدو لپاره مناسب چاپېريال مهم دی چي هغه رامنځته شي بيا هيڅ ناشونې نه ده چي قومونه دي د ټولنيز، سياسي او اقتصادي پرمختگ پړاوونه پي نه کړي پرمختگ د مناسب چاپېريال سره تړلی دی څوک چي په مناسب چاپېريال کي موجود نه وي هغه به وروسته پاته وي.

د توکميز تعصب افکارو د ملت پالني ولولې راوپارولې د نړۍ ډېرو ملتونو د ملتپالني په احساساتو کي تر ډوبېدو وروسته خونړی جگړې سره کړي دي او په لکو وگړي يې تر تبغ ايستلي دي د ملتپالني پر احساساتو يوازې سياسي پوهه بريالی کېدلای شي که حقايق په سوچه زړه سره ومنل شي هيڅ وجه نه ده چي ملتپالنه دي د کر کي لامل وگرځي.

که څه هم په نړۍ کي يې ډېر جنگونه د ملتپالني د احساساتو له کبله کړي دي مگر هلته هم د پردې تر شانور لاملونه او مقصدونه وو په داسي جنگونو کي دنارينوو تر څنگ ښځي او کوچنيان هم اغېزمن شول د ښځو څخه يې پت واخيست پر کوچنيانو يې جنسي تېري وکړل بلي خوا ته د تاريخ څخه دا څرک هم لگېږي چي په تېرمهال کي يې ښځو ته په کوم نظر سره کتل په هندي ټولنه کي يې ښځه د مېړه تر مرگ وروسته ژوندی ورسره سوځله د مېړه په ميراث کي يې برخه نه درلوده که به د مېړه تر مرگ وروسته ژوندی پاته شوه د بل واده حق يې نه درلود او پاته عمر يې په کونډتون کي

تېراوه بڼه يې په کوچنيوالي کې د پلار، په ځواني کې د مېړه او په سپين سرتوب کې د زوی ملکيت بلله د هغې په هکله فکر کېده چې په ژوند کې کور نه لري يوازي قبر د هغې حقيقي کور و، له ډېر پخوا څخه داسې فکر کېدی چې بڼه په ژوند کې درې ځله وژل کېږي لومړی ځل چې ودېږي د پلار کور پرېږدي او د مېړه کور ته تلپاته هجرت کوي، دويم ځل چې اولاد زېږوي او درېيم ځل چې کونډه کېږي بڼه يې تش د کوچنيانو د زېږولو وسيله بلله د بڼو پلورل او پيرودل عام و، لکه څنگه چې نن هم ځيني خلک د ولور په نامه د لور او خور خرڅول عيب نه گڼي په ډېرو ټولنو کې د بڼو په هکله رايې تغير موندلی دی اوس هلته ډېر ناوړه دودونه له منځه تللي دي يا مرگي حاله دي مگر داسې وروسته پاته ټولني هم شته چې هلته پورته راغلي نژدې ټول ناوړه دودونه پر خپل ځای پاته دي بلکې وياړ هم ورباندې کېږي. د ټولنو د پرمختگ د کولو له لاملونو څخه يو لامل د بڼو بې قدرې هم وه د کومي ټولني نيم وگړي چې فلج او له فعاليتته لوېدلي وي هلته بڼه په ټولنه کې د عزت وړ مقام نه لري هغه ټولنه به څنگه پرمختگ وکړي. تاريخي بې انصافيو ته په کتلو سره نن د بڼو د حقوقو خبره کېږي په بڼو کې د خپلو حقوقو شعور راټوکېدلی دی په دې هکله يې خپل رغ پورته کړی دی راتلونکی تاريخ به شاهد وي چې د دې په ايسته به د ټولني په پرمختگ کې د بڼو هم پوره ونډه وي او هغوی به هم د نارينوو په شان په ټولنه کې د قدر وړ ځای ته ورسېږي.

نوید آرین کوټه، پښتونخوا

۲۰۰۸/۴/۲۹ م

د مسلمانانو تاريخ

که په لنډه توګه د تاريخ پېژندنه وشي و به ويل شي چي تاريخ د تېرمهال د پېښو د پراخ شعور نوم دی او د تاريخ پروسه د يوې داسي لړۍ نوم دی چي د زمانو په تېرېدو سره له پر له پسې بدلونونو څخه راتېره شوې ده کله چي يو مؤرخ د تاريخ پروسه څېړي او په يو لړ پېرونو يې وېشي دهغه مهم مرام داوي چي د بدلون د پروسې په روح او مغز ځان پوه کړي او په پايله کي چي يې پر ولسونو څه اغېزې وشيندلې د هغو جاج واخيستل شي له کومه راهيسي چي تاريخ ليکونکو تاريخ په سياسي، اقتصادي، ټولنيز او کلتوري څانګو و وېشي همدغسي په تاريخ کي د پېرونو سرليکونه هم ورسره بدلېدل هر مؤرخ غواړي د خپلو مرامونو په پام کي نيولو سره زمانو ته نوي نوم او اصطلاحاتو ته نوې تشریح ورکړي او څنگه چي د وخت په تېرېدو سره نوي معلومات لاس ته راوړل کېدل د تاريخ په علمي پراختيا کي زياتوب راتلی او د يو لړ زمانو، نومونو او اصطلاحاتو تغير موند په دې لړ کي موږ غواړو د اسلامي دورې په تاريخ ليکنه کي چي د سرليکونو په نومونو او اصطلاحاتو په کارونو کي کوم بدلونونه راغلل د هغو جاج واخلو په لومړني پېر کي چي کوم تاريخونه وليکل شول عربو تاريخ ليکونکو هغه د "الايام" په نامه ونومول تر دغي اصطلاح لاندې د عربو خپلمنځي تېريزي جګړې، تېريز تاريخ او د هغو دودونه بيانېدل چاچي د دې کار مسووليت پر غاړه درلود هغه ته يې راوي يا اخباري ويل.

د لرغوني يمن ټولنه په تهذيبي توګه پرمختللي وه هلته تر اسلام دمخه د حکومت ادارې په خپله لومړۍ بڼه موجودې وې او ځيني داسي روايتونه وو چي د ناليکلي يعني يادابستي تاريخ په توګه موجود وو دغه روايتونه په لومړۍ پېړۍ کي مؤرخينو وليکل او وروسته يې د عربي تاريخ مهمه برخه

وگرځول تر اسلام دمخه د عربو په تاريخ کي مهم اړخ نسب و، او د نسب له لاري د عربو هري قبيلې د خپل پلار او نيکه نومونه په ياد ساتل د نسب د اهميت له کبله په هره قبيله کي راويان او نسب ايکونکي موجود وو هغوی به کورنۍ شجرې په يادولې او د قبيلې پېښي به يې يادابنتولې دغه لړۍ د اسلام تر لومړني دور پوري روانه وه.

د تاريخ توری له "ورخ" څخه راوتلی دی چي د مياشتي ټاکلو ته وايي دغه توری د تېرمهال د پېښو د بيانولو په معنی د اسلام تر راتگ دوه نيم سوه کاله وروسته وکارول شو تر دې دمخه يې د تاريخ توری د سپوږميزو مياشتو لپاره کاراوه له دې څخه د تاريخ دا مفهوم شو چي د يوې پېښي وخت وټاکي او د کروڼولوژۍ په ترتيب سره يې بيان کړي.

په دويمه هجري پېړۍ کي د تاريخ توری د داسي کتابونو لپاره وليکل شو چي په هغه کي يې وخت ټاکلی و، او د کومي پېښي وخت چي يې نه و، په نښه کړی هغه يې تاريخ نه باله ژوند ليکونه د تاريخ لومړني کتابونه وو چي په هغو کي د يوه مشهور شخص د زوکړي او مړيني تاريخونه ليکل مهم بلل کېدل.

په لرغوني عربو کي يې د تېرمهال د معلوماتو د راټولو لپاره د خبر توری کاراوه چي د هغه له لاري يې مهمي پېښي بيانولې او بيانوونکی يې راوی يا اخباري بلل کېدی عموماً هري قبيلې خپل راوي يا اخباري درلود چي د خپلي قبيلې په هکله معلومات يې په يادولو سره خوندي کول د اسلام په لومړني دور کي يې د پېښو د بيانولو له دغي طريقې څخه کار اخيست چي خبر يې ورته ويل دغه ډول په اخباري پېښو کي يې د يوه غښتلي او وړتيا لرونکي شخص په هکله معلومات په لنډه توگه بيانول له اخباري مؤرخينو څخه اعوانه بن الحکم (مړينه ٧٦٤م) ابو منحنف (مړينه ٧٧٤م) سيف بن عمر (مړينه ٧٩٦م) او المدائني (مړينه ٨٣١م) ډېر مشهور شوي دي المدائني يو کتاب د هغو قريشونښځو په هکله هم ليکلی دی چي ډېر مېړونه يې درلودل.

تر اسلام وروسته اخباري تاريخ د يوې قبيلې پر ځای د ټول امت تاريخ وبلل شو چي په هغه کي معاصري مذهبي کشالې، سياسي کړکېچونه او نظريات يې

د تاریخ په رڼا کې ۲۷

ټکرونه موضوع گړخول شوې وه د بني امیه په وخت کې اخباریانو د اړونده څواکونو له لوري د واک پر سر د جگړو تر اغېزو لاندې د عربو لرغوني تاریخي مواد راټول کړل په دې وخت کې هغوی پر عجمي قومونو د عربي کلتور او تمدن د لوړتیا د ثابتولو لپاره ډېر کار وکړ.

له (۷۵۰م) څخه مخکې لیکل شوي عربي تاریخي کتابونه له منځه تللي دي او په لومړي تاریخ لیکونکو کې درې نومونه شته لکه عروة الزبير (مړینه ۷۱۱م) محمد بن سالم بن شهاب الزهري (مړینه ۷۴۰م) او موسی بن عقبه (مړینه ۷۵۸م) مگر د دغو لیکوالانو کتابونه په خپله حقيقي بڼه نه دي پاته بلکې تر دې وروسته چې د تاریخ سره مینه پیدا شوه د هغه شاگردانو او مینه والو کتابونه ولیکل او خپاره یې کړل کله چې په عباسي دور کې د تاریخ د لیکلو لړۍ پیل شوه د امیه دور تاریخي کتابونه له منځه تللي وو داسې فکر کېږي چې یا عباسیانو دغه کتابونه له منځه یووړل یا په دومره لږ شمېر سره لیکل شوي وو چې د وخت په تېرېدو سره استهلاک او ورک شول.

کله چې عرب له خپلي سیمې و وتل د پوځي او سیاسي پیاوړتیا له کبله یې شاوخوا او گاونډي هیوادونه ونیول له نویو تجربو سره مخامخ شول، عرب د سیاسي واک په تر لاسه کولو سره د پخوا په شان د یوې کوچنۍ سیمې څښتن پاته نه شول په ولکه کې یې پراخي سیمې او لوی ښارونه راغلل د راویانو او خبر لیکونکو بوختیاوي زیاتي شوې واقعاتي پانگه غني شوه اړتیا پیدا شوه چې د تاریخ لیکني اسلوب دي و اوږي بیا تاریخ د "وقایع" نوم خپل کړ او لیکونکی یې "وقایع نویس" یعنی پېښي لیکونکی وبلل شو او یوه داسې تگلاره یې خپله کړه چې د هر کال مهمې پېښې دي د ترتیب په خوندي ساتلو سره راټولي شي تر دې وروسته چې په تاریخ لیکنه کې کوم نوی پړاو راغی هغه دا و، چې د هر لسو کالو تاریخ دي په یوه څپر کې (باب) کې ولیکل شي مؤرخینو د وقایع لیکني دې ډول ته د "طبقات" نوم ورکړ.

لکه څنګه چې د اسلامي تاریخ لیکني موضوعات د زمانې په تېرېدو سره پراخېدل دغه راز د موضوعاتو څخه یوه موضوع "سیرت" دی چې د اسلام

د پيغمبر محمد^ص د ژوند حالات ورڅخه مراد پري مؤرخينو د سيرت په نامه د تاريخونو په ليكلو سره هڅه وكړه چي د اسلام د پيغمبر محمد^ص د ژوند زمانه بهترينه نمونه وبولي او د راتلونكي نسلونو لپاره يې معيار وگرځوي په داسي سيرتونو كې د اسلام پر برياوو او غزاگانو په تفصيل سره بحث شوي دي دغه راز يوه بله موضوع ده چي "علم الانساب" يې بولي مؤرخينو تر دې سرليك لاندي د سترو انسانانو، مهمو خلكو او قومونو د ژوند حالات په تفصيل سره بيان كړل او هڅه يې وكړه چي وگړو ته د داسي خلكو د ستروالي او برياوو په هكله معلومات ورکړي په دې دور كې مسلمانو مؤرخينو د هغه قومونو او هيوادونو تاريخونه هم وليكل چي د مسلمانانو څخه يې په سياسي او پوځي لحاظ ماته خوړلې وه او خاوره يې مسلمانانو نيولې وه.

د واكمنو كورنيو په نامه هم تاريخونه ليكل شوي دي د بېلگي په توگه د عباسيانو تاريخ، د طاهريانو تاريخ، د سامانيانو تاريخ، د غوريانو تاريخ او د غزنويانو تاريخ...

د اسلامي تاريخ ليكني په اصطلاحاتو كې هغه وخت بدلون راغی كله چي لوېديز ښكېلاك د اسلام او د اسلامي تاريخ د كتلو او څېړلو سره لېوالتيا وښودله كله چي هغو د تاريخ په ليكلو پيل وكړ نوي اصطلاحات يې رامنځته كړل د بېلگي په توگه هغو "د عربو تاريخ" يا د مسلمانانو تاريخ د هستري آف ساراسينز (Saracens) په نامه ونوماوه نه يوازي دا چي تر دې سرليك لاندي يې د عربو تاريخ په خپله نظريه سره وليكه بلكي هغو د تركانو او نورو مسلمانو قومونو تاريخ هم د هغه سرليك برخه وگرځاوه ټي پي هيوز په خپل كتاب "د اسلام قاموس" كې د دې اصطلاح د كارونې په هكله يو لړ دلايل راوړي د بېلگي په توگه هغه دغه توري يعني ساراسينز د شرق يا ختيز څخه راوتلي انگېري يعني د ختيز هغه خاوره چي له هغې خوا لمر سر وهي يا دا چي دغه توري ښايي له صحرا^(۱) (رېگستان) څخه راوتلي وي څنگه چي عرب د رېگي

(۱) ښايي دغه توري (Saracens) د دري ژبي "صحرا نشين" ته ورته توري وي چي معني يې

د رېگي سيمي اوسېدونكي ده. ژباړن

د تاریخ په رڼا کې ۲۹

سیمي اوسېدونکي وو هغوی ته دغه نوم ورکړل شو یا دا چې دغه توری د سارا
 څخه راوتلی دی چې د ابراهیم^(ع) د یوې مېرمنې نوم دی.

مسلمانان د ساراسینز تر نامه وروسته د "مورو" (۱) په نامه هم نومول شوي
 دي په ځانګړې توګه هغه مسلمانان چې اندلس یې ونيو او خپله واکمني یې
 پیل کړه د اسلام د قاموس نومي کتاب د ویناله مخي دغه اصطلاح له ماوري
 څخه راوتلې ده چې د شمالي افریقا اوسنی هیواد مراکش ورڅخه مراد دی.

د تاریخ لیکنې په نومونو او یو لړ اصطلاحاتو کې بدلونونه هغه وخت راغلل
 کله چې د لوېدیزو هیوادو په پوهنتونونو کې د ختیز پوهنې څانګې جوړې
 شوې اروپایانو د خپلو فکرونو او غوښتنو پر بنسټ نوي اصطلاحات وکارول په
 لومړي سر کې د پوهنتونونو داسې څانګې د عیسویت ملاتړو اشغال کړي وې
 د هغو مرام د مسلمانانو د تاریخ په هکله لازيات معلومات لاس ته راوړل وو،
 تر څو هغوی د عیسویت په خپرولو کې ورڅخه مرسته واخلي او کله چې
 لوېدیز بنکېلاکي پېر پیل شو له دې کبله چې په زیاترو مسلمانو هیوادو کې
 لوېدیزو هیوادونو سیاسي واک تر لاسه کړی و، ځکه د خپل مذهب د خپراوي
 تر څنګ سوداګریز او سیاسي مرامونه هم د عیسویت د خپروونکو موخه
 وګرځېدل د خپل واک د پایښت لپاره عیسویانو اړتیا لیدله چې د نیول شوي
 هیوادونو او ولسونو د مذهب په هکله معلومات لاس ته راوړي په داسې حال
 کې چې د مسلمانانو پر کلتور او مذهب لوېدیزو والو په سوداګریز او سیاسي
 نظر سره پراخي څېړنې روانې کړي وې هلته په اروپا کې داسې عالمان هم وو
 چې هغوی په رښتیا سره غوښتل د خپلي پوهې کړۍ پراخه کړي او ختیز
 علوم د علمیت په رښتینو معیارونو سره وڅېړي په داسې پوهانو کې د هغه
 خلکو نومونه راځي چې هغوی خپل ټول ژوند د اسلام او اسلامي تاریخ په

(۱) د پخوانیو اروپایي مؤرخینو او هسپانویانو له خوا دغه نوم د شمالي افریقا هغه بربر او عرب تېرونو ته
 ورکړل شوی دی چې هغوی اندلس نیولی و او د پېریو پېریو لپاره یې هلته سیاسي واک ټینګ کړی و،
 د دغې اصطلاح څرک د شمالي افریقا د اوسنیو دوو هیوادونو په نومونو کې اوس هم لیدل کېږي لکه
 موریتانیه او مراکو یا مراکش. ژباړن

څېړلو کي تېر کړ د هغو د دې څېړنو په پايله کي پر اسلام او د هغه پر تاريخ ډېر د ارزښت وړ کار وشو او نه يوازې دا چي د تحقيق نوي لاري يې پرانيستلې بلکي په تاريخ د پوهېدلو لپاره يې د ډېرو ستونزو په هوارولو کي له مور سره زښته مرسته کړې ده.

په نولسمه پېړۍ کي ډېرو لوېديزو والو مؤرخينو د اسلام د تاريخ لپاره د "محمدن" (۱) اصطلاح وکاروله تر دې وروسته يې د "اسلامي تاريخ" نوم ورکړ هغه و، چي دغه دواړه اصطلاحات د يو شمېر باسوادو او روښانفکرو مسلمانانو له خوا وغندل شول مسلمانانو د محمدي د اصطلاح پر خلاف دا دليل وړاندي کړ چي دوی ته دي د عيسويانو په سترگه نه کتل کېږي عيسويان ځانونه د عيسی (کريست) د منونکو په حيث کريستانان بولي مگر مسلمانان د اسلام منونکي دي او مسلمانان دي محمديان نه دي د اسلامي تاريخ پر اصطلاح يې ځکه نيوکه وکړه چي د مسلمانانو په نظر سره که څه هم د اسلام د پيغمبر محمد^ص او د هغه د څلورو يارانو زمانه اسلامي وه او اسلامي تاريخ ورته ويل کېږي مگر تر دې وروسته د پاچاهۍ اداره رامنځته شوه د ټولني کالبوت اليش شو د فيودالۍ ادارې ټينگښت وموند په داسي شرايطو کي ټولنه پر اسلامي والي پاته نه شوه ځکه هغه ته د اسلامي تاريخ پر ځای د "مسلمانانو تاريخ" ويل مناسب دی.

د عربي ژبي پر بنسټ د شلمي پېړۍ په نيمايي کي په عربو کي د ملتپالۍ ولولې راوپارېدې مذهب په دې کي هيڅ رول ونه لوباوه د گډې ژبي پر بنسټ مسلمانان او عيسويان دواړه سره يو شول او ځانونه يې يو ملت وبلل په دغه وخت کي اسلامي او د مسلمانانو تاريخ ته د عربو د تاريخ نوم ورکړل شو عيسوي عربو په ځانگړې توگه په عربي ملتپالنه او عربي تاريخ ليکنه کي ډېر مهم رول ولوباوه دغه کار د دوی په گټه و، ځکه چي مذهب دلته هيڅ رول نه درلود او د يوې معتدلي نظريې له رويه دوی هم د عربي تاريخ منل شوې

(۱) يعني د محمد يا محمدي. (Muhammadan)

د تاریخ په رڼا کې ۳۱
او د قدر وړ برخه ګرځېده په دې لړ کې د فلپ حتمي کتاب "د عربو تاریخ"
د یادولو وړ دی تر دې وروسته نورو عیسوي عربو لکه البرت حوراني او یو لړ
نورو هم د عربو د تاریخ د ډېرو اړخونو په روښانولو کې د څېړنو له لارې خپل
مهم رول ولوباوه او په عربو کې د ښه نامه څښتنان شول.

تر دې وروسته په منځني ختیځ کې یو لړ عربي دولتونه رامنځته شول
ورسره سم په تاریخ لیکنه کې نوبت راغی مصریانو عراقیانو او اردنیانو
د سیمه ییزو حقیقتونو په رڼا کې د خپلو تاریخونو لړۍ له لرغوني زمانې څخه
را ونښلوله او تر اوسنۍ زمانې پورې یې راورسوله په داسې کولو سره دوی
خپلو سیمه ییزو نظریاتو ته د تاریخ له لارې وده ورکړه او د تاریخ د علم
د پیاوړتیا له لارې یې خپلو نظریاتو ته رواړښت ور وباڅښه مصریانو د مصر
لرغونې تاریخ د نوي تاریخ سره ونښلاوه او یوه داسې لړۍ یې جوړه کړه چې
د مذهب په راتګ سره هم نه شلېږي او دوام پیدا کوي د بېلګې په توګه
د مصر خلک د فرعونانو په لرغوني مدنیت ویاړ کوي او استدلال کوي چې
لرغوني مصر چې نړۍ ته د مدنیت کوم ځلانده او روښانه میراث ور پرې
ایښی دی هغه بېګانه نه دی زموږ خپل دی او موږ به هیڅکله هغه له خپله ځانه
بېل نه کړو دغه راز عراقیان په آشوري او بابلي مدنیتونو ویاړ کوي او د خپل
ملي تاریخ نه شلېدونکې برخه یې بولي.

چا چې د لرغوني مدنیتونو آثار راوسپړل د خپل تاریخ تش ځایونه یې په
ډک کړل هغوی په رشتوني نیت سره د هغو آثارو ننگه هم وکړه او د راتلونکي
زمانو لپاره یې خوندي هم کړل.

دا ملتپالني هغه پیاوړي ولولې وې چې تاریخ لیکنې ته یې نوي فکرونه او
نوي اړخونه ور په ګوته کړل اوس عرب نه یوازې دا چې د عربو په تاریخ
ویاړمن دي بلکې هغوی د خپلو هیوادونو په جغرافیه کې دننه هم تاریخ پلټي او
له هغه سره خپلي اړیکې ټینګوي او په اوس دور کې دوی د عربو په توګه هم
پېژندل کېږي او د عراقیانو، لبنانیانو، اردنیانو، یمنیانو او مصریانو په توګه هم.
دا خو د منځني ختیځ د ولسونو رویه ده چې د تاریخ په هکله یې لري دهند

په لويه وچه کي وضع يو څه بل شان ده دلته دوه ډوله نظرونه په گوته کېږي چې يو د هندوانو او بل د مسلمانانو دی يعني دلته تاريخ ته د مذهبونو په رڼا کي کتل کېږي او د اهميت په کمولو يا زياتولو کي يې مذهبي عقیده (گروهه) ډېر مهم رول لري.

بايد وويل شي چې کله برتانوي استعمار په هند کي واکمن و، هغه په کال ۱۸۶۱م کي دهند د لرغوني آثارو د ودې او پلټني اداره جوړه کړه چې له لومړنيو ماهرينو څخه يې "اليگزنډر کننگهم"، "جان مارشال" او "مارتيمر هيلر" وو هغو لومړنيو کيندنو د هند د خلکو د لرغونپوهني شعور زيات کړ لکه څنگه چې د لرغوني هند په هکله کتابي مواد نشته دهند د لرغوني آثارو محکمه وجيبه لري چې د کيندنو په راسپړلو او د موادو په لاس ته راوړلو سره دهند د لرغوني تاريخ تش ځايونه ډک کړي کله چې د مذهب د توپير له کبله د پخواني تاريخ سره لېوالتيا نه وي هلته د لرغونو آثارو اداره يوازي او يوازي د هغو آثارو راسپړلو ته زړه ښه کوي چې د دوی د هجرت د دور سره اړه لري نن که د "مهرگر"، "موهنجودارو"، "هرپا" او "گندهارا" لرغوني آثار خوندي دي د هغو ساتنه د لرغوني آثارو نړيواله اداره کوي که نه وي بې غوره ټولني تل د داسي آثارو په ور کېدو خوشاله وي ځکه چې د دوی په وينا دغه آثار د کفري دور آثار بلل کېږي او د دوی د تاريخ سره هيڅ اړه نه لري کله چې د لرغونو آثارو اداره پخوانۍ کنډوالې کشف کړي دانه وايي چې دلته په فلاني نامه د لرغوني زمانې ښار ودان و، او د فلاني هندو راجا پلازمېنه وه تل په داسي مواردو کي تر لږو کيندنو وروسته کار ودرول شي ولي چې د حکومت د پاليسۍ سره سي نتيجې لاس ته نه راځي او په دې هکله د پښتو يو متل دی چې وايي:

"غوټه ور که خوله پر پټه"

په اوس دور کي چې د "اسلامي تاريخ" اصطلاح کارول کېږي مطلب يې لومړنی اسلامي دور وي يا هغه لرغونی دور چې په هغه کي عربو ډېر مهم رول ولوباوه د نورو مسلمانو هيوادونو تاريخ د هغوی په نومونو سره وي يا د هغوی په ملي او ژبني پېژندنې سره دی لکه عثماني، ترک، صفوي، افغان او...

د تاریخ په رڼا کې ۳۳
راز اسلام ته د سیمه ییز کلتور په رڼا کې هم کتل کېږي لکه ایرانی اسلام،
هندي اسلام، اندونيزي اسلام یا افريقايي اسلام. (۱)

په نولسمه او شلمه پېړۍ کې په ټوله نړۍ کې پوهانو او څېړونکو د اسلام
د مذهب سره او د مسلمانانو د تاریخ سره لېوالتیا وښودله زړې نسخې او
مسنودې یې رابرسېره کړې تر اصلاح او سمون وروسته یې خپرې کړې په
پایله کې یې ډېره لویه علمي او تاریخي پانگه تر خپرېدو وروسته شخصي او
ټولنیزو کتابتونونو ته په رسېدو سره د یو لړ پوهانو او څېړونکو لاسونو ته
ورغله او تر شا د ډېرې لویې زیرمې په درلودلو سره د مؤرخینو لپاره دا خبره
شونې شوه چې تاریخ دي له نوي سره ولیکي دې نوښت ډېرې تاریخي
فرضيې رد کړې د بېلگې په توگه د تاریخي حقایقو له رویه دا خبره لغوه وبلل
شوه چې اسلام د توري په زور خپور شوی دی د نورو علومو لکه لرغونپوهني،
ټولنپوهني او ارواپوهني په زده کولو سره د تاریخ په پروسه پوهېدنه اسانه
شوه د ټولنو ساختمان او د هغوی د پرمختگ، له نوي اړخونو څخه جاج
واخیستل شو د پورتنیو علومو په مرسته چې تاریخ ولیکل شو ډېر ښکلی او له
هیلي څخه ډک انځور رامنځته شو د تاریخ کړۍ پراخه شوه له سیاست څخه
ټولنیزو اړخونو ته راغی دغه راز تاریخ یو نوی ژوند تر لاسه کړ او گټوروالی
یې څو ځله زیات شو.

د استعماري نظام په جاج اخیستلو سره مسلمانان هم د تاریخ په ارزښت
پوه شول استعمارچیانو تاریخ مسخ کړی و، او د خپلو ښکېلاکگرو غوښتنو پر
بنسټ یې داسې انځور کړی و، چې په هغه کې مسلمانانو د ارزښت وړ ځای نه
درلود تر استعماري نظام وروسته په مسلمانو هیوادونو کې نوي سیاسي
نظامونه راغلل مگر د ولسونو په گټه نه وو هلته رښتوني جمهوریتونه نه وو په

(۱) دلته له سیمه ییز اسلام څخه مراد دا دی چې اسلام په هر سیمه کې له سیمه ییزو دودونو او رواجونو سره
په داسې ترکیب کې یو ځای شوی دی چې له بلې سیمې سره یې توپیر رامنځته شوی دی یعنې په هر سیمه
او هر هیواد کې د هغه ځای ټول عنعنات د مذهب په راتگ او خپرېدو سره له منځه نه دي تللي بلکې ډېر
عنعناتو د مذهب په دایره کې ځان ژوندی ساتلی دی د دې ښه مثالونه ایران او سعودي عربستان دي چې په
دولتو هیوادونو کې د اسلام دوی بېلې بېلې سرې بللې دي. ژباړن

زياتره هيوادونو کي د پاچاهۍ او ټولو اکي کمله هواره شوې وه په ځينو هيوادونو کي پوځي جنرالان او ديکتاتوران واک ته رسېدلي وو په داسي حالاتو کي چي کوم تاريخونه ليکل کېږي هغه به هر ورو پاچاهۍ او ديکتاتوري ته رواينست ور بخښي او ملاتړ به يې کوي يوې خوا ته لوېديز مدنيت و، چي زړو دودونو او ورستو رسمونو ته يې يو جدي گواښ متوجه کړی و، بلي خوا ته وروسته پاته والی، ناهيلي او سياسي غلامي وه په غبرگون کي يې مسلمان مؤرخين او پوهان راپورته شول او د تاريخ په جوړولو کي يې تر ټولو ډېر ارزښت تېر مهال ته ورکړ هغوی له پردي او مخالف اوسمهال څخه مخ واپراوه د تېر مهال زرین او ځلاند يادونه يې راژوندي کړل تر څو د مسلمانانو د زرین تېر مهال د پياوړتيا په مرسته د اوس مهال ستونزي او کشالي هوارې کړي او د کمتری د کوم ژور احساس چي دوی ښکار شوي دي هغه له ځانه وشړي د تېر مهال د رغاوڼي په برخه کي مسلمانان په شدت سره د تېر مهال د زرین دور په لټه کي شول.

د پلټني په بهير کي ځينو مسلمانو مؤرخينو د زرین دور ريښې د څلورو خليفه گانو په دور کي وموندلې ځينو دغه ريښې د اندلس په عربي دولت کي راوسپړلې داسي مؤرخين هم وو چي فکر يې کاوه د بغداد په عباسي خلافت کي مسلمانان په علم او هنر کي د کمال اوج ته رسېدلي وو په ټوله نړۍ کي مسلمانان د وياړمن کلتور او مدنيت څښتنان وو دغه راز مسلمانو مؤرخينو استدلال کوی چي مسلمانان چي هر ځای او د نړۍ په هر گوټ کي وو امن خوښوونکي او امن راوستونکي وو هغوی تل د عيسويانو او يهودو سره انصاف کوی ساينس او تخنيک يې پر مخ بوت ښکلی او زړه راکښونکی تهذيب يې وزېږاوه او دوی په وازه خوله دعوه وکړه چي د مسلمانانو تهذيب پر لوېديز ژوري اغېزې وشيندلې او دا د مسلمانانو د علمي او پوهنيزو چوپړونو پايله وه چي په اروپا کي د بيا رغښت (ريناسانس) غورځنگ پيل شو اروپايانو له اسلامه ډېر څه زده کړل ځکه نه دی په کار چي په دې هکله دي د اسلام مهم رول له پامه وغورځول شي.

د تاریخ په رڼا کې ۳۵

یوه بله لړۍ د اسلام او عیسویت تر منځ د پرله پسې ټکرونو او نښتو ده د دواړو مذاهبو منونکي هغه وخت سره مخ په مخ شول کله چې عربو هغه سیمي چې د عیسوي مذهب منونکي وې ونيولې دوی فلسطین (اسرائیل) سوریه، عراق، شمالي افریقا او اندلس تر خپله ولکه لاندې راوستل د دغو بریاوو له کبله عیسویانو د خپل پیغمبر عیسیٰ^۴ مورنۍ ټاټوبی بایلو دا هغه غمیزه وه چې د عیسویانو په زړونو کې د تل لپاره مېشت شوه پېړۍ پېړۍ د دوی په زړونو کې دا غوښتنه په شدت سره موجوده وه چې کله به خپله سپېڅلې خاوره لاس ته راوړي په یوولسمه پېړۍ کې د اروپا ولسونه د "جهاد" (مذهبي جنگ) او صلیبي جگړو په نامه خونړیو محاربو ته راوبلل شول د جگړې د ملاتړ د ترلاسه کولو په ترڅ کې خلکو ته وویل شول چې پر تاسې لازمه ده چې کفار (مسلمانان) د خپلي سپېڅلي خاوري څخه وشړئ او خپل معبدونه د اغیارو له شتون څخه پاک کړئ.

صلیبیانو د تبلیغاتو په اثر ډېر ملاتړي پیدا کړل او تر دوو پېړیو پورې یې بیت المقدس او د فلسطین نور ښارونه تر خپله ولکه لاندې راوستل او خپل حاکمیت یې ورباندې ټینګ او وتپ، د مسلمانانو دولتونو په دې منځ کې د کوچنیو خپلواکو دولتونو په بڼه مقاومت کاوه آخر پای په ۱۱۸۷م کال مسلمانانو عیسوي دولتونه له منځه یووړل او بیت المقدس یې د هغوی له منگولو څخه راوګینس په خپله ولکه کې یې راووست صلیبیان د واک په ورکولو سره پر شا شول مګر د ماتي خوړلو تڼاکه یې تر اوسه په زړونو کې نه ده چاودلې د مسلمانانو هم د صلیبي جنگونو یادونه هېر نه دي تر اوسه پورې صلیبي جنگونه د کرکي او نفرت سمبولونه ګرځېدلي دي او یو پر بل د بې عتمادۍ د زهر په شان د مسلمانانو او عیسویانو په وینه کې غورځنگونه وهي.

که څه هم لوېدیځوالو مؤرخینو د څېړنو له رویه ثابته کړې ده چې د صلیبي جگړو لاملونه اقتصادي وو مګر بیا هم مذهبي جنون لږ شوی نه دی او له دواړو خواوو څخه هڅې کېږي چې مذهبي کرکي راوپارول شي عیسوي بنسټپالان خپلو هغه اتلانو ستاینه کوي چې د بیت المقدس تر نیولو وروسته یې په زرو

انسانان وژلي وو او بلي خواته د صلاح الدين ايوبي هغه رول ستايل کپري چي
د بيت المقدس تر نيولو وروسته يې هلته امنيت تامين کړی و، مسلمانو
مؤرخينو عيسويان ظالمان جابران کر که کوونکي او خان خوبوونکي وبلل او
مسلمانان يې رحم کوونکي مينه کوونکي او د پراخ نيت خښتنان وبلل.

مسلمانانو په ديارلسمه مېلادي پېړۍ کي ډېره سخته صدمه وليدله کله
چي د گوبي د رېگستان له مغولستان څخه د خدای د قهر او غضب په بڼه
د وحشي او غير متمدنو مغولو يو ستر لښکر راووت د مسلمانانو حکومتونه يې
ړنگ کړل ښارونه يې تر چورولو وروسته وسوځل او د خلکو د ککړيو په اوډلو
سره يې مينارونه او څلي جگ کړل د مسلمانانو هغه مدنيت يې چي له د پېړيو
پېړيو تر زيار وروسته لاس ته راغلی وو له خاورو سره يوشی کړ.

هلته په اروپا کي عيسويانو د ښه فرصت په موندلو سره هڅي وکړې چي
د وحشي مغولو سره اړيکي ټينگي کړي تر څو د خپلو ازلي دښمنانو مسلمانانو
څخه پخوانی غچ واخلي مگر هغه وخت د عيسويانو ټول زيارونه اوبو يووړل
کله چي مصريانو مغولو ته ماته ورکړه د هغو پرمختگ يې په ټپه ودراره او
د وخت په تېرېدو سره مغول ټولواکان يو په بل پسې مسلمانان شول دغه راز
د مغولو په کفرستان اسلام خپور شو او مغول د اسلام ساتونکي شول.

د صليبي جگرو او عيسوي نړۍ په مخالفت کي ځيني مسلمان مؤرخين
دې خبري ته گوته نيسي چي په اوس دور کي په فلسطين کي د اسرائيل په
نامه د يوه يهودي دولت پر پښو درول د هماغه زر کاله پخوانيو صليبي جگرو
لړۍ ده مگر دغه مؤرخين فکر کوي چي لکه څنگه چي صليبيانو پر فلسطين
خپل حاکميت ته تش دوې پېړۍ دوام ورکړای شوای او وروسته يې
حکومت د مسلمانانو په لاس ړنگ شو دغه راز اسرائيل هم تلپاته هيوادنه دی
او هر کله چي يې لوېديزوال له ملاتړ څخه لاس واخلي اسرائيل به ړنگېږي.

د اوس دور په اروپا کي د اسلام په هکله د متعصبو عيسويانو په زړونو کي
ښخ تعصبات او نفرتونه د تېر مهال او د تاريخ د ترخو يادونو په آب حیات او پېړي.
د اسلامي تاريخ يوه بله موضوع د يوه مذهب څخه بل مذهب ته د اوښتلو

د تاریخ په رڼا کې ۳۷
 ده له یوې زمانې څخه په عیسویانو کې دې فرضیې شهرت درلود چې اسلام هغه دین دی چې د توري په زور په خلکو او ولسونو منل شوی دی او مسلمانو واکمنو له جبر او ځواک څخه په کار اخیستلو د اسلام د تبلیغ په پرده کې اېل شوي ولسونه اړ کړل چې هغوی مسلمانان شي او اسلام ته د یوه دین او د یوه سیاسي نظام په حیث غاړه کښېږدي.

تر ډېرو څېړنو وروسته اوس مؤرخینو د یو لړ دلایلو په راولولو سره دغه فرضیه رد کړې ده او ویلي یې دي چې اسلام د پوځي پیاوړتیا له لارې نه دی خپور شوی بلکې د سیاسي ټولنیزو او اقتصادي لاملونو د زبردست فشار له کبله خلک په تدریج سره د اسلام خوا ته راغلل "ایرا لاپیدوس" نومي مؤرخ په خپل کتاب "د مسلمانو ټولنو مطالعه" کې دې خبرې ته اشاره کړې ده چې په دیارلسمه مېلادي پېړۍ کې چې کوم هیوادونه عربو تر خپله سیاسي ولکه لاندې راوستل د هغو ډېرې مسلمانان نه وو او هغوی په یوه زمانه کې نه دي مسلمانان شوي بلکې ډېر کرار او په یوه اوږده موده کې د دوی د مسلمانېدو پروسه پای ته رسېدلې ده دا پروسه هغه وخت پیل شوه چې عربو بریالیو هلته نوي نظریات ورسول چې په نتیجه کې د هغوی ټولنيزي او مذهبي ادارې (۱) کمزوري شوې کله چې سیاسي واک د مسلمانانو لاس ته ولوېد کلیسا او د عیسویت ادارې د حکومت له سرپرستی څخه لاسونه پرېوتل هغه و، چې په ستر توب او اغېزمن والي کې کمښت راغی په داسې اوضاع کې چې د کلیسا واکمنه اداره په سیاسي توګه له پښو لوېدلې وه خلکو د مذهب الیشولو ته مخه کړه د دې بڼې بېلګې په پارس او اوسني عراق کې ولیدل شوې چې هلته فیوډالي نظام له منځه ولاړ او د خلکو ملاتړ کوونکي ادارې ږنګي یا محوه شوې خلکو په دې نیت چې د اسلامي دولت په سرپرستی کې په راتلو سره د اسلامي ټولني برخه وګرځي خپل پخوانی مذهب پرېښود او اسلام یې ومانه.

(۱) له دې حقیقه څخه سر نه شو غږ ولای چې د هري نوي ادارې په پرتله زره اداره په ډېرو ستونزمنو حالاتو کې خپلي ساتني او پایښت ته اړتیا لري يعني د نوبت په پرتله زرنبت ځان نه شي ټینګولای او په مقابل کې یې محوه کېږي یا ماته ورڅخه مني دلته هم د عیسویت زړې ادارې د اسلام نویو او تازه افکارو ته ځواب و نه وایه او ماته یې ومنله. ژباړن

کله چي عربو او ترکانو هیوادونه او ښارونه ونيول د هغه ځای د لوړ قس
 خلک مسلمانان نه شول او لږ کي مسلمانو واکمنو پر ډېر کيو خپل تسلط برپايه
 وساته د هغوی په کلتور کي يې ځايونه منحل نه کړل پر ځای يې خپل کلتور
 ژوندی وساته کله چي د اېل شوي هیواد د واکمنانو له ټولی څخه خلک
 مسلمانان شول هغوی خپل کلتور د نويو ورغليو برياليو واکمنو په کلتور ور ګډ
 کړ د دې ښې بېلګي د اندونيزيا او افريقا هیوادونه دي چيري چي د اېل شويو
 او برياليو تر منځ توپير له منځه ولاړ او په کلتوري لحاظ سره يو شول مګر په
 هند کي بريالی مسلمانني ټولی خپل کلتور بېل وساته او د هند په کلتور يې

ځانونه ګډ نه کړل د دې ښه بېلګه د هند مغولي امپراتوري ده. (۱)

مؤرخينو د ډېرو ستونزو تر څنګ دې ته هم ګوته ونيوله چي د خلکو
 د مذهب د ایشولو په پایله کي کومي کشالي رامنځته شوې د لومړنيو برياوو
 په پایله کي چي د منځني آسيا وګړي مسلمانان شول د دوی لپاره تر ټولو لويه
 لانجه دا وه چي بايد څنګه د عربو په ټولنه کي ځانونه ور ګډ کړي او د هغې
 ټولني يوه برخه وګرځي عربو د لرغوني افغانستان او پارس وګړي د مواليانو (۲)
 په نومونو سره ونومول په موالي کېدو سره دوی د عربو د يوې څانګي غړي بلل
 کېدل مګر بيا هم د عربو په پر تله د دوی ټولنيز ارزښت لږ و، د عربو سيالان نه
 بلل کېدل د عربو په پر تله نورو قومونو هيله درلوده چي تر مسلمانېدو وروسته
 به د دوی ټولنيزه مرتبه لوړه شي او د سيالی په ميدان کي به په يوه نظر ورته
 وکتل شي مګر په رښتيا سره داسي نه وو او له هغوی سره د برابري سلوک نه
 کېده د داسي ولسونو لپاره د عجم يعني ګونګيانو اصطلاح کارول کېدله (۳)

(۱) مغولو په هند کي خپله ژبه او خپل عنعنات له ځانه سره ټينګ ساتلي وو هغو په ترکي ژبه خبري کولې او
 د دربار ژبه يې پارسي وه وروسته يې د پارسي عربي او د هندو يو لږ نورو ژبو له ګډون څخه يوه بله ژبه جوړه
 کړه چي رېخته او اردو معلی يې بلله او په دغه ژبه يې تکلم کاوه. ژباړن

(۲) مواليان عربو فاتحينو هغو مسلمانانو ته ويل چي پلرونه او نيکه ګان به يې د دوی په وسيله مسلمانان
 شوي وو. بله اصطلاح يې: مواليان يعني د مسلمانانو غلامانو خپلواک اولادونه. ژباړن

(۳) يعني پرته له عربو نور ولسونه د فصیحې ژبي څښتنان نه دي د عربو دغه نظر يوازې د يوه ولس په هکله
 نه و، بلکي د ټولو غير عربو لپاره عام و. ژباړن

دغه ډول تصور یوازې په عربو کې موجود نه و، یونانیانو هم نور اقوام بربریان
یعني وحشیان بلل هندوانو ملیچ یعنی بهرنيان بلل او یهودو جنتایل یعنی غیر
یهود بلل او په حقارت ورته قایل وو.

دې کار په نوي مسلمان شویو قومونو کې کلک غیرگون را وزېږاوه په
موالیانو کې د ملتپالني غورځنگ راوینس شو دغه غورځنگ د شعوبیه په نامه
وپیژندل شو په ټولنه کې د مساوي حقوقو لپاره مبارزه کوونکو د هر هغه
خوځښت ملاتړ وکړ چې د وخت د حاکمانو پر ضد و، آخر د امویانو پر ضد
عباسیان واک ته ورسېدل د عباسیانو په بریالیتوب کې له عربو پرته نورو
قومونو ډېر لوی لاس درلود هغه و، چې نژادي توپیر له منځه ولاړ او په عباسي
واکمنۍ کې دوی ته هم مساوي حق ورکړل شو او د دوی ژبو هم د عربي تر
څنګه رشد وموند که څه هم په شمالي افریقا کې عرب په سیاسي توګه دومره
بریالي شول چې ژبي یې د هغه سیمې ژبي له منځه یووړې او یوازینی ژبه پاته
شوه مګر په ختیزو اسلامي هیوادونو کې داسې نه وو هلته مسلمانانو د خپلو
ژبو ساتنه وکړه د عربو د تسلط پر ضد یې د ارزښت وړ مبارزې وکړې او له
عربو څخه یې سیاسي خپلواکي ترلاسه کړه.

په څوارلسمه مېلادي پېړۍ کې نژدې د نړۍ ټولو مسلمانو ټولنو درې
نخبني خپلي کړي وې لکه:

(۱) دربار (۲) شاهي ماڼۍ (۳) د ښار کلا، یا:

(۱) مسجد (۲) خانقاه (۳) زیارت.

پورتني درې سره نخبني د مسلمانانو سیاسي مذهبي او روحاني اړیکي ښيي
مور وینو چې مسلمانو واکمنو څنګه مسلمان ملایان د حکومت او دربار سره وتړل
هغو ته یې معاشونه ور وټاکل ملایانو د دربار سره د تړل کېدو په اغېز خپلواکي
بایلوده سیاست او مذهب سره پیل شول که څه هم د خانقاه صوفیان له سیاسته
لیري ګرځېدل مګر د دوی مصارف حکومتونو کول ځکه دوی هم د حکومت
لپاره خطر نه ګرځېدل همدا لامل و، چې په مسلمانو ټولنو کې د ټولو اکو او
زورواکو پاچاهانو ځواک لاریات پیاوړی شو او پښې یې ټینګې شوې.

د مسلمانانو تاريخ ..... د هندي مسلمانانو له پخوا څخه د هند د لرغوني تاريخ سره هېڅ لېوالتيا نه ده بڼودلې او د هند تر اسلام پخوانی تاريخ يې پردی بللی دی او د دې پر ځای يې د بغداد د عباسيانو او د اندلس د عربو دوره زرينه دوره وبلله په دې لړ کي په هند کي يو لړ مسلمانانو لکه شبلي نعماني، عبدالحليم شرر، عبدالرزاق کانپوري، سيد سلېمان ندوي او اميرعلي پر اسلامي تاريخ کتابونه وليکل د خپل نظر دفاع يې وکړه او د محمد بن قاسم، طارق بن زياد، موسی بن نصير، محمود غزنوي، شهاب الدين غوري او يوسف بن تاشفين کارنامې او برياوې يې روښانه کړې يعنې د هند د مسلمانانو زياتره اتلان د هند د سيمي اوسېدونکي نه وو بهرنيان وو په هند کي د مسلمانانو د اتلانو قحط الرجال اوسېدونکي نه وو بهرنيان د هند له لرغوني تاريخه بېل شول که په دې رامنځته شو د هند مسلمانان د هند له لرغوني تاريخه بېل شول که په دې هکله موږ فکر وکړو چي ولي د هند مسلمانانو د هند له سيمي سره رشتوني اړيکي جوړې نه کړې او ولي يې خپلي هيلي له بهرنيو سره وتړلې ښايي د دې لامل دا وي چي د هند مسلمانان پخپله هم د هند اوسېدونکي نه وو بهرنيان وو د يرغلگرو په توگه يې هند اشغال کړی و، او په حقيقت سره د هند د استثمارولو لپاره هلته ورغلي وو څوک چي په داسي ذهن سره ژوند کوي د هغو په زړونو کي د سيمه ييز تاريخ سره د زړه سواندي کومي ولولولې نه راپارېږي همدا لامل دی چي د هند مسلمانانو خپل تاريخ هند ته د دوی له ورتگه راپيل کړ او د دوی تاريخ يوازي يو څو پېړۍ شا ته ولاړ او د هند د لرغوني تاريخ او ما قبل الاسلام تاريخ سره يې کومي اړيکي ټينگي نه کړې او هغه يې يوازي د کفارو د تاريخ په بللو سره له پامه وغورځاوه.

د بې غوره ټولنو واکوالان تل د هندي مسلمانانو د ذهنيت ښکارندويي کوي هغوی لرغونی تاريخ د پاملرني وړ نه بولي او د پخوانيو آثارو له سپړني څخه سترگي اړوي که څه هم په لرغونې زمانه کي د هندوس وادی د يوه ستر مدنيت ځانگو وه او په شلمه پېړۍ کي سپړنو د هندوس د وادی "موهنجودارو" ښار رابرسېره کړ مگر په دې کي حکومت کومه لېوالتيا و نه بڼودله او پر ځای يې دې ته اهميت ورکړ چي څنگه د مسلمانانو په راتگ سره د سند ناوه باب

د تاریخ په رڼا کې ۴۱
 الاسلام (مهران الذهب) شوه د "دېبل" ظالم واکمن هندو "راجاداهیر"
 د مجاهد ځوان محمد بن قاسم له لاسه ماته وخوړله او د مهران په سیمه کې
 اسلامي کلتور د سیمه ییز کلتور ځای ونیو دغه راز د پنجاب په سیمه کې
 د "هرپا" کیندنې هم د حکومت د خوښۍ او پام وړو نه ګرځېدې پر ځای یې
 دې ته اهمیت ورکړل شو چې څنګه محمود غزنوي د لاهور هندو واکمنو
 "جې پال" او "پریتوي راج" ته ماته ورکړه او د هند لویې وچې ته یې
 د مسلمانانو د ورتګ لاره هواره کړه دغه راز د ګندهارا لرغونې تهذیب هم
 د حکومت د تنګ نظری ښکار شوی دی.

کوم حکومتونه چې د خپلې سیمې له تاریخه سره اړیکې نه ټینګوي او
 خپل تاریخ د یرغلګرو په بریدونو کې ولټوي د یرغلګرو ستروالی ثابت کړي
 د هغو کارنامې د ځان کارنامې وبولي د هغو له نومونو څخه سیاسي او تاریخي
 ګټه پورته کړي لکه دا چې دلته د ابدالي، غوري او غزنوي نومونه کارول
 کېږي یا دا چې د دې سیمې د خلکو ذهنیت دارنګه جوړ کړل شوی دی چې
 په دوی کې ډېر خلک د خپلو نومونو سره بخاري، غزنوي، ګردېزي، غوري،
 بدخشاني، مدني، قریشي، اصفهاني، تبریزی، شیرازی او چغتایي زیاتوي دا
 ځکه چې په هند کې د مسلمانانو پر مېشتېدنې ډېرې پېړۍ واوښتې مګر تر
 لوسه پورې د هغه ځای د ځینو مسلمانانو د ذهنونو څخه د خپل پلارني ټاټوبي
 سره نسبي اړیکې نه دي شلېدلي او داسې القاب د خپلو نومو برخه ګرځوي
 چې په هغو سره د دوی لرغونې ټاټوبې په ذهنونو کې تازه کېږي او له دې څخه
 دا روحیه هم جوړېږي چې څوک چې د پرديو په یرغلونو او تاراکونو ویاړ
 وکړي او د ښکېلاکګرو د تېرې د جواز لپاره یو لړ دلیلونه راوړي د هغو تاریخ
 څومره پیکه او شوم وي.

یو څو کاله مخکې په ټیکسیلا کې د یوناني سکندر (سکندر مقدوني) یا
 د دوی په وینا د "سکندر اعظم" په یاد کې د یادګار په توګه د یوه کتابتون
 د جوړېدو پخلی وشو چې موخه یې د یوناني سکندر د ستروالی او برم اعتراف
 کول و، تاسې پام وکړئ ښایي دا به د نړۍ یوازینی هیواد وي چې د غندلو

پر ځای، يرغلگرو او بنکېلاکگرو ته ښه راغلاست وایي او د هغو د تاراگونو او وژنو په یاد کې یادگارونه جوړوي.

(په دې لړ کې باید وویل شي چې د هند د لويي وچي د مسلمانانو او د افغانانو په ذهنیتونو کې ډېر توپیر دی په افغانستان کې پر ديو يرغلگرو ته د غاصبانو او تېري کوونکو په سترگه کتل کېږي یونانی سکندر، چنگېز خان، گوډ تېمور، مغولي، صفوي، افشاري او قاجاري (عجرب) بنکېلاکگرو ته هیڅکله افغانانو هر کلی نه دی ویلی او نه یې د دوی په یاد کې یادگارونه ودان کړي دي.

تاسي پام وکړئ چې افغانانو هیڅکله د هند د لويي وچي د مسلمانانو په رنگه نه دي کړي چې خپل اتلان له خپلي سيمي څخه بهر ولټوي بلکې د افغانانو اتلان د دوی له خپلي سيمي څخه راټو کېدلي دي او بله خبره دا چې افغانانو له خپل لرغوني تاريخ سره چې تر اسلام پخوانی دی اړیکي نه دي شلولي بلکې اړیکي یې ورسره ټینګي کړي دي نن افغانان د گندهارا او آریانا په ویاړونو او تهذیبونو نازېږي او خپل لرغونی تاريخ پنځه زره کاله شا ته بیایي هغوی یوازي پر هغه تاريخ بسنه نه کوي چې تر اسلام را وروسته دی بلکې هغوی غواړي چې تر اسلام پخواني ویاړونه او افتخارات هم د ځان کړي د دې ښې بېلګي د استاد علي احمد کهزاد "د افغانستان پخوانی تاريخ" د میر غلام محمد غبار "افغانستان در مسیر تاريخ" د عبد الحی حبیبي "د افغانستان لنډ تاريخ" د عبدالرزاق پالوال "د پښتنو نوی پخواي تاريخ" د میر محمد صديق فرهنگ "افغانستان در پنج قرن اخير" او یو لړ نور کتابونه دي چې په هغو کې افغاني مؤرخینو څېړنه کړې ده چې د خپل هیواد لرغونی تاريخ روښانه کړي او په نړۍ کې یې د نورو سیالو ولسونو په وړاندې وځلوي). ژباړن

مأخذونه:

۱- تاريخ کی آواز	۲- تاريخ شناسی
ليکوال ډاکټر مبارک علي	ليکوال ډاکټر مبارک علي
چاپ ۲۰۰۵م لاهور	چاپ ۲۰۰۲م لاهور
فکشن هاوس، لاهور	فکشن هاوس، لاهور
(اسلامی تاريخ نویسی ایک جائزه)	(مسلمانوں کی تاريخ نویسی)

اسلام او پاچاهي

په اسلامي تاريخ کي دغه پوښتنه له پخوا څخه راروانه ده چي آيا په اسلام کي پاچاهي جواز لري؟ په تاريخ کي دغه پوښتنه ځکه اهميت لري چي اسلامي تاريخ د واکمنو کورنيو د حکومتونو څخه ډک دی که پاچاهان له اسلامي تاريخ څخه و ایستل شي نو به د تاريخ کړی ډېره تنگه شي او دا خبره هم د اهميت وړ ده چي اسلامي تاريخ بايد کوم دور ته و ويل شي آيا يوازي د اسلام د پيغمبر محمد^ص او د هغه د څلورو خليفه گانو دور رشتونی اسلامي تاريخ و، او وروسته چي کوم بدلونونه راغلل هغه تش د مسلمانانو تاريخ و.

د يوې ډلي رایه دا ده چي اسلام خپل بنسټيز کلتور تر هغه وخته پوري پر خپل حال پاته وساته تر څو چي په عربو کي قبيلوي جمهوريت و، په هغه وخت کي يو کليوال او صحرايي عرب کولای شوای چي د وخت د خليفه څخه پوښتنه و کړي چي تاله دوو ټوکرانو ځان ته کالي څنگه جوړ کړل حال دا چي ستا استحقاق يو ټوکر دی.

کله چي د پوځي بریاوو لړۍ ونښلېده ايران، عراق، سوريه او مصر تر ولکه لاندې راغلل د مسلمانانو په حکومتي کالبوت کي بازنطيني او ساساني اثرات ورننوتل د عربو سياسي نظريات يې وړ بدل کړل تر يوه حده د دغو نظرياتو د مخنيوي هڅي وشوې د بېلگي په توگه کله چي دويم خليفه عمر^{رض} خبر شو چي عمر بن عاص په فسطاط کي يو مسجد جوړ کړی دی په محراب کي يې يو جگ منبر ايښی دی پر هغه خيژي خطبه وايي او وعظ کوي د اسلام دويم خليفه د هغه منبر د ماتولو امر وکړ هيچا اجازه نه درلوده چي تر نورو مسلمانانو دي لوړ ودرېږي کله چي معاويه^{رض} د سوريې د والي په حيث د خپل برم د جواز په ترڅ کي وويل چي د دې پرته خلک د ده امر منلو ته غاړه نه

بردي عمر^{۱۲} خاموش شو او برغ يې و نه کړ.

ځيني خلک نيوکه کوي چي بازنطيني او ساساني اغېزو د مسلمانو واکمنو جمهوري رول په ديکتاتوري بدل کړ هغوی له دې حقيقته ولي سترگي غړوي چي دوه تهذيبيونه سره يوځای شي پایله يې يو داسي گډ کلتور رامنځته کېږي چي د دواړو تهذيبيونو ځانگړني پکښې وي د عربو په برياوو سره په ډېر لوی شمېر سره پارسيان، عراقيان، سوريایان او مصريان مسلمان شول او دهغوی کلتوري ارزښتونه د اسلامي ټولني برخه وگرځېدل.

تر دې وروسته واکمنو عربو ډلو بازنطيني او ساساني شاهي ارزښتونه خپل کړل او ځانونه يې له نورو څخه بېل کړل که څه هم اموي واکمنو عربي کلتور پاته ساتلی و، مگر هغوی هم د حکومت کولو ساساني او بازنطيني نخښي نښانې خپلي کړي وې او هغه وخت اوضاع په بشپړه توگه واوښتله کله چي د پارسيانو په مرسته عباسيانو واک تر لاسه کړ په دغه وخت کي شاهي دربار د ساساني دربار نمونه وگرځېده.

يو ځلي چي د پاچاهي اداره پر پښو درېده بيا يې رنگول شونی نه و، د دې لپاره مذهبي ډلي نه ځواک درلود او نه يې واک، او نه يې غوښتنه درلوده چي د مخالفت برغ دي پورته کړي البته د پاچاهي د اداري د مشروعيت لپاره دلايل راوړل شول او دهغه گټوروالي ثابت شو دغه راز په ټولنه کي د پاچاهي اداري شرعي او قانوني حيثيت تر لاسه کړ.

په پخوانيو ټولنو کي د پاچاهي د اداري ټول واک د پاچا په شخصيت کي راغونډ شوی و، پر دې بسنه و نه شوه مذهبي چاري هم پاچا ته وسپارل شوې هغه سپېڅلی وبلل شو او داسي حيرانوونکي کارنامې ورته منسوبې شوې چي د بشر تر واک وتلي وې په نتيجه کي يې پاچا د الوهيت درجې ته ورسېد او د خدايي دعوه يې وکړه بيا يې د خپلي سپېڅلتيا د پاته ساتلو او لازيات ځواک تر لاسه کولو لپاره وگړي دې ته راوبلل چي د ده عبادت وکړي او د ده د خولې څخه راوتلي هره خبره د الهي قوانينو په حيث پر ځان ومنې.

رابه شو دې خبري ته چي په مسلمانان ټولنه کي د پاچاهي د اداري تر راتگ

د تاریخ پد رناکي ۴۵

دمخه د هغه سیمو اهمیت شه و، چي مسلمانانو نیولي وې او د نړۍ په لویو تهذیبونو کي د پاچاهی د ادارې تکامل تر کومو شرایطو لاندې وشو په دې هکله باید و ویل شي چي تر اوسه موږ پر دې بحثونه کړي دي چي څنگه د دوو تهذیبونو تر منځ ټکرونه رامنځته کېږي د بېلگي په توگه د پارس او یونان تر منځ جنگونه یا د اسلامي او نصراني تهذیبونو تر منځ ټکرونه وو مگر اوس پر دې خبره هم خپر نه کېږي چي د دوو تهذیبونو د ټکر په نتیجه کي کوم ډول گډ کلتور رامنځته شو او د ټکر په نتیجه کي دواړو تهذیبونو له یو بل څخه څه زده کړل.

په دې نظر سره چي تاریخ ته وکتل شي مقدوني سکندر د پارس او یونان سره لیري کوونکی نه بلکي سره نژدې کوونکی دی د هغه د پوځي بریالیتوبونو په پای کي لوېدیځ او ختیځ سره لیري نه شول سره نژدې شول او له یو بل څخه یې زده کړي وکړې نو باید تهذیبونو ته د ټکر په اړخ و نه کتل شي دې ته وکتل شي چي څنگه گډ کلتور راوتو کېد او د بېلو بېلو تهذیبونو خلک یې سره رانژدې کړل.

ولي د پاچاهی اداره پر پښو و درېده او په بشري ټولنو کي تر ټولو ستره اداره وگرځېده لامل یې دا و، کله چي سیاسي قوت پکښي راغونډ شو د پاچاهی اداره دیکتاتور ه اداره شوه او دا یې وینا وه چي هر هغه شی ومنه چي د سیاسي ځواک څښتن وي او یا یې نمایندگي کوي.

د پاچاهی اداره پر یوه حال نه ده پاته شوې په هر تهذیب او سیمه کي یې بېل رول لوبولی دی د بېلگي په توگه مقدوني سکندر ته که د پاچا په توگه وکتل شي هغه په نیول شویو سیمو کي په بېلو بېلو نومونو وپېژندل شو مصریانو هغه ته خپل ټول واک و سپاره او هغه یې په خدایي ومانه پارسیانو د ستر پاچا او ټولواک په حیث ومانه مگر د خدایي درجه یې ور نه کړه یونانیانو په خدایي ومانه مگر د هغه ټولواکي یې و نه منله په خپل هیواد مقدونیه کي نه هغه د خدای په توگه ومنل شو او نه یې ټولواکي خلکو ته د منلو وړ وه البته نیم قانوني واکمن یې وباله د دې پورتنیو بېلگو څخه جوتهږي چي په یو لړ هیوادونو

او تهذيبونو کي د پاچاهي د ادارې تکامل بېل بېل و، او په څنگ کي يې د ځواک او واک نخبني نښانې هم په بېلو بېلو وختونو کي په بېله بېله بڼه رامنځته شوې او واک نخبني نښانې هم په بېلو بېلو وختونو کي په بېله بېله بڼه رامنځته شوې او واک نخبني نښانې هم په بېلو بېلو وختونو کي په بېله بېله بڼه رامنځته شوې د بېلگي په توگه "تاج" د پاچاهي يوه اړينه نخبه وگرځېده او په لومړي سر کي هغو قومندانانو ته ور پر سر کېده چي د جنګونو څخه بريالي راتلل عباسي خلفاوو دغه دود جاري وساته خپلو قومندانانو ته يې د هغو د چوپړ په اعتراف کي تاج ور پر سر کاوه مگر پخپله يې تاج شاهي نخبه ونه گرځاوه که څه هم عباسيانو ته د پارس له نخبو څخه تاج هم ور رسېدلی وو چي ساساني پاچا پر سر کاوه او دغه تاج ډېر دروند و، او د خوني تر پوښښ لاندې راڅرېده مگر عباسي خليفه گانو د پاچاهي نخبه ونه گرځاوه.

په اروپا کي پاچاهانو تاج د يوې شاهي نخبني په توگه پر سر کړ که څه هم کليسا دغه کار نه خوښاوه او د کفر له نخبو نښانيو څخه يې باله وروسته د تاج پر سر کول دوديز شو په کارولينجن حکومت (۸۰۰-۹۱۲م) کي د تاج د پر سر کولو دود په کليسا کي پر ځای شو پاپ او نورو مذهبي مشرانو گډون پکښي وکړ د تاج د پر سر کولو دود سپېڅلې بڼه خپله کړه پر دې پېښه د خير او برکت لپاره په کليسا کي دعاگانې هم ويل کېدلې د بېلگي په توگه په ۸۶۹م کي چي د "چارلس دي بالډ" لپاره کومي دعاگانې و ويل شوې په ۱۸۲۵م کي د فرانسې د پاچا "لسم چارلس" د تاج پر سر کولو د مراسمو پر وخت هم هغه دعاگانې و ويل شوې او د تاج په پر سر کولو سره پاچا په مذهبي او سياسي توگه مشروع ټولواک شو.

د پاچاهي دويمه نخبه لکه وه بابلي پاچاهانو ساويان او د مچانو د شړلو لپاره پيک هم درلود دغه نخبني ساسانيانو هم خپلي کړې او د مصر فاطمي خليفه گانو او مملو کو پاچاهانو په دربار کي يې هم دوديزه بڼه خپله کړه. د تخت رواج په هند او منځني آسيا کي دود و، پاچاهان په دربار کي تر اميرانو پر لوړ ځای کېښستل پاچاهان د نورو خلکو څخه ليري وو هر شی چي

د تاریخ په رڼا کې ۴۷

د خلکو له رسېدنې څخه لیرې وي په خلکو کې د هغه وجود له رازونو څخه ډک وي او حیرانوونکی وي او تل حیرانوونکي څیزونه په خلکو کې وپېره او وهم پیدا کوي همدا لامل و، چې ساساني واکمنو د خپلو امیرانو او ولس څخه لیریوالی ساته بلکې د پردې تر شا کنبېنستل دغه پرده امویانو او عباسیانو هم خپله کړه په لیرې اوسېدو کې دا ګټه وه چې پاچا د سلطنت په نظم کې پخپله نه معلومېده د هغه نمایندګان مخته وو که د سلطنت په نظم کې کومه خرابي رامنځته کېده مسوولیت یې پر نمایندګانو راته پر پاچا نه، دغه راز پاچاهان د هر راز خرابیو څخه خوندي پاتېدل.

د اروپا په ځینو هیوادونو کې د پاچا په هکله داسې ویل کېدل چې پاچاهان پر بدنونو د پاچاهۍ د نڅبنو په لرلو سره د پاچاهۍ حق لرونکي ګرځي او د درواغو دعوو لرونکو څخه یې بېلوالی راځي د همداسې بدني ځانګړتیاوو له کبله د فرانسې او انګلیستان خلکو باور درلود چې د پاچا په لاس وروړلو سره ناروغان له رنځه څخه روغتیا مومي په څوارلسمه مېلادي پېړۍ کې په انګلیستان کې دا دود و، چې د تاج پر سر کولو د مراسمو پر وخت یې د پاچا بدن په تېلو غوړاوه وروسته دغه دود د اروپا په نورو هیوادونو کې هم پلي شو او دا عقیده وګرځېده چې دغه تېل پېغلي مریمې له جنته د پاچاهانو لپاره را استولي وو.

پاچا د نورو خلکو څخه ډېر لوړ بلل کېده د دې روایت د اثبات لپاره ډول ډول کیسې او عقیدې جوړې شوې له هغو څخه یوه عقیده دا وه چې پاچاهان د لمر سره اړه لري د پخواني عراق پاچاهانو ځانونه د لمر زامن بلل دغه راز خلکو د دوی عبادت کاوه او سجدې یې ورته کولې د جاپان پاچاهانو هم ځایونه د لمر اولادونه بلل.

د پورتنیو روایتونو او کیسو په جوړېدو سره پاچاهانو الهي بڼه خپله کړه او سپېڅلي ورګرځېدل او د رعیت لپاره لازمه شوه چې عبادت او اطاعت یې وکړي په یوناني روایتونو کې افلاطون و ویل چې پاچا باید سپېڅلی او الهي حیثیت ولري همدا لامل و، چې سکندر مقدوني ځان د خدای اولاد وباله جوسل

اسلام او پاچاهي .....

سزار هم د هغه پر پله ولاړ د همدې روايت پر بنسټ د رومي شاهانو عبادت کېدل پيل شو او د عبادتونو او لمانځنو لپاره درمسالونه جوړ شول کله چې پاچا سپېڅلی شو د هغه سره تړلي ټول ارزښتونه سپېڅلي شول د بېلگي په توګه هغه ته سجده کول لاس او پښې يې وړ مچول کالي يې مچول او داسي نور...

هغه وخت چې د روم امپراتور قسطنطين (Constantine) مسيحيت ومانه هغه هم دغه رسمونه جاري وساتل تر څو د پاچا د امر ونيو څخه په سر غږولو سره څوک بغاوت و نه کړي او د ده پر ضد په سازش کې ګډون و نه کړي ولي چې يوې خوا ته يې سپېڅلی حيثيت درلود بلي خوا ته د ځواک څښتن و، روزي وړ کوونکی او د ژوند او مرګ څښتن و، ځکه بايد د هغه له امر ونيو څخه سر و نه غږول شي د پاچا امر نه منل مذهبي جرم وګرځېد د پاچا د حيثيت د الهي کېدو له کبله ځواک نور ټينګښت وموند او د هغه ذمه وګرځېده چې په خلکو کې نظم وساتي او په ټولنه کې امنيت ټينګ کړي.

د نړيوالي پاچاهۍ د تصور په بحث کې "فرايد" دې خبرې ته اشاره وکړه چې کله يو پاچا په سياسي توګه ځواک تر لاسه کړ هغه قبایلي مشران تر خپله ولکه لاندي راوستل او د يوه دولت په جوړولو سره يې د شهنشاهيت بنسټ کېښود په دې پر او کې دا تصور را پيدا شو چې څنگه چې هره قبيله خپل اتل لري او څنگه چې يو پاچا وي دغه راز دې خدای هم يو وي تر څو ټول سره متحد کړي هغه و، چې د يوه خدای او يوه پاچا د نړيوال سلطنت يا شهنشاهيت بنسټ يې کېښود او په مسيحيت کې هڅه وشوه چې کليسا او دولت دې مسيحيان سره متحد کړي په اروپا کې پاپ د روحانيت د جنې پورته کوونکی و، او پاچا سياسي واک برم درلود په وروسته پېړيو کې پاپ د پاچاهۍ ټولي نڅښې او برم په خپل ځان کې راغونډ کړ او پاچاهان يې تر خپل اغېز لاندي راوستل په عيسويت کې دغه توپير و، چې په روم کې کليسا تر پاچا زياته پياوړې شوه مګر بازنطيني کليسا د پاچا په ولکه کې پاته شوه او د روم غوندي برم يې تر لاسه نه کړ.

امويانو او عباسيانو خپلي پلازميني دمشق او بغداد ته ولېږدولي او د عربي

د تاریخ په رڼا کې ۴۹

ارزښتونو څخه لیري شوې هغو ساماني او بازنطیني ارزښتونه خپل کړه خلافت یې په ټولواکۍ الیش کړ ورسره یې د پاچاهۍ نخښې نښانې او دودونه هم خپل کړل که څه هم امویانو او عباسیانو تاج د شاهي نخښې په توګه خپل نه کړ یوازي عباسي خلیفه المعتصم بالله (واکمهال: ۸۳۳-۸۴۲م) یو تاج پر سر کړی و، چې یوه دانه الماس پکښې ټک وهل شوی و، که نه وي هغوی تاج یوازي پوځي جنرالانو ته د هغوی د چوپړ له کبله په انعام کې ورکاوه د مصر فاطمي خلیفه ګانو د تاج پر ځای لنگوټه تر له د تاج د پر سر کولو دود په رسمي توګه آل بویه (واکمهال: ۹۳۲-۱۰۶۲م) پیل کړ.

خلیفه ګانو ځانونه د نورو خلکو څخه د بېل ساتلو دود د امیر معاویه په زمانه کې پیل کړ چې د هغوی لپاره په مسجد کې مقصوره جوړه شوه چیرې چې هغه یوازي لمونځ کاوه د پردې پیل هم په دغه زمانه کې وشو.

کله چې د پاچاهۍ او ملوکیت نظام پر پښو ودرېد مسلمانو مفکرینو د هغه د جواز لپاره ډول ډول دلیلونه راوړل تر ټولو مهم او لوی دلیل دا و، چې خلک جاهلان، جنگره او بدخویه وي د هغوی د پر لار کولو لپاره او په ټولنه کې د امنیت د ټینګولو لپاره د پاچا وجود مهم دی په دې لړ کې داسې کتابونه ولیکل شول چې په هغو کې د پاچاهانو د لارښوونې لپاره یو شمېر نصیحتونه وو آریایي^(۱) پاچاهان د مسلمانو پاچاهانو لپاره نمونه وګرځېدل د هغوی د بهادری او حکومت کولو له کیسو څخه ډک کتابونه مسلمانو پاچاهانو لوستل د بېلګې په توګه د قابوس "قابوسنامه" او د نظام الملک "سیاستنامه" چې د یادولو وړ دي د همداسې کتابونو په برکت پاچاهان د خدای سیوری وبلل شول او د پاچا لپاره مهمه وګرځېده چې له نورو خلکو دي ځانونه لیري کړي تر څو د هغوی د بدبه ښکاره شي په ټولنه کې انصاف راولي ولي چې یوازي د انصاف له لارې پاچا پر خلکو خپل حکومت کولای شي.

که څه هم پاچاهانو هغه ټولي نخښې نښانې خپلي کړې چې د عربي کلتور

(۱) آریایي څخه مطلب د آریانا (اوسنی افغانستان) او پارس (اوسنی ایران) پاچاهان دي.

۵۰ ..... اسلام او پاچاهي

څخه مخالفې وې مگر مسلمانو مفکرينو نه يوازي د پاچاهۍ ادارې ته بلکي دهغې سره تړلو ټولو ارزښتونو ته د وخت د اړتيا له کبله اسلامي بڼه ورکړه او جواز يې ور وباڅښه تر دې اندازې چې الماوردې په "احکام سلطانيه" نومي کتاب کې د يوه غاصب واکمن حيثيت قانوني ومانه ولي چې هغه زورور دی او ولس کمزوری ځکه دهغه څخه سر غړول ځان په ناوړين اخته کول دي.

د پاچاهۍ اداره چې په مسلمانو هيوادونو او ټولنو کې له کومو شرايطو څخه تېره شوې ده دهغه څخه دا پايله راوړي چې د زمانې د اړتياوو او د وخت د غوښتنو پر بنسټ ادارې او دودونه اوږي په يوه بڼه تل نه پاتېږي بلکي دهغوی د فشار له کبله مذهبي ارزښتونه او گروهې هم بدلون مومي.

په نن دور کې په زياتره هيوادونو کې د پاچاهۍ ادارې نسکوري شوي دي ځای يې جمهوريت نيولی دی اوس يو ځلي بيا اړتيا ليدل کېږي چې د وخت د غوښتنو سره سم دي د نوي نظامونو د منلو لپاره زاړه فکرونه وغورځول شي او نوي افکارو ته دي لاره ورکړل شي.

مأخذ:

تاريخ اور تحقيق

ليکوال ډاکټر مبارک علي

چاپ ۲۰۰۵م لاهور

فکشن هاوس. لاهور

(اسلام اور بادشاہت)

مسلمانان او نوبت

کله چي د اسلام په هکله په مسلمانانو کي د نوبت خبره کېږي داسي انگېرل کېږي چي بنيادي په ټولنه کي لوېديز ارزښتونه راوستل کېږي له همدې کبله زښت غبرگون ښودل کېږي چي د ټولني اروپايي کول زموږ ارزښتونه له منځه وړي او زموږ د ځانگړي کلتور د له منځه وړلو توطيه ده ځکه هلي ځلي پيل شي تر څو د نوبت د پروسې د مقابلې لپاره سيمه ييز ارزښتونه او ادارې راژوندي کړل شي.

د نوبت له پروسې څخه مسلمانان په شک اخته دي دوی ډېره اوږده موده د اروپايي هيوادونو د مستعمرو په توگه ژوند کړی دی اروپايانو چي په مسلمانو ټولنو کي خپلو ارزښتونو ته وده ورکوله هلته يې د مسلمانانو پر ارزښتونو او پر سيمه ييز کلتور کلک گزارونه وکړل همدا وجه ده چي نن مسلمانان د نوبت له پروسې څخه بد وړي دوی وپېرېږي چي هسي نه يو ځلي بيا موږ د اروپايانو مستعمرې وگرځو.

د نوبت په توگه په ساينس او تخنيک کي ستر بدلون راروان دی زموږ له کلتوره بېخي بېل ټولنيز او اخلاقي ارزښتونه هم رامنځته شوي دي پر ضد يې په مذهبي ډلو کي زښت غبرگون شته زاړه پالي يې هم د خپل کلتور لپاره زياتمن بولي او مخالفت ورسره ښيي.

په داسي پړاو کي موږ په مسلمانو هيوادونو کي د نوبت پر ضد او دهغه په مخالفت کي درې ډوله خلک وینو لکه بنسټپالان دويم منځلاري او درېيم د لوېديز پلويان، بنسټپالان وايي "د نوبت مخه دي ونيول شي او پر ځای دي يې سيمه ييز ارزښتونه راژوندي شي او د تېرمهال غوندي برم دي ترلاسه شي"

منځلاري وايي "نوي ارزښتونو ته دي اسلامي جامه واغوستل شي وروسته دي هغه خپل کړل شي" درېيمه ډله چي د لوېديز پلويان دي هغه وايي "اسلام دي له سياسته بېل شي ځکه چي د نوبت او پرمختگ په لاره کي خنډ دی تر دې وروسته دي د لوېديز ارزښتونه پلي شي او د ټولني سياسي او ټولنيز نظام دي پر هغو لارو روان شي".

په ډېرو مسلمانو هيوادونو کي د استعماري نظام تر ړنگېدو وروسته هغه وشوه چي د لوېديزو او سيمه ييزو ادارو په يو ځای کولو سره دي يو نوي نظام رامنځته کړي په دې پړاو کي يو پرمختگ خوښوونکي نظريه وړاندي شوه په هغه کي هڅه وشوه چي يو لړ نظامونه لکه جمهوريت، ټولنپوهنه، ملتپالنه او پانگوالي د اسلام په چوکاټ کي تر اچولو وروسته د منلو وړ وگرځول شي مگر دغه ټوله اصلاحي گامونه د پوځي، شاهي او ديکتاتوري حکومتونو له لوري واخيستل شول او غوښتل يې چي خپل حکومت ته دوام ورکړي چي په پايله کي يې هيڅ گټه ونه کړه د خلکو ټولنيز او اقتصادي حيثيت ښه نه شو پای يې دا شو چي خلکو د داسي اصلاحاتو سره هيڅ لېوالتيا ونه ښودله په کلکه سره رد شول او خلکو له داسي کارونو څخه دا شعور تر لاسه کړ چي نوبت يوازي واکمنو ډلو ته گټه رسوي ولسونو او وگړو ته هيڅ گټه نه کوي د هغوی په زړونو کي د لوېديز او د نوبت پر ضد ولولې راوپارېدلې او د بيا راژوندي کولو د غورځنگونو ملاتړي شول.

د نوبت پروسه موږ پر دوو برخو وېشو د ساينس او تخنيک پروسه او د سياسي ټولنيز او اقتصادي نظرياتو او خيالاتو پروسه په دې لړ کي مهمه او ځانگړې خبره دا ده چي د ساينس او تخنيک په هکله چي کوم لومړني خيالونه وو هغه بدل شول او د هغوی د نه منلو پر ځای يې منلو ته غاړه کښېښودله يو وخت داسي و، چي د هر نوي تخنيک او ايجاد سره مخالفت ښودل کېده او هغه يې د اسلام سره ضد باله د بېلگي په توگه کامره، برېښه ټليفون، راډيو، ټلويزيون، ټايپ ماشين او يو لړ درمل مگر وروسته چي د پورتنيو څيزونو گټمنوالی په ثبوت ورسېد او جوته شوه چي د ټولني په گټه

دې نويې ومنل همدا لامل دی په نن دور کې چې کوم نوي تخنیکونه رامنځته شوي دي لکه ویديو، سي ډي، ډي وي ډي، موبایل د هغوی هیڅ مخالفت نه لیدل کېږي او نه یې د نه استعمال په هکله کومه مذهبي فتوا لیدل کېږي او ټولو ته د منلو وړ څیزونه ګرځېدلي دي او تر کومه ځایه چې د ساینس او تخنیک د نوښت په پروسه اړه لري د مسلمانانو په ټولنه کې هغه منل شوي ده نن په سعودي عربستان کې زاړه پالي په هیواد کې نوي تخنیک د نوښت په نامه خپلوي همدغه کار د ایران شاه هم په خپل وخت کې کړی و، هغه هم د خپلي ټولني د سیاسي او ټولنیزو حالاتو د بدلولو لپاره غوښتل د ساینس او تخنیک له لارې نوښت راولي او موږ ولیدل چې دواړي ټولني د خرابو حالاتو سره مخامخ شوي په ایران کې د شاه حکومت پای ته ورسېد پر ځای یې بنسټپالان راغلل او سعودي عربستان د بدلون له پروسې څخه تېر نه شو او د یوې کنګل شوي ټولني په توګه پاته شو د ساینس او تخنیک په دور کې هغه یوه داسې ټولنه ده چې هلته نه کوم کلتور شته او نه د ژوند رنگیني.

هغه مسلمانان چې د نوښت د پروسې نه منونکي دي د هغوی ستونزه دا ده چې که یې رد کړي باید بل نظام وړاندي کړي هغوی د دې اسان هواری راباسي چې سیاسي ټولنیزې او اقتصادي ادارې د اسلام سره همرنګه کوي د مثال په توګه پارلمان ته د شوری، رایي ته د اجماع او ولسمشر ته د خلیفه یا امیر نوم ورکوي او اسلامي جامه ور اغوندي او کله د ځینو اصلاحاتو لپاره د اسلامي توری هم کاروي لکه اسلامي اقتصاد، اسلامي بانکي نظام، اسلامي روحيات او داسې نور... تر اوسه دوی یو داسې پر له پوري نظام نه دی وړاندي کړی چې د اوس دور د غوښتنو سره سمون وځوري.

که یوې خوا ته مسلمانان ټولنه د نوښت د خپلولو څخه سرغړونه کوي بلي خوا ته اروپایي پوهانو هم دې پروسې ته زیان رسولی دی "باسم طیبی" په خپل کتاب د "نوي اسلام کړ کېچ" کې چې په ۱۹۸۸م کې خپور شوی دی پر عربي پوهانو د نیوکې په ترڅ کې لیکي "دوی ټول نوي ارزښتونه او قدرونه اروپایي بللي دي خپله غېږ یې پر راګر ځولې ده او کله چې نور هیوادونه دغه

ارزښتونه خپلوي اروپايان دې ته د خپل مدنيت بريا وايي کله چې د غوه ووشي
چي اروپايي او غربي تهذيب تر ټولو لوړ او عالي دی په غبرگون کي مسلمانان
راپورته کېږي او وايي موږ ولي پردي کلتور او تهذيب پر ځان ومنو موږ په تېر
مهال کي تر دې ښه تهذيب درلود، هر نوي ارزښت ته غربي جامه ور اغوستل
د نورو تهذيبنو ارزښت ور کموي او د وياړ روحيه يې ور کمزوره کوي.

اوس پوښتنه دا ده چې په داسي اوضاع کي مسلمانان څه وکړي څنگه
د نوي عصر غوښتنو ته ځواب و وايي څنگه له وروسته پاته والي څخه ووزي او
څنگه د غربي پوهانو د اخطارونو ځواب و وايي "فواد عجمي" په خپل کتاب
"د عربو خطرناکه وضعه" (۱۱) کي ليکي "د نړۍ قومونو خپل وروسته پاته والي
ته په کتلو سره هڅه وکړه چې له لوېديز څخه زده کړه وکړي او د هغوی پر
نمونه د پرمختګ هلي ځلي وکړي مګر چې ناهيلي شول بيرته خپلي وروسته
پاته نړۍ ته راستانه شول په خپلو ارزښتونو او ادارو کي يې ځانونه خوندي
کړل د هغو خلکو پر ضد يې ځانونه پياوړي کړل چې د دوی په هکله پرېکړي
کوي او ټولنه د بې نظمۍ ښکار کړې ده.

مسلمان هيوادونه اوس په هغه پړاو کي شتون لري چې څنگه بايد له بې
نظمۍ څخه ووزي په ځانګړې توګه په داسي وخت کي چې د اسلام څخه
د سياسي وسلې کار اخيستل کېږي د مسلمانو هيوادونو مفکرينو او پوهانو لره
مهمه ده چې هغه ارزښتونه له منځه يوسي چې ټولنه يې د بې نظمۍ ښکار
کړې ده تر څو چې د بدلون پروسې ته هر کلی و نه ويل شي تر هغه وخته نه
شو کولای چې د ساينس او تخنيک څخه اغېزمن شوي ټولنيز، اقتصادي او
سياسي نظريات ومنو.

آيا مسلمانان منځلارې ته رابلل کېدلای شي د دې پوښتنې په ترڅ کي
بايد و ويل شي چې په اوس وخت کي نړۍ پر دوه ډوله هيوادونو وېشل شوې
ده لکه صنعتي هيوادونه او غيرصنعتي هيوادونه په دواړه ډوله هيوادونو کي
بېل کلتور تکامل کړی دی غربي هيوادونه د صنعتي کلتور نمايندګي کوي

او د همدې صنعتي کلتور په برکت يې په ټولنه کي سياسي، ټولنيز او اقتصادي بدلونونه رامنځته شول مذهب له سياسته بېل شو يوازې يې په شخصي ژوند اړه پيدا کړه په نتيجه کي يې د مذهب سياسي استعمال لږ تر لږه شو د جمهوريت ريښې لا زياتې ټينگي شوې البته د دې په پرته په غير صنعتي هيوادونو کي مذهب او سياست سره تړلي دي پايله يې دا ده چي سياسي اتوريټي مذهب ته اړتيا وني ترڅو د هغه وجود ته جواز ور وښيي او دا هغه اتحاد دی چي په ټولنه کي بدلون مخه نيسي او په لاره کي يې خنډونه ور اچوي.

مسلمان هيوادونه هم د غير صنعتي کلتور سره اړه لري په ټولو مسلمانو هيوادونو کي حکومتونه د اسلام له لاري د خپل جواز دلايل وړاندي کوي او هره سياسي ډله يا گوند د مذهب په استعمالولو سره غواړي د خلکو ولولې راوپاروي او حکومت ونيسي په داسي هيوادونو کي نه ليدل کېږي چي يو چادي مذهب له سياسته بېل کړی وي او وروسته يې اصلاحات پلي کړي وي د ايران شاه له مذهب پرته د نوښت او سمون پروسه پيل کړه د هغه د صنعتي کولو او د نوښت پاليسي ناکامه شوه خلکو د نوي افکارو د منلو څخه سر غړونه وکړه مذهبي ډلو او علماوو يې د طرحي څخه ځکه مخالفت وښود چي د اسلام سره يې سر نه خواره که د ايران شاه د سمون پاليسي او مذهب سره يو ځای کړي وای وروسته يې عملي کړي وای علماوو به په شدت سره د هغه مخالفت نه وای کړی لکه څنگه چي په سعودي عربستان کي شاهي کورنۍ کوي د سعودي شاه په ډېره چالاکي سره د خپل حکومت د پايښت لپاره د مذهب پوره استعمال کوي او په دې لړ کي يې په حکومت کي عالمان هم گډ کړي دي هغوی نه شي کولای عام وگړي د شاه پر خلاف راوپاروي.

په زياتره مسلمانو هيوادونو کي محدود جمهوري يا ديکتاتوري حکومتونه دي په داسي هيوادونو کي حکومتونه د خپل واک د ټينگښت لپاره د مذهبي گوندونو غوښتنې مني او هغوی ته په خپلو پاليسيو کي ځای ور کوي کله چي هغه سياسي يا اقتصادي اصلاحات راوستل کېږي لومړی يې د اسلامي کولو لړ پروسه تېروي وروسته يې عملي کوي د بېلگي په توگه په مسلمانو هيوادونو

هغه وخت د جمهوریت نظام بدل شي چي و وايي حقيقي حکومت او واک و اختيار د واکمنو په لاس کي نه دی بلکي د لوی څښتن په لاس کي دی واکمنو ته به حساب واک او اختيار ورکړل شي بيا چي څنگه دوی وغواړي په هغه اندازه د خلکو حقوق تر پښو لاندې کوي او تېری ورباندې کوي ولي چي هغوی پخپله څه نه کوي او د بل چا پروسه عملي کوي.

دا خبره جوته شوې ده چي مسلمان هیوادونه به تر هغو پوري پرمختگ ونه کړای شي تر څو چي د غیر صنعتي ټولني څخه صنعتي ټولني ته ور داخل نه شي او تر څو چي ټولنه غیر صنعتي وي اسلام ته به د صنعتي هیوادونو له لوري جدي گواښ متوجه وي مسلمانو هیوادونو ته د دوي لاري ور پاته دي چي يا صنعتي پروسه پیل کړي تر څو د ټولني سياسي، ټولنيز او اقتصادي وضع بدله کړي يا دا چي پر هغه پخواني حال پاته شي او هيڅ پرمختگ ونه کړي“.

د سوريې محقق او فيلسوف باسم طبي چي اوس په جرمني کي ژوند کوي د ”نوي اسلام کړکېچ“ په نامه يې يو کتاب په ۱۹۸۸م کي خپور شو هغه په دليل سره وويل:

”ټينگه اړتيا ليدل کېږي چي مسلمانان دي منځلاری ته راوبلل شي“.

د هغه د وينا له مخي نوې زمانه د صنعتي دور سره اړه لري.

اروپا ځکه پرمختگ وکړ چي هغه صنعتي انقلاب ومانه تر دې دمخه د اروپايانو پر ژوند مسيحيت ډېر اغېزمن و، کله چي اروپا منځلاري خپله کړه او مسيحيت د سياسيت څخه تر بېلېدو وروسته هم وکولای شواي چي ژوند وکړي ځکه باسم طبي دليل وړاندې کوي چي د صنعتي انقلاب او د ساينس او تخنيک د انکشافاتو په پايله کي عقليت لاسبری شو مگر عيسويت مړ نه شو البته منځلاری شو او د ټولني د يوه مهم جز په توگه پاته شو.

باسم طبي دا خبره کوي چي د مسلمانو هیوادونو لپاره اړينه نه ده چي له هماغه پروسې څخه تېر شي له کومي څخه چي غريبان تېر شوي دي هغه زياتوي چي د ساينس او تخنيک پر بنسټ چي کوم کلتور وده کوي هغه يو زراعتي (کرهڼيز) او پانگوال نظام نه شي پيدا کولای هغه استدلال کوي چي د مسلمانانو لپاره مهمه

د تاريخ په رڼا کي ۵۷

ده چي هغوی د اسلام يو داسي نظام کشف کړي چي په هغه بشپړ نظام کي مذهب د يوه جز حيثيت ولري او د اخلاقو په دايره کي داخل وي تر څو نوري ځانگي ځانواکي شي او د مسلمانو هيوادونو پر مختگ شونی شي.

په ۱۷۹۸م کي چي ناپليون پر مصر يرغل وکړ د عربو او اروپايانو تر منځ لومړی ځل تړون پيدا شو که څه هم دغه تړون دلبر وخت لپاره و، مگر د ناپليون په لاس د مصر نيوني عربو پوهانو ته دانوبت ور په برخه کړ چي هغوی د اروپايانو براليتوب او خپلي ماتي ته په غور سره وگوري او څېړنه يې وکړي وروسته چي اروپايي هيوادونو عربان خپلي مستعمرې وگرځولې عربو ته يو ځلي بيا دانوبت ور په برخه شو چي اروپايي تهذيب وڅېړي او ځان په پوه کړي عرب سياستوال او مفکرين پر دې مسئله تر غور او فکر وروسته دې نتيجې ته ورسېدل چي تر هغه وخته دوی خپل وروسته پاته والی نه شي له منځه وړلای تر څو چي يې غربي ارزښتونه او نظامونه خپل کړي نه وي.

يوه مراکشى فيلسوف عبدالله لاذري د نوي عربي ټولني د تکامل څلور دورې وټاکلې لومړی دوره له ۱۸۵۰م څخه تر ۱۹۴۱م پوري وه په دې دور کي په ډېر جوش سره د غربي تهذيب د خپلولو کونښنونه وشول په دويم دور کي عربو د عثماني خلافت څخه سرغړاوی وکړ عربي ملت پالني ته وده ورکړل شوه او د جمهوري ارزښتونو د ودې کونښنونه هم وشول په ۱۹۴۸م کي په درېيم دور کي عربو په خپل منځ کي د اتحاد او يووالي لپاره هلي ځلي وکړې تر څو دهغه اوضاع مقابله وکړي په کومه کي چي اسرائيل جوړ شوي وو، او داستعماري نظام تر ړنگېدو وروسته چي کوم هيوادونه خپلواک شوي وو او جغرافيايي حدودو ته يې تغير ورکړی و، د څلورم دور مهمه پېښه د ۱۹۶۷م جگړه ده چي عربو بايلوله دې جگړې د ټولي نړۍ عرب له ناهيلۍ سره مخ کړل په عربو کي د لاچارۍ ولولې راوپارېدلې په څنگ کي يې د عربي ټولني د کمزورو اړخونو اقتصادي څېړنه پيل شوه په دې لړ کي فواد عجمي يو کتاب د "د عربو خطرناکه وضعه" په نامه له کمبريج څخه په کال ۱۹۹۲م کي خپور کړ په دې کتاب کي هغه د ۱۹۶۷م عرب اسرائيل جگړه موضوع گرځولې ده او د هغه پر نتيجو يې

بحث کړی دی دې جنګ د عربي نړۍ ملتپالنې منځلارې او روښانفکرې ته زښت زیان ور وړاوه تر دې ناکامۍ وروسته منځلارو خپله تګلاره واپوله او بنسټپالنې ته یې مخه کړه تر څو خپل واک او واکمني خوندي کړي په دې لړ کې تر ټولو ښه بېلګه داده چې تر جګړې دمخه یې په مصري عسکرو د فلمونو ښځینه ستورو، موسیقارانو او نڅاګرو عکسونه وپشلي وو مګر چې جګړه په ماتي سره پای ته ورسېده ژر یې د حکومت له لوري د جهاد او د رسول الله د غزاګانو په هکله معلوماتي کتابچې و وپشلي دې جګړې د عربو ذهنونه یو دم ور واپول د هغوی له ټولني څخه یې انقلابي غورځنګونه ختم کړل پر ځای یې مذهبي خیالاتو ته وده ورکړه اغېزه یې دا شوه چې عربو پر ځای د دې چې نور لاملونه د خپلي ماتي سوب وګرځوي هغوی پر یو اوبل تورونه ولګول.

فواد عجمي زیاتوي چې تر ماتي وروسته عبدالحکیم عامر ځان و واژه کله څه هم د ډېرو خلکو په فکر دا یوه عامه ځان وژنه وه مګر یوه مصري ادیب دې ته په بله نظریه سره وکتل او ویې لیکل "ما چې دغه پېښه وڅېړله د غم او درد ښکارندويي مي پکښي ولیدله دا یې پیل دی آخر به زاړه ارزښتونه له منځه ځي ځای به یې نوي ارزښتونه نیسي د عبدالحکیم عامر له ځان وژني څخه ښکاري چې د ځاني ذمه واری پوښتني هم په ټولنه کې اهمیت تر لاسه کړی و، دغه راز پېښي هم په مسلمانان ټولنه کې یو نوښت دی."

تر ماتي خوړلو وروسته د انقلابي او پر مختګ خوښوونکو پوهانو خیالاتو او نظریاتو ونه کړای شواي چې په عربي ټولنه کې کوم بدلون راولي خلک چې له سیاسي مشرانو څخه ناهيلي شول مذهب ته یې مخه کړه تر څو د مذهب په مرسته له ناهيلي او وروسته پاته والي څخه ووژي او په نړۍ کې دنورو ولسونو په شان د پت او عزت څښتنان شي.

ټېل لرونکو عربي هیوادونو له دې اوضاع څخه پوره ګټه پورته کړه په هر سیمه کې یې د مذهبي غورځنګونو سره مرسته وکړه او د هغوی له لاري یې ټول عرب هیوادونه د خپلو پالیسیو منلو ته اړ ایستل. دلته تر ناهيلي وروسته انقلابي عربي مفکرینو او مشرانو د فلسطین

د تاریخ په رڼا کې ۵۹

د خپلواکۍ د غورځنگ ملاتړ وکړ تر څو د عربو بې حسي ختمه کړي مگر هغه وخت د دوی ټولي هيلې په خاورو ولېرل شوې کله چې په ۱۹۷۰م کې اردن فلسطينيان يو مخيزه و وژل او هغوی يې کمزوري کړل د فلسطينيانو وژنه د ټولو عربو هيوادونو په خوښه تر سره شوه عربي دولتونو غوښتل چې د فلسطينيانو د خپلواکۍ غورځنگ کمزوری شي او د دوی په ولکه کې په راتلو سره د دوی شرايطو ته غاړه کښېږدي تر څو عرب دولتونه د اسرائيلو سره د فلسطينيانو د قسمت او راتلونکي په اړه خبري اتري وکړي او پخپلو هيوادونو کې انقلابي غورځنگونه وکوټي او له پښو يې واچوي.

د لبنان کورنۍ جگړو فلسطينيان نور هم له پښو واچول تر دې وروسته عربو انقلابيانو ته په عربي ټولنه کې د بدلون راوستلو هيڅ لاره پاته نه شوه د ۱۹۷۳م تر جگړې وروسته د مصر د ولسشمر انورالسادات دې پرېکړې چې اسرائيل بايد و منو نوره هم ناهيلي پيدا کړه وروسته چې کومي پښي وشوې د هغوی په وړاندي يو په بل پسې انقلابي غورځنگونه مړه شول د "کمپ داويد" تر تړون وروسته او کله چې يې د لبنان څخه فلسطينيان وشړل سعودي عربستان او د خليج عربي دولتونو د بنسټپالو غورځنگونو ملاتړ پيل کړ په مسلمانو هيوادونو کې يې د مذهبي گوندونو سره مالي مرستي وکړې او هغوی يې پر پښو ودرول عربي ملتپالني چې کومه خلا رامنځته کړې وه، هغه د بنسټپالني ولولو ډکه کړه خلک په دې هيله ورسره ودرېدل چې گوندي د ذلت او وروسته پاته والي څخه د را ايستلو کومي ژمني چې ورسره شوي دي هغه پلي شي مگر په دې پر او کې دا پوښتنه سر پورته کوي چې د بنسټپالني توپان به عربان تر کومه ځايه يوسي آيا دوی به د ذلت او رسوايي له کندي څخه راووزي آيا د دوی مرامونه د زمانې د غوښتنو سره سم دي عربي مفکرين د دې خبري په څېړنه کې باور لري چې د بنسټپالني پايله به ډېر دهشتناکي پايلي راوړي مگر د دوی گوتنيونو هيڅ گټه نه ده کړې ځکه چې خلکو ته بله لار ور پاته نه ده بې له همدغه يوې لارې.

فواد عجمي زياتوي چې عرب په تاريخي کړ کېچ کې راگير شوي دي

۶۰ ..... مسلمانان او نوښت

او د هغه څواکونو له لاسه په ناوړين اخته دي چي دوی يې محاصره کړي دي عربو کونښن وکړ چي د هغو سره د مقابلې لپاره له هغو وسلو او نخښو نښانو څخه کار واخلي چي دوی ورسره بلد دي او په کارولو يې پوهېږي يعني د هغوی مذهب مگر دا پوښتنه لا اوس پاته ده چي آیا عرب له مذهب د یوې وسلې کار اخيستلای شي آیا دوی په دې کار کي برياليتوب ته رسېدای شي او د زمانې د اخطارونو مقابله کولای شي؟

هسي خو د بنسټپالني غورځنگونه په ټولو مسلمانو هيوادونو کي شتون لري مگر په اوس وخت کي مصر د دې ټولو غورځنگونو په پلازمېنه اليش شوی دی له کومه راهيسي چي د اسلامي غورځنگونو کارکوونکو پر بهرنيو سيلانيانو بريدونه پيل کړي دي له هغه وخته د ټولي نړۍ پام دوی ته ور اوښتی دی که يوې خوا ته د مصر حکومت د هغوی په وړاندي لچاره شوی دی او د هغوی د مخنيوي په توگه هيڅ گام نه شي اوچتولای بلي خوا ته حکومت د خپلي لچارې د ښکارندويۍ په توگه د اسلامي غورځنگ د کارکوونکو په غرغره کولو لاس پوري کړی دی چي دغه کار پر ځای د دې چي اسلامي غورځنگونه له پښو واچوي نور يې پياوړي کوي او نوی ژوند ور بخښي.

په مصر کي تر ټولو دمخه اخوان المسلمون په نامه له تشدده ډک بنسټپال گوند راپورته شو او د وخت په تېرېدو سره د اخوان المسلمون پاليسي واوښتله هغوی د وهني او ټکوني پاليسي پرېښوده او د حکومت سره يې د مفاهمې لاره خپله کړه مگر دې مفاهمې کوم داسي بدلون رانه ووست چي بنسټپال گوندونه دي ډاډه کړای شي په هيواد کي د کړ کېچني اوضاع له کبله د پوهنتونو ځوانان ډېر ناهيلي شول او وپوهېدل چي حکومت په هر لحاظ سره ناکامه شوی دی هغه ځوانان چي فکر يې کاوه يوازي د شريعت نفاذ د مصر راتلونکی ځلولای او روښانه کولای شي هغوی له اخوان المسلمون څخه پيل شول خپلي کوچنی ډلي يې جوړي کړې تر څو په ټولنه کي بدلون راولي او د ټولنيزو او اقتصادي لانجو د هوارې لپاره د اسلام بنسټيزې بنوډي نافذې کړي په داسي گوندونو يا تنظيمونو کي "د خپلواکي اسلامي گوند"

د تاريخ په رڼا کي ٦١
 "تکفير الهجره"، "الجهاد" او "اسلامي غورځنگ" راځي چي کار کوونکي
 يې له جوشه ډک هغه ځوانان دي چي د خپلو مشرانو له سياسته ناهيلي
 شوي دي د هغوی د اصلاحاتو له پالیسي څخه هيڅ گټه نه ويني او ډېر جدي
 غوښتنه لري چي هر څه دي په ډېر لږ وخت کي بدل شي ځکه دوی په وهنه
 او ټکونه باور لري او هر څنگه چي وي او په هره بيه چي وي چوکۍ ته
 رسېدل غواړي.

د داسي ځوانانو د نظرياتو له رويه مصر اوس هم د جاهليت په زمانه کي
 شتون لري که څه هم ډېر خلک مسلمان دي مگر د اسلام په بنوونو ډېر لږ
 خلک خبر دي "تکفير الهجره" نامي گوند باور لري چي د کفر د مرکز (مصر)
 څخه دي هجرت وشي يوه نېکه ټولنه دي جوړه شي وروسته دي تمامه ټولنه
 په دې نېکه ټولنه گډه شي د دوی په ذهن کي د اسلام د پيغمبر محمد^ص نمونه
 ده چا چي له مکې څخه مدينې ته هجرت وکړ هلته يې يوه نېکه ټولنه جوړه
 کړه او وروسته مکې ته راستون شو.

دغه مذهبي گوندونه په بنوونيزو ادارو کي په کار بوخت دي چيري چي
 دوی کوښښ کوي چي نور زده کوونکي خپل گوند ته ور وږولي د دوی له نظرياتو
 او بنوونو څخه خلک نه دي اغېزمن شوي تر اوسه دوی مذهب ته په روايتي
 نظريه سره گوري او په مذهب کي دننه د هيڅ ډول بدلون غوښتونکي نه دي.

د بېري راين (Berry Robin) کتاب "د مصر په سياست کي اسلامي
 بنسټپالي" په ١٩٩٠م کي خپور شو هغه په مصر کي د بنسټپالني د يو لړ دورو
 څېړنه کړې ده او دا يې جوته کړې ده چي د مصر او د نورو مسلمانو هيوادونو په
 شورڅنگونو کي څه توپير دی د هغه د څېړني له رويه د مصر حکومت پر روايتي
 ملايانو بشپړ کنترول لري له هغوی څخه د خپلو سياسي مرامونو لپاره کار اخلي
 "جامعة الازهر" د اسلامي نړۍ تر ټولو لرغونی پوهنتون دی هغه د روايتي
 ملايانو تربيه کوونکی او روزونکی دی الازهر پوهنتون په بشپړه توگه
 د حکومت په پانگه چلېږي د الازهر شيخ يعني د پوهنتون مشر د حکومت له
 لوري ټاکل کېږي او په وار وار حکومت له هغه څخه غوښتنه کوي چي په ملاتړ

کي يې فتوا خپره کړي کله چي انور سادات د اسرائیلو سره د امن تړون لاسلیک کړ نو يې هم د الازهر د شیخ خنجه د تړون د جواز په هکله فتوا وغوښتله نتیجه يې دا شوه چي د عامو خلکو او د اسلامي غورځنگونو د ځوانانو په زړو کي د الازهر د شیخ او د الازهر د پوهنتون هیڅ قدر و عزت پاته نه شو.

د الازهر پرته د مصر حکومت د اوقافو د ریاست له لاري نژدې لس زره مسجدونه په خپل کنترول کي لري امامان او مبلغین يې حکومت ټاکي هغوی ته د مالي گټو د رسولو په نیت هر ډول اسانتیاوي برابروي د وعظ او نصیحت لپاره د ټلوېزیون او راډیو سهولت ورکوي د نامتو مدرسو سره مرسته کوي او د کتابونو په خپرولو کي هم پیسې ورکوي.

دغه راز حکومت په یو لړ لارو چارو سره د نامتو ملایانو سره مالي مرستي کوي ملایان د حکومت په ملاتړ کي فتواگانې صادروي د اسلامي غورځنگونو مخالفت کوي، د رایین د خپرنې له مخي په مصر کي څلور ډوله ملایان شتون لري.

۱- روایتی ملایان په دې باوري دي چي په اوسني دودیز نظام کي د دې خبري گنجایش شته چي د تبلیغ او نصیحت له لاري دي بدلون راشي.

۲- بنسټپال ځوانان د سخت دریزو اسلامي گوندونو سره اړه لري په ښوونیزو ادارو کي په کار بوخت دي او د سرکاري ملایانو مخالفین دي.

۳- د اخوان المسلمون ملایان چي په سیاست کي برخه اخلي او د قانون جوړونې له لاري غواړي په هیواد کي شریعت نافذ کړي.

۴- انقلابي غورځنگونه چي په بشپړه توگه د ټول نظام مخالفت کوي او یوازي د تشدد له لاري د اسلامي دولت جوړول غواړي.

د مصر حکومت د بنسټپالنې د مخنیوي لپاره یو لړ گامونه اخلي د اخوان المسلمون گوند يې ملگری دی پر تشدد باور لرونکي مخالفین غره غره کوي اخوان المسلمون اوس د مصر د روایتی سیاست برخه گرځېدلی دی انور سادات او حسني مبارک دواړو پر دې پالیسی عمل وکړ ملایان يې پخپله کابینه کي گډ کړه او هغوی ته يې مالي گټه ورسوله تر څو هغوی د پیسو په نشه معتاد شي

د تاریخ په رڼا کې ۶۳

او وروسته د حکومت مخالفت ونه کړي او د حکومت په ګټه کار وکړي.
د مصر حکومت باور لري چې کوچني انقلابي ګوندونه ختمول آسانه کار
دی ځکه چې د ولس ملاتړ نه لري او نه یې ډېر زیات نوم ګټلی دی مګر
حکومت نه شي کولای په آساني سره د بنسټپالني ولولې له منځه یوسي ولي
چې کوم لاملونه چې د بنسټپالانو ولولو ته وده ورکوي او دوی وهني او ټکوني
ته لمسوي هغه لاشتون لري او له منځه وړل شوي نه دي.

مګر دا هم یو حقیقت دی چې د بنسټپالني غورځنګونو د مصر د سیاست
په بدلولو کې مهم رول لوبولی دی د رایین په وینا د مصر منځلاري او چپلاسي
ګوندونه د بنسټپالانو و اوج ته رسېدني څخه ډېر وپرېدلي دي تر دې بریده
چې د بنسټپالانو ډېرو نظریاتو ته یې په خپله کړنلاره کې ځای ورکړی دی
دې کار بنسټپالني ته نوره وده ورکړه.

دا یوازي د مصر تراژیدي نه ده ټول مسلمان هیوادونه په همداسي
برخلیک اخته دي هلته د ملایانو د فشارونو له کبله سیاسي ګوندونه پخپله
کړنلاره کې مذهبي ټکي ور نښاسي تر څو د خلکو خواخوږي تر لاسه کړي او
سیاسي واک ته ورسېږي ځکه پر مختګ خوښوونکي ګوندونه هم د واک
د تر لاسه کولو له لورې سره مخامخ شي او داسي ګامونه پورته کړي چې
د بنسټپالني د ودې سوب ګرځي پر ځای د دې چې ولس وروزل شي هغوی ته
سیاسي پوهه ورکړل شي دوی واک ته د رسېدو لنډه لار خپله کړي تر څو
ژر تر ژره چوکۍ ونیسي.

بنسټپالنه له وهني او ټکوني څخه عبارت نظریه ده او په یوه مذهب اړه
لرونکې نظریه نه ده بلکې دنړۍ په هر مذهب او عقیده کې موجوده وي او په
یوه داسي ټولنه کې د بنسټپالني ولولې هیڅ وده نه کوي چیري چې حکومت
خپلواکي غږ غږه کړې وي او هلته پر سیاسي ګوندونو او سیاسي حرکاتو
بنديزونه وي په ځانګړې توګه هغه ټولني چیري چې جمهوریت وي او د وینا او
عمل آزادي وي هلته بنسټپالي ژر وده کوي مګر په هغه هیوادونو کې چیري
چې پاچاهان یا دیکتاتوران په واک کې وي هلته د بنسټپالني غورځنګونه په

سختی سره کوټل کېږي او له منځه وړل کېږي د سعودي واکمن دعوالري
 چي د سعودي عربستان دولت اسلامي دی کله چي یوې اسلامي ډلې د کعبې
 حرم خونه اشغال او غوښتنه یې وکړه چي په هیواد کي دي سوچه اسلامي
 نظام پلی شي حکومت د هغه پر ضد زښت گامونه پورته کړل اسلام پالي یې
 په شدت سره له منځه یووړل همدغسي کار په سوريه کي وشو چيري چي
 حافظ الاسد شل زره انسانان د الحمص په ښار کي ووژل په عراق لیبیا اردن او
 مراکش غوندي هیوادونو کي دونه سخت بندیزونه دي چي هلته د حکومت
 پر خلاف معمولي مخالفت هم نه زغمل کېږي.

د بنسټپالني غورځنگونه یوازي په هغو هیوادونو کي راپورته کېدلای شي
 چيري چي د مخالفت د زغملو توان موجود وي او د هغه هیواد په سیاسي نظام
 کي د دې خبري اجازه وي چي دوی سیاسي گوند جوړ کړي د چاپي پاڼو په بڼه
 خپله لایحه او کړنلاره خلکو ته وړاندي کړي او د خپلو غوښتنو لپاره جمهوري
 ادارو ته ور ننوزي نتیجه یې دا ده چي په داسي هیوادونو کي بنسټپالو گوندونو
 په ډېره زیږه لهجه په سیاست کي خپل زور ښکاره کړ هغوی تل د بې سوادو،
 بې شعورو او جاهلو خلکو ولولې راپاروي د هغوی سره د دروغو وعدي کوي تر
 څو هغوی د ځان ملگري کړي او موږ وینو چي منځلاري گوندونه چي تر اوسه په
 سیاست کي لاسبري وو هغوی ورو، ورو پر شا کېږي د دې بڼه بېلگه په مصر کي
 د اخوان المسلمون گوند دی هغوی د دې خبري اندازه ولگوله چي نور یې
 د تشدد د پالیسی په لرلو سره په خلکو کي گرانښت له لاسه ور کړی دوی خپل
 تگلاره واروله له تشدده یې لاس واخیست د یوه جمهوري او اسلامي گوند بڼه
 یې خپله کړه او و یې غوښتل چي په خلکو کي خپل پخوانی شهرت تازه کړي
 په دې نیت هغوی د مصر تاریخ په نوې نظریه سره بیان کړ او دعوا یې وکړه چي
 اخوان المسلمون په مصر کي د پاچاهۍ پر ضد اوږده مبارزه کړې ده د پاچا
 فاروق پر خلاف یې غورځنگ پر مخ بوت او د هغه له ظلمه یې مصر وژغوره.
 اخوان المسلمون د ۱۹۵۲م کال په انقلاب کي هم روښانه رول وښود چي
 په نتیجه کي یې جمال عبدالناصر واک ته ورسېد، له تشدد د لاس اخیست

د تاریخ په رڼا کې ۶۵
له کبله اخوان المسلمون ملي سیاست ته ور داخل شو او د مصر حکومت ته
د منلو وړ وگرځېد تر څو هغه د تشدد پر ځای د اصلاحاتو له لارې په مصر کې
اسلامي نظام پر پښو ودروي.

تلسماني چې په ۱۹۸۶م کې مړ دی هغه کس و، چې دغه پالیسي یې پلې
کړه هغه اخوان المسلمون دې ته چمتو کړل چې د وهني او ټکوني له تگلاري
څخه لاس په سر شي او د نورو سياسي گوندونو سره سياسي تړونونه لاسليک
کړي اخوان المسلمون په خاصه توگه د "وفد" گوند سره اړيکي ټينگي کړې
ولي چې وفد يو منځلاری گوند و، په ولس او پوهانو خلکو کې یې ډېر ملاتړي
درلودل د وفد گوند سره د اخوان المسلمون گوند سياسي اړیکو هغه ته
محبوبیت ور وباڅښه او سياسي بنسټونه یې ور ټينگ کړل پایله یې دا شوه
چې سياسي گوندونو د ولسو د خواخوږۍ د ترلاسه کولو لپاره پخپله کړنلاره
کې د مذهب ځيني اصول ور ننه ایستل او د اسلامي نظام د راوستلو لپاره هر
گوند هلي ځلي پیل کړې.

په دې هکله یو تبصره کوونکي وليکل چې ټولو سياسي گوندونو بې له
کومه تخصیصه په خپله کړنلاره کې د مذهب نافذولو ته اولیت ور کړی دی
که څه هم تر دې دمخه ځینو گوندونو د مذهب د نفاذ ناره د زاړه پالو ناره بلله
او د مذهب سياسي کارونه یې ښه نه بلله.

باید و وایو چې د اخوان المسلمون په څېر گوندونه مذهب د سياسي آلې او
وسلې په توگه کاروي سیاست ته مذهبي بڼه ور کوي د جمهوري ادارو او
ارزښتونو څخه گټه پورته کوي د یو لړ گوندونو سره اتحاد کوي او خلک دې
ته اړ باسي چې د مذهب په هکله د دوی نظریه ومني او د هغه د نفاذ لپاره لاره
هواره کړي په دې لړ کې د منځلاری دعوه لرونکي گوندونه هم د اسلام د نامه
څخه ناوړه گټه پورته کوي خلکو ته ژمني ور کوي چې په حکومت کې تر
راتلو وروسته به اسلام راوړي او د خلکو هر راز لانجې او کشالې به هواروي.

که څه هم بنسټپال گوندونه د جمهوري ادارو او ارزښتونو څخه کار اخلي
مگر هغوی په جمهوریت باور نه لري د دې ښه مثال مورې په الجزایر کې ولید

..... ۶۶ ..... مسلمانان او نوبت

چيري چي ”د اسلامي نجات گوند“ په انتخاباتو کي د رايو تر کتلو وروسته اعلان وکړ چي د واک تر ټينگولو وروسته به هيڅکله هم انتخابات ونه کړي او نه به په هيواد کي جمهوري نظام روغ پرېږدي، له دې څخه جوتنه شوه چي بنسټپال گوندونه په جمهوريت تر هغه وخته باور لري تر څو چي واک ته رسېږي او په جمهوري نظام کي خپلو نظرياتو ته وده ورکړي مگر چي دوي واک ته ورسېږي ژر جمهوري اداره ږنگوي ولي چي د جمهوريت په شتون کي هغوی نه شي کولای خپل زيربه او توند نظريات په خلکو ومني. اوس پوښتنه دا ده چي آيا په جمهوري نظامونو کي بايد داسي خلکو او گوندونو ته د کار کولو اجازه وي که نه وي چي غير جمهوري ذهن او د استبداد فکرونه لري او کړنلاره يې دا وي چي تر کاميابي وروسته به جمهوري نظام ږنگوي او پر ځای به يې يوه استبدادي نظريه پر پښو دروي.

ماخذ:

تاريخ اور دانشور
ليکوال ډاکټر مبارک علي
چاپ ۲۰۰۴م لاهور
فکشن هاوس، لاهور
(اسلام اور جديديت)

اوسنی کر کبچ او مسلمان هیوادونه

نړی تل د کر کبچونو بنکار پاته شوې ده که یوې خوا ته ولسونه سوکالي او آرامښت غواړي بلي خوا ته واکمني ډلي او بدمخي دیکتاتوران د وینو په بهولو سره د خپلو ناولو موخو په بشپړولو بوخت دي د ولسونو او د واکمنو د گټو تر منځ تل ټکرونه رامنځته شوي دي مگر واکمنو له چالبازیو او د حکومت د ادارې د هر راز وسلو او وسایلو څخه په پراخ مټ کار اخیستی دی او د ولسونو برغ یې په ظلم او جبر سره ارام کړی دی.

موږ چي د مسلمانانو تاریخ گورو د واکوالو او ولسونو تر منځ ټکرونه وینو د مسلمانو هیوادونو لویه بدبختي دغه ده چي هلته داسي خلک په واک کي دي چي هر تېری ورته روا دی او په هر جبر یې د مشروعیت جامه اغوستې ده کله چي د حکومت اداره د یوه شخص په لاس کي یرغمل شي هلته ټول ځواک او واک د یوه کس لاس ته راشي حکومتي اداره د یوه فرد مینځه شي د ناسمو پرېکړو واردېدنه عامه خبره شي د مشورې او مصلحت ځای امر او فرمانده ونیسي مخالفت د دښمنۍ بڼه خپله کړي د یوه کس د جرم سزا بل ته ورکول کېږي د ځانواکۍ پر ځای وهنه او ټکونه پیل شي په داسي اوضاع کي د دولت د ادارې رول بل شي هغه اداره چي موخه یې د ولسونو په گټه کار کول وي هغه خپل رول تر پښو لاندې کړي او د پولیسو په اداره بدله شي د واکمنو په چوپړ او د هغو د گټو په بشپړ تیا بوخته شي.

په اوس پېر کي په ټولو مسلمانو هیوادونو کي یو هم داسي نه دی چي هلته جمهوریت وي ځانواکي وي د وگړو د رایو درناوی وي په داسي ناوړه شرایطو

کي لازمه ده چي واکمن او ولسونه سره ليري وي واکمن له خلکو څخه او خلک له واکمنو څخه په بېره کي وي او د اوس دور مسلمان واک لرونکي اړتيا محسوسوي چي د خپل واک د پايښت لپاره هر راز روا او ناروا حيلې ترسره کړي د وهني او ټکوني پاليسي غوره کړي پوځ، پوليس او د تفتيش پتي ادارې د خلکو او وگړو خوځښتونه څاري د مخالفت کوونکو بڼه ارامول د بند ازارونه ورکول امر نه منونکي ياغيان له هيواده شړل، شکنجه کول او وژل هغه ظلمونه دي چي ولسونه يې له پېړيو پېړيو راهيسي زغمي بلي خواته له ولس څخه وپېږدي او ترهېډلي واکمنان غواړي چي د ځان د پايښت او ساتني لپاره له لوبديز او امريکا څخه هر راز اخلاقي او پوځي مرستي تر لاسه کړي دوی په خپلو هيوادو کي د لوبديزو والو د پوځي شتون څخه هم سر نه غړوي ولي چي دوی پوهېږي چي يوازي او يوازي لوبديزو وال چمتو دي د دوی ساتنه وکړي واکمن پوهېږي چي پخپل ولس کي يې له پخوا څخه محبوبيت له لاسه ورکړی دی ځکه دوی اړ دي چي د بهرنيانو مرستي ته لاس ور وغزوي او پر هغوی تکیه وکړي.

که يوې خواته واکمنو په ولس کي محبوبيت بايللی دی بلي خواته غواړي چي د ولس پام له ځانه واړوي دوی د رسنيو څخه کار اخلي او په ځانگړې توگه حکومتي رسني وگړو ته د هيوادپالني او ملتپالني نصيحت کوي او ولولې يې راپاروي له دغو راپارونو څخه هم موخه د خپل واک پايښت او ټينگښت دی او له رښتونو لانجو او کشالو څخه د وگړو پام اړول دي په وروسته پاته مسلمانو هيوادو کي چي واکمن د وگړو په جذباتو د لوبېدلو له کبله د اسلامي قوانينو د خپراوي اعلان کوي د اسلامي قوانينو څخه يې مرام يوازي اسلامي سزاگانې وي د دوی په نزد د اسلام قانون يوازي تر سزاگانو پوري محدود دی نتيجه يې موبړ وينو چي له دغه ډول سزاگانو څخه يوازي بېوزله وگړي اغېزمن شوي دي او د ځواک څښتنان خوندي پاته شوي دي. په کوم هيواد کي چي يوازينی موخه دا وي چي څنگه بايد د واکمنو ډله ساتنه وشي هلته خلک په دې فکر کي نه وي چي ښوونه او روزنه کومي خواته

د تاریخ بهرناکي ٦٩
 روانه ده د وگړو وروغتیا او روزگار پر څه حال دی نتیجه یې داده چې وگړي له معیاري بنووني او روزني څخه وژغورل شي نه یوازې نالوستي شي بلکې په بدني او روحي لحاظ سره ناروغان شي پای دا چې یوه بې هویته او بې سرنوشته ټولنه رامنځته شي چې وگړي یې د هیواد د پرمختګ او ټولني ته د رشد ورکولو پر ځای خپلي پټي وړتیاوي له ځانه سره گور ته یوسي.

جوتنه شوه چې په یوه داسې ټولنه کې چې هلته د واکمنو خیانت، بې غوري، تېری او وهنه ټکونه دود وي یو لوړ او روښانه کلتور او مدنیت نه راتوکېږي او نه په داسې ټولنه کې هنر پرمختګ کوي البته مړ ژوانده او له روحه تشه ټولنه پر مخکې بوج او بار شي نو چې په داسې اوضاع کې ژوند کوو هر وروغور کوو چې څه باید وکړو کومه پالیسي باید خپله کړو کومه تگلاره باید پلې کړو تر څو موږ له کړ کپچونو او بحرانونو څخه ووزو په اوس دور کې چې د لانجې کوم هواری رامنځته شوی دی هغه ترهگری ده کله چې ټولي لاري وترل شي سوچ او فکر وځنډول شي او دومره وړتیا پاته نه شي چې د ستونزي بل هواری وسنجوي بیا ترورزم او ترهگری ته لاس اچول کېږي یعنی ترهگری د یوې مجبوري او لاسترلي ټولني آخرنی فعالیت وي.

مگر موږ وینو چې ترهگری کومه ګټه نه ده کړې او نه یې کښلې هواری کړي دي ولي چې مخالف ځواکونه له ترهگری څخه نه دي ډارېدلي هغوی د پرمختللي تخنیک او پیاوړي پروپاګند وسیلې په لاس کې لري او د هغو له لاري یې د ترهگری اغېزې کمی کړي دي هغه ټولنه چې په ترهگری او وپرولو کې د لانجو هواری ویني هغه دي ساینس او تخنیک ته مخه کړي د معلوماتو او تخنیک نظام دي پر پښو ودرروي تر څو چې د معلوماتو نظام نه وي پرمختللي وسایل نه وي د جذباتو ښکارندويي د درد او خښم په بڼه کېږي کله چې د دې وړتیا له لاسه ورکړل شي چې مخالفین دي د دلایلو له لاري قایل کړل شي بیا تشو نارو، کج بحثی آخر پای پوچ ویلو ته ځای ور پاتېږي مگر د یو چا د قایلولو لپاره پاخه ثبوتونه رشتوني او سوچه دلایل په کار وي نیمګړي معلومات او بې ځایه جذبات په درد نه خوري او دا حقیقت باید

۷۰ ..... اوسنی کړ کبچ او مسلمان هېوادونه

هر څوک په لوی زړه سره ومني چې سیالی په علم او پوهه سره ده څوک چې د کمال هر څومره لوړې درجې ته رسېدلی وي هغومره به د سیالی په ډگر کې تر ټولو دمخه وي.

د فکر خبره ده چې څه وجه ده چې اروپایان د علم او کمال په ډگر کې سیال نه لري ولي د ټولې نړۍ عبقریان، نابغه، پوهان، عالمان ساینسپوهان هنرمندان او د کمال څښتنان اروپا او امریکا ته مخه کوي په خپل ورنگ او هلته تلپاته مېشتېدني سره د هغو علمي پانگه نوره هم شتمنه کوي لامل یې دا دی چې په وروسته پاته هیوادو کې په ځانگړې توگه په مسلمانو هیوادو کې فکري او ذهني خپلواکي شتون نه لري یوازي اټمي، کیمیايي او بېلوژیکي وسله درلودل د پیاوړتیا نڅښه نه شي کېدلای او نه د دې سوب کېدلای شي چې د بشر د بنمنو وسایلو په درلودلو سره دي نور هیوادونه و وپروي البته هغه وخت مسلمانان پرمختگ کولای شي کله چې د یوې ټولني په حیث دوی فکري پوخوالی او سیاسي بلوغیت ولري او بله خبره دا ده چې د وروسته پاته والي یو بل سوب په مسلمانو هیوادو کې د سیاست اوسنی ادارې ته د مذهب ورننوتل هم دی او هغه وخت د سیاست کثافت پر مذهب تاوان شي او دا پوښتنه را پیدا شي چې مذهب ولي د ستونزو په هواري کې رول نه لوبوي او ولي وژنه، بربادي او ترورزم لا دوام لري.

که مذهب د سیاست له اوسنی مفسدي او ککړي ادارې څخه بېل شي د مذهب سپېڅلتیا به روښانه شي او د مذهب رول به چې د وگړو د اخلاقو روزنه ده نور هم جوت کړي او پاته شوه دا پوښتنه چې ولي د واکمنو او وگړو تر منځ اوږد واټن موجود دی ولي د دواړو تر منځ د اعتماد او باور پل نه دی غزول شوی آیا تل به په همداسي کیفیت کې لا چاره پراته یو د دې خبرې ځواب دا دی چې زمانه پر یوه حال هیڅکله نه شي پاتېدلای راتلونکی وخت به هر ورو بدلون راوړي سپېڅلي وگړي به د چټل سیاست د بې شرمو لوبغاړو او بې کفایتو واکمنو پر ضد هر ورو درېږي او له واکه به یې غورځوي مگر د دې لپاره تر ټولو دمخه ذهني چمتووالی مهم دی تر څو چې د وگړو ذهني

د تاريخ په رڼا کي ۷۱
او سياسي ترييه نه وي شوې تر هغه نېټې سياسي اوښتون رامنځته کېدل
ورانکاري او تباهي ده په نتيجه کي يې انارشيزم او فساد خپرېږي چي ټولنيز
يووالی له منځه وړي او آخر هيواد د تجزيې لور ته بيايي.
د فکر خبره دا ده چي آيا موږ په ذهنونو کي بدلون راوستلو ته چمتو يو که
نه، زموږ پوهان او فيلسوفان له راتلونکي مهاله ښې هيلې لري که څنگه...؟

ماخذ:

تاريخ کی آواز

ليکوال ډاکټر مبارک علي

چاپ ۲۰۰۵م لاهور

فکشن هاوس، لاهور

(موجوده بحران اور مسلمان ممالک)

په اسلام کي دننه مبارزه

عرب مؤرخ "رفیق ذکریا" په خپل کتاب "په اسلام کي دننه مبارزه" کي پر دې بحث کړی دی چي د نوي دور د بدلونو پر بنسټ د مسلمانانو په ټولنه کي دننه کوم نوښتونه راغلل هغه لیکي چي کله استعماري نظام ړنگ شو مسلمان هیوادونه خپلواک شول تر ټولو لویه ستونزه دا وه چي څنگه باید خپل ځانگړی وجود پاته وساتي د وجود د بقا کښاله پېچلې وه پوښتني پیدا شوې چي د مسلمانانو د ځانگړي وجود او ځانگړني او پېژندنې معیار دي څه شي وگرځول شي مذهب او که ملتپالنه.

په دې ځای کي د "رفیق ذکریا" په وینا د بنسټپالانو او منځلارو ډلو په منځ کي غورځي پرځي پیل شوې او له هغې ورځي راهیسي مسلمان هیوادونه له دې کر کېچ سره لاس وگرېوان دي چي څه باید وکړي د منځلارو سره ولاړ شي او که د سخت دریزو گوندونو غوښتنو ته غور و نیسي.

منځلاري او سخت دریزي تل په ټکر کي سره پاته شوي دي تر دې ټول مذهبونه له دغه دور څخه تېر شوي دي عیسویت په خصوصیت سره د یادولو وړ دی او په عیسویت کي هم هلي ځلي شوي وې چي دغه کر کېچ هوار کړي "پاپ گالیسوس" (۱) په دې هکله د دوو تورو نظریه وړاندي کړه چي د هغې نظریې له رویه پاپ روحاني ځواک درلود او پاچا د دنیاوي ځواک څښتن و.

"پاپ گالیسوس" د دوو تورو نظریې خلک ډاډه نه کړل په منځنیو پېړیو کي په ټوله اروپا کي د روحاني او دنیاوي ځواک پر سر مذهبي جگړو دوام درلود تر څو سپینه شي چي د زیات ځواک څښتن څوک دی تر منځنیو پېړیو

د تاریخ په رڼا کې .....
 وروسته په اروپا کې ساینس او ټولنیزو علومو رشد وکړ په مذهبي ولولو کې
 د پخوا په شان زیرتیا پاته نه شوه تر دې وروسته چې سیاسي، اقتصادي او
 ټولنیز حالات رامخته شول د هغو پر بنسټ دولت او مذهب سره بېل شول بیا
 په اروپا کې د منځلارې نظریه راوتو کېده دې نظریې هم ډېر اړخونه درلودل
 د بیلګې په توګه د اروپا په جمهوري دولتونو کې د منځلارې نظریه
 د سوسیالستي دولتونو د منځلارې له نظریې سره توپیر لري په روسیه او نورو
 سوسیالستي دولتونو کې منځلارې د الحاد معنی درلوده هغو مذهب له دولتي
 او ملکي ادارو څخه و ایست مګر په جمهوري اروپایي هیوادونو کې مذهب
 یوازې د سیاست له ډګره ووت البته د خلکو په کورني او شخصي ژوند کې
 مذهب د پخوا په شان خوځنده او ژوندی پاته شو.

“دونالد یوګین” د اروپایي منځلارې په مورد کې وویل: “دا هغه نظریه
 ده چې یوه کس ته بشپړه مذهبي ځانواکي وربخښي چې هغه به د ځینو
 شرطونو پر بنسټ د بل چا په مذهبي چارو کې لاسوهنه نه کوي یو منځلارې
 دولت د هیڅ مذهب سرپرستي نه کوي او نه د هیڅ مذهب مخه نیسي.”

که منځلارې د سیکولریزم په معنی وپوهوو بنکاري چې په اسلام کې
 د داسې منځلارې هیڅ ګنجایش نشته ولي چې په اسلام کې مذهب او دولت
 سره نښتي دي او په هیڅ بڼه نه شي سره بېلېدلای اوس دې اوضاع ته په کتلو
 سره د مسلمانو مشرانو په وړاندې ډېرې ستونزې شته مثلاً هغوی باید د نوي
 زمان ګواښونو ته ځواب و وایي او څنګه باید خپلي هغه ستونزې هواري کړي
 چې د هغوی په هکله د اسلام په بنوونو کې کومي روښانه لارښوونې نشته.

د روښانه لارښوونو د نشتوالي له کبله د مسلمانانو ډېر مشران پر بېلو بېلو
 لارو تللي دي ځیني داسې هم دي لکه “مصطفی کمال اتاترک”، هغه مذهب
 د ترکیې د وروسته پاته والي لامل وبله او پرېکړه یې وکړه چې د ترکیې
 د کلتور او ژوند څخه د مذهب اغیزې په بشپړه توګه له منځه یوسي پر ځای
 یې اروپایي سیکولر نظام پلي کړي د “اتاترک” د نظریاتو پر بنسټ نن په
 ترکیه کې جمهوریت او سیکولر ارزښتونه پر پښو ولاړ دي مګر اوس په ترکیه

..... په اسلام کي دسولار
 کي مذهبي روحيات سر پورته کوي او پلويان يې د هيواد او د اقتصادي
 او ټولنيزو ستونزو د را پيدا کېدو علت سيکولر نظريات بولي.
 په منځني ختيز کي د لږ وخت لپاره د عربي ملتپالني روحياتو ډېره وده
 وکړه مگر کله چي ملتپالو مشرانو په خپلسري ذهن سره ديکټاتوري
 حکومت پيل کړ او د خلکو د لانجو په هوارولو کي پاته راغلل مذهبي گوندونو
 له دې نوبت څخه گټه پورته کړه هغوی د ملتپالو د ناکامۍ له کبله خپل
 غورځنگونه جوړ کړل په دې لړ کي د سوسيالستي حکومت د پاته راتلو له
 کبله په "الجزاير" کي مذهبي ډلو نوم وگټه دغه راز که يوې خواته په مصر
 کي "انورسادات" او "حسني مبارک" و نه تواتېدل هيواد له اقتصادي توبانو
 څخه راوباسي ناهيلي خلکو مذهبي گوندونو ته مخه کړل بلي خواته
 د اسرائيلو په لاس د پرله پسې ماتي خوړلو او د اروپايانو د بې غورۍ او نه
 لپوالتيا له کبله عربو ته بله لار نه شوه پاته چي مذهبي ډلو ټپلو ته ورنه شي
 او په هغوی کي خپله پېژندنه وپلټي تر څو خپلي ستونزي هوار کړي په
 دې لړ کي بايد و ويل شي چي د ايران اسلامي انقلاب نور هم اسلام پالو
 عربو ته ذهني قوه ورکړه.

د منځني ختيز په پر تله د افريقا په مسلمانو هيوادونو کي وضع بل ډول ده
 سوډان د شمالي افريقا مسلمان هيواد دی عربو تر اېل کولو وروسته د هغوی
 ژبي او مذهب ته تغير ورکړ او د هغوی پخوانی شناخت يې ور ختم کړ له هغه
 وخته سوډان په عربو پوري تړلی دی او سوډان د خپل عربيت د ثابتولو لپاره
 کونسينونه کوي چي تر نورو زيات مذهبي رول ولوبوي په افريقا کي نور
 مسلمان هيوادونه هم شته لکه موريتانيا، سينیگال، نايچيريا، صوماليا، او
 نايجر په تېر مهال کي دغه هيوادونه عربو ته دي نيولي بلکي د مسلمانو تبليغ
 کوونکو له لاري هغوی خپل زاړه مذهب ته خدای په اعلي وويله او مسلمانان
 شول د دې لپاره هغوی خپل پخواني قبيلوي ارزښتونه هم نه دي پرې اېښي
 بلکي هغه يې د اسلام سره يو ځای کړل په هغه ټولنو کي په مذهبي چارو کي
 منځلاري ليدل کېږي او د هغوی په مغزو کي د زغم توکي ليدل کېږي ځکه

د تاریخ په رڼا کې ۷۵
هغه ټولنو په استعماري نظام کې په ډېره آسانی سره نوي ارزښتونه او نوي
ادارې خپلي کړې.

”رفیق ذکریا“ په خپل کتاب کې د هند د مسلمانانو په هکله ډېر ناهیلې
کوونکې انځور وړاندي کوي هغه لیکي د هند مسلمانان په هند کې د کېدونکو
بدلونو په وړاندي بېخي ناخبره دي د هغوی وړتیاوي پر ختمېدو دي او د هند په
سیاست او د ژوند په نورو برخو کې د ګډون کولو پر ځای د مذهبي ګوندونو
سره اړیکې ټینګوي او د هند په سیاسي ډګر کې کمزوري کېدونکي دي
نوموړی زیاتوي چې په هندوانو کې د مذهبي تنګ نظری غورځنګونو سره
پورته کړي دي او د مسلمانانو د وجود لپاره خطر ګرځېدلي دي مسلمانانو ته
په کار دی چې د منځلارې د ولولو ښکارندويي وکړي او د منځلارې ادارې
ټینګي کړي او د هندوانو د مذهبي تنګ نظری ځواب دي د مذهب له لارې نه
ورکوي ځکه چې د مسلمانانو ستونزي نوري ور زیاتوي او له یوې ستري
تباهی سره یې مخامخ کوي.

”فرید هالیډي“ او ”حمزه علوي“ نومي مؤرخینو د منځني ختیز او د جنوبي
آسیا د هیوادونو د وضعي په هکله د یو لړ محققینو مقالې راغونډې کړي دي او
د دې خبرې جاج یې اخیستی دی چې د استعماري نظامونو تر ړنګېدو وروسته
کوم کوم بدلونونه راغلل او څنګه نوي اقوام راپورته شول د څه ډول سیاسي،
اقتصادي او ټولنیزو ستونزو سره مخامخ شول او پر کومو بنسټونو یې خپلي
ستونزي هواري کړې.

په دې مقالو کې یې لیکلي دي چې په نوموړي هیوادونو کې سیاسي او
اقتصادي بدلونونه یوازي په ښارونو کې راغلل، نه په کلیو بانډو کې، په
ښارونو کې پر پښو ولاړو سیاسي او ټولنيزي ادارو په ټولنه کې بدلونونه
رامنځته کړل تر خپلواکېدو وروسته ټولو دولتونو د خپل شتون د ټینګښت
لپاره یوې نظریې ته اړتیا درلوده تر څو وګړي ملاتړي کړي په ترکیه کې
یې اتا ترکي نظریه، په مصر کې یې جمال ناصري نظریه په سوریه او عراق
کې یې د بعث ګوند نظریه په اسراییلو کې یې د صهیونیت نظریه او په ایران

تاريخ په رها کي ۷۷
د ايران انقلاب په ډېرو ځانگړتياوو کي له نورو پاڅونو څخه بېل دی هغه
په ټولنيز او اقتصادي لحاظ سره په يوه داسي ټولنه کي راغی چي تر روسي
او چيني ټولنو مخته وه د ايران د انقلاب مرکز په بنارونو کي و، مگر
د چين، کيوبا او ويتنام انقلابونه په کليوالو سيمو کي راغلل او بنارونو ته
ولېرېدل په ايران کي زوړ پاچاهي نظام د مارشونو او کاربنديزونو له لاري
له منځه يووړل شو د وسله وال پاڅون له لاري نه، او په برياليتوب کي يې
د هيڅ بهرني هيواد لاس نشته.

آيا ايران به وتوانېږي چي خپلي ستونزي هواري کړي، تر کومه بريده به
وکړای شي. د دې ځواب د راتلونکي وخت سره دی البته تر اوسه يې خلک
يوازي په تشو نارو راگير کړي دي مگر تر ډېره شونې نه ده چي خلک د لوېديز
پرضد کړي ته وهڅوي او ځان ته يې راجلب کړي د گاونډيو هيوادونو سره
خوندوري اړيکي نشته البته اوس په ايران کي د مشرتابه له لوري داسي هڅي
پيل شوي دي چي د ملايانو رول ور کم کړي او ايران چي د کومو ستونزو سره
مخ دی هغه د حقيقت خوښوني له لاري حل کړي که حکومت په خپل کار
کي بريالی شو په هيواد کي يو مثبت بدلون راتلای شي که نه وي اوضاع به تر
پخوا ډېره خړه پره شي او په نتيجه کي به يې گډوډي رامنځته شي.

ماخذ:

تاريخ کے روشنی
ليکوال ډاکټر مبارک علي
چاپ ۲۰۰۵ لاهور
فکشن هاوس، لاهور
(اسلام کے اندر جدوجهد)

د مسلمانو ټولنو څپر نه

زموږ په ټولنه کې زیاتره داسې گمان کېږي چې لوېدیځوال ختیز پوهان د اسلام او د مسلمانانو دښمنان دي او د هغوی د څپر نو مرام اسلام ته زیان رسول دي که څه هم په ځینو مواردو کې په دې خبره کې څه ناڅه رشتینوالی لیدل کېږي مگر د ټولو ختیز پوهانو په هکله داسې نظر درلودل ناسم برېښي. په اروپا کې د اسلام څپر نه له پوهنتونو څخه پیل شوه تر ټولو دمخه پر اسلام څپر نه هغه خلکو پیل کړه چې د عیسویت د خپراوي لپاره یې کار کاوه په دې کې د هغوی مرام دا و، چې د یوه مذهب په حیث د اسلام کمزوري اړخونه په نخبه کړي او د عیسویت د تبلیغ او خپراوي په لړ کې گټه ور څخه پورته کړي بلي خوا ته لوېدیځوالو د استعماري نظام، تجارتي او سیاسي مرامونو په لړ کې هم له ختیز پوهني څخه ډېره گټه پورته کوله چې د لوېدیځوالو ختیز پوهانو د اسلام څپر نه هم د ختیز پوهني د یوې برخې په توگه ور څخه اغېزمنه شوه.

څنگه چې د وخت په تېرېدو سره استعماري نظام له پښو لوېده د اسلام په هکله د ختیز پوهانو په نظر کې هم بدلون راتلی په دې بهیر کې په اروپا او امریکا کې د ختیز پوهانو یوه داسې ډله له پوهنتونو څخه را و وتله چې له سیاسي مقصدونو څخه ډېره لیرې وه او په خپلواکه فضا کې یې په رشتینوالي سره د اسلام څپر نه وکړه.

په لومړنۍ زمانه کې لکه څنگه چې د ختیز پوهني تحقیق او څېړني د سیاست سره اړه درلوده ځکه ختیز پوهانو پر سیاسي تاریخ هم تحقیق وکړ مگر د وخت په تېرېدو سره د تحقیق مخه له سیاسته د کلتور او ټولنیزو اړخونو خوا ته ور واوښتله او په نوي تحقیق کې پر هغو موضوعاتو بحث کېږي چې د مسلمانو ټولنو په روحياتو د پوهېدلو توان رابخښي.

په اوس زمانه کې د علم حدود ډېر پراخ شوي دي د یوه څېړونکي لپاره دا شونې نه ده چې هغه دي د یوې ټولني پر ټولو اړخونو په ژور تیا سره لیکنه وکړي هر کله چې د یوه بشپړ او ژور تاریخ د لیکلو نیت وي د یو لږ ځانګړو ماهرینو ته ویل کېږي چې هغوی دي پر خپلو خپلو موضوعاتو لیکنه وکړي مګر په داسې ډول په بشپړ تاریخونو کې کمزوري اړخونه دا وي چې په یوه نظریه سره نه وي لیکل شوي هر ماهر خپله موضوع پخپله نظریه سره لیکلې وي چې کله ناکله موضوع اوږدوي او واقعات په وار وار پکښې تکرارېږي.

د دې ټولو ستونزو پرته دا ځلي پروفیسر "ایرالایډوس" د مسلمانو ټولنو د یوه بشپړ تاریخ د لیکلو یوه تجربه وکړه چې پیل یې د اسلام له پیله کېږي تر ۱۹۸۳م پوري، په دې کې لیکوال پر سیاسي، ټولنیزو او کلتوري اړخونو څېړنیزه لیکنه وکړه هغه دا خبره جوته کړه چې هره مسلماننه ټولنه په کلتوري لحاظ سره له بلي مسلمانې ټولني څخه بېله پاته شوې ده که څه هم مذهب د هغوی په منځ کې د اتحاد د یوې پرزې په حیث موجود و، مګر د ټولنو نور کلتوري اړخونه له یو او بل څخه بیخي بېل وه او په هره ټولنه کې د اسلام یو بېل تصور شته.

د دې کتاب یوه ځانګړتیا دا ده چې د هغو څېړنو پایلې یې هم پکښې راوړي دي چې پر اسلام شوي دي لیکوال پر ثانوي مآخذ تر باور کولو وروسته د هغه په رڼا کې د بېلو بېلو هیوادونو د اسلامي ټولنو د تکامل بیان هم کړی دی پروفیسر "ایرالایډوس" نومي محقق پر اسلام د شوي نیوکو او اعتراضاتو ځواب هم ویلی دی دغه نیوکي دوه ډوله وې یو هغه چې تش د تعصب پر بنسټ پر اسلام بد رد ویل شوي وو او دویم ډول نیوکي هغه وې چې په مآخذاتو د نه پوهېدلو له کبله راپیدا شوي وې د بېلګې په توګه تر لومړیو په لوېدیځ کې دې نظر شهرت درلود چې اسلام یې د توري په زور خپور شوی په غرب کې د مسلمانانو فاتحینو په هکله داسې تصویر په مغزو کې رسېدلی چې په یوه لاس کې یې لڅه توره وي او په بل لاس کې یې قرآن وي لیک په وهلو او رټلو سره مسلمانان کوي مګر اوس د نوي تحقیقاتو په رڼا

د مسلمانانو ټولو شمېره
 گڼې لويديز والو محققينو دا نظر په سختۍ سره رد کړی دی او ثابت کړې يې
 ده چې د اسلام په خپرولو کې د جنګونو پر ځای امنيت زيات رول لوبولی دی
 او د امن په دور کې اسلام زيات خپور شوی دی او ثابت شوی ده چې مسلمانو
 حکمرانانو يوازي د حکومت کولو سره له واکتيا درلوده هغوی د خلکو
 د مسلمانولو سره کومه دلچسپي نه درلوده همدا وجه ده چې د عباسيانو په
 حکومت کې په منځني ختيز کې ډېرې سيمي داسې وې چې وگړي يې
 مسلمانان نه وو مسلمانان يوازي په ښارونو کې اوسېدل او په کلیو بانډو کې
 خلکو پر خپلو مذهبونو عمل کاوه او د خلکو د مسلمانېدو پروسه هغه وخت
 پيل شوه کله چې عباسي خلافت د را پر زېدو په درشل کې شو په نوې اوضاع
 کې پر خلکو سياسي، ټولنيز او اقتصادي فشارونه راغلل له دې کبله خلک
 مسلمانان شول په ديارلسمه مېلادي پېړۍ کې د خلکو د مسلمانېدو پروسه
 بشپړه شوه او د منځني ختيز ډېرې خلک مسلمانان شول.

ليکوال د مذهب د ايشولو په لړ کې دوو تمايلاتو ته گوته نيولې ده يو دا چې
 کله عربو او تر کاتو يو لړ هغه هيوادونه ونيول چې مسلمانان نه وو هغوی پرته له دې
 چې خلک اسلام ته راوبولي هلته خپل سياسي واک ټينگ کړ، بل دا چې کله
 د اېل شوي هيواد لوړه طبقه مسلمانته شوه هغوی خپل کلتوري پاته شوني
 (ميراث) په اسلام ور گډ کړل په نتيجه کې يې په هغه هيوادونو کې د اسلام
 کلتوري کالبوت ايش شو د بېلگې په توگه انډونيزيا، هند او د افريقا په يو لړ
 هيوادونو کې اسلام د يوه وحدت په بڼه پاته نه شو بلکې په هر هيواد کې يې بڼه
 بدلېدله او د ځايي کلتور توکي پر عربي کلتور غالب شول مگر په هغه هيوادونو
 کې چيرې چې مسلمانته واکمنه ډله په اقليت کې وه هلته د هغوی روحيه دستخ
 دريزۍ څخه ډکه وه او هغوی د ځايي کلتور د خپلولو سره سخت مخالفت او
 مزاحمت وښود يوازي هلته سيمه ييز کلتور د اسلامي يا عربي کلتور برخه
 وگرځېد چيرې چې واکمن او اېل شوي قومونه سره گډ شول او د يوه مذهب
 منونکي شول له دې څخه په ټولنو کې زغم او روښانفکري پيدا شوه.
 د کتاب په بله برخه کې ليکوال پر خپلواکو مسلمانو دولتونو بحث کړی دی

تاريخ په رڼا کي ۸۱

چي څنگه هلته ديني عالمان او صوفيان ور گډ شول په دې لړ کي چي په پارس کي صفويانو واک تر لاسه کړ هغوی د سياسي مقاصدو په نيت د مذهب د نامه څخه په بشپړه توگه گټه پورته کړه او د پارس پر سني اکثريت يې په زور او جبر سره شيعه مذهب وټپه پایله يې دا شوه چي پاچا هم د سياسي او هم د مذهبي واک څښتن شو هغه په جبر سره حکومت وکړ دغه مثال د نوي ايران په هکله هم رشتيا کېږي چيري چي يو ځلي بيا سياست او مذهب سره يو ځای شوي دي او د ديکتاتوري روحيات يې پيدا کړي دي.

د کتاب په پای کي ليکوال پر دې بحث کوي چي څنگه مسلمان هيوادونه د اروپا تر اغېزو لاندي راغلي دي هغه زياتوي چي د استعمار په ولکه کي تر راتلو وروسته په مسلمانو هيوادو کي دوه ډوله ولولو وده وکړه يوه ډله د ملايانو وه چي د بهرنيو ځواکونو د ايستلو لپاره يې جهاد اعلان کړ او د بيا راژوندي کولو د غورځنگونو له لاري يې وغوښتل چي اسلام پخپله خالصه او لومړنۍ بڼه کي نافذ کړي او بله ډله د هغه باسوادو او پوهانو خلکو وه چي د استعماري ځواکونو په پوهتونونو کي يې زده کړي کړي وې هغوی غوښتل چي اسلام ته دي د منځلارې او نوبت جامه ور واغوندي تر څو د استعماري ځواکونو سره مقابله وکړي، اوس دغه کيفيت په ټولو مسلمانو هيوادونو کي وجود لري چي بايد د نوي زماني غوښتنو ته څنگه ځواب و ويل شي د بيا را ژوندي کولو د غورځنگونو له لاري او که د نوي نظرياتو د خپلولو له لاري...؟

ماخذ:

تاريخ اور دانشور
ليکوال ډاکټر مبارک علي
چاپ ۲۰۰۴ لاهور
نکشن هاوس، لاهور
(مسلمان معاشرون کا مطالعم)

د هند مسلمانان

د هند دريو سيمو ته اسلام په بېلو بېلو ښو راغی جنوبي هند ته اسلام عربو سوداگرو راوړ مگر دوی د سياسي قوت د نه درلودلو له کبله د اسلام د خپرولو په لړ کي دومره اغېزمن ثابت نه شول ډېر لږ خلک مسلمانان شول د لوېديز هند د سيند سيمي ته اسلام د عربو برياليو په ورتگ سره راغی دغه وخت د اسلام لومړنی او ساده زمانه وه او فقهي مسلکونه لانه وه پيدا شوي.

تر عربو وروسته د سيند او پنجاب په سيمو کي اسماعيليانو تبليغ پيل کړ هغوی د سني اکثريت په سيمو کي د يوه مذهبي اقليت په حيث په پته خپل اسماعيلي عقايد خپرول او دوی په دې کار کي ډېر مخته ولاړل دوی پوهېدل چي د يو چا عقيدې ته تغير ورکول اسانه کار نه دی وخت نيسي هغوی ډېره موده خپل تبليغ ته دوام ورکړ ورو، ورو يې خپل مذهب بدل کړ او آخر دې پر او ته ورسېدل چي د ملتان په سيمه کي سياسي قوت ترلاسه کړي او هلته خپل حکومت جوړ کړي

په درېيم پر او کي تر کان او افغانان هند ته ورغلل له ځانه سره يې اسلام هم ورو پر تر کانو چي د اسلام کوم تصور له ځانه سره هند ته ورو هغه د عربو له تصور ه پېل و، په دغه وخت په مسلمانانو کي ډېري فقهي ډلي پيدا شوي وې که څه هم د منځنی آسيا تر کانو، افغانانو او پارسيانو اسلام منلی و، مسلمانان شوي وو مگر هغوی د عربي کلتور پر ضد زبنتي مبارزې کړي وې په دې لړ کي شعوبه فرقي نه يوازي خپل لرغوني ارزښتونه او قدرونه ژوندي وساتل بلکي هغه يې په اسلام گډ کړل د هغه برخه يې وگرځول د عربو په مقابل کي يې خپله

ځانگړتيا پاته وساتله لرغوني آريايي دودونه، افسانې او کلتوري يې ختم نه کړل دغه ټول خصوصيات يې د اسلامي تهذيب برخه وگرځول.

د منځني آسيا خلک (افغانستان او ترکستان) د حنفي مسلک منونکي وو هغوی پر خپله عقیده ډېر ټينگ ولاړ وو هند ته د راتلونکي واکمنو سره چي به کوم ديني عالمان ورسره وو هغو ډېر سخت نظر درلود د اسماعليانو په رنگه هغوی له نرمۍ او مصلحت څخه بېخي کار نه اخيست څنگه چي يې واکمن ملاتړي وو او دوی هم په واک کي گډون درلود ځکه د هغوی روحیه قوي وه همدا وجه وه چي په هند کي هغوی له لومړي سره د هندو مذهب له ارزښتونو او قدرونو مخالف وو هغوی هندوانو ته د کافر او مشرک خطاب کاوه په ډاگه يې ويل چي واجب القتل دي له دې پرته دوی دنورو مسالکو د مسلمانانو په هکله هم ښه نظر نه درلود مثلاً د شيعه گانو او اسماعيليانو په هکله.

محمودغزنوي سني عقیده لرونکی مسلمان و، هغه د ملتان د اسماعيلي حکومت سره ډېر جنگونه وکړل او د هغوی سياسي قوت يې ورمات کړ وروسته په پنجاب کي غوري سلطنت پر پښو ودرېد هلته سني عالمانو هڅه وکړه چي د ملتان او سيند څخه د اسماعيليانو اغيزي ختمي کړي په نورو سيمو کي د ماتي خوړلو له کبله د گجرات په سيمه کي اسماعيليانو پناه اخيستې وه هلته هم مځکه پر تنگه شوه او نورو سيمو ته تيت او پرک شول.

په پارس کي د صفوي واکمن شاه اسماعيل واک ته تر رسېدو وروسته په ټول هيواد کي د هغه ملاتړو د شيعه مسلک تبليغ پيل کړ او د هغه په سرپرستي کي د هيواد اکثريت شيعه گان شول او هند ته د شيعه گانو ورتگ د مغولو په دور کي پيل شو په هغه وخت کي چي همایون له پارسه بيرته راغی. د جهانگير په زمانه کي د نورجهاني کورنۍ په دربار کي ډېر زور پيدا کړ او ورسره سم شيعه اميرانو هم په دربار کي اهميت ترلاسه کړ له دې څخه په دربار کي د سني او شيعه اميرانو په منځ کي تاوتريخوالی زیات شو مگر ځکه چي قدرت د سنيانو په لاس کي و، او د وگړو ډېر کي هم د سني مسلک سره اړه درلوده ځکه د پارس په رنگه دلته په مذهب کي کوم بدلون رانغی

..... په اسلام کي د اسلامي
 کي مذهبي روحيات سر پورته کوي او پلويان يې د هيواد او د اقتصادي
 او ټولنيزو ستونزو د را پيدا کېدو علت سيکولر نظريات بولي.
 په منځني ختيز کي د لږ وخت لپاره د عربي ملتپالني روحياتو ډېره وده
 وکړه مگر کله چي ملتپالو مشرانو په خپلسري ذهن سره ديکټاتوري
 حکومت پيل کړ او د خلکو د لانجو په هوارولو کي پاته راغلل مذهبي گوندونو
 له دې نوبت څخه گټه پورته کړه هغوی د ملتپالو د ناکامۍ له کبله خپل
 غورځنگونه جوړ کړل په دې لړ کي د سوسيالستي حکومت د پاته راتلو له
 کبله په "الجزاير" کي مذهبي ډلو نوم وگټه دغه راز که يوې خواته په مصر
 کي "انورسادات" او "حسني مبارک" و نه تواتېدل هيواد له اقتصادي توبانو
 څخه راوباسي ناهيلي خلکو مذهبي گوندونو ته مخه کړل بلي خواته
 د اسرائيلو په لاس د پرله پسې ماتي خوړلو او د اروپايانو د بې غورۍ او نه
 لېوالتيا له کبله عربو ته بله لار نه شوه پاته چي مذهبي ډلو ټپلو ته ورنه شي
 او په هغوی کي خپله پېژندنه وپلټي تر څو خپلي ستونزي هوار کړي په
 دې لړ کي بايد و ويل شي چي د ايران اسلامي انقلاب نور هم اسلام پالو
 عربو ته ذهني قوه ورکړه.

د منځني ختيز په پر تله د افريقا په مسلمانو هيوادونو کي وضع بل ډول ده
 سوډان د شمالي افريقا مسلمان هيواد دی عربو تر اېل کولو وروسته د هغوی
 ژبي او مذهب ته تغير ورکړ او د هغوی پخوانی شناخت يې ور ختم کړ له هغه
 وخته سوډان په عربو پوري تړلی دی او سوډان د خپل عربيت د ثابتولو لپاره
 کونسينونه کوي چي تر نورو زيات مذهبي رول ولوبوي په افريقا کي نور
 مسلمان هيوادونه هم شته لکه موريتانيا، سينیگال، نايچيريا، صوماليا، او
 نايجر په تېر مهال کي دغه هيوادونه عربو ته دي نيولي بلکي د مسلمانو تبليغ
 کوونکو له لاري هغوی خپل زاړه مذهب ته خدای په اعلي وويله او مسلمانان
 شول د دې لپاره هغوی خپل پخواني قبيلوي ارزښتونه هم نه دي پرې اېښي
 بلکي هغه يې د اسلام سره يو ځای کړل په هغه ټولنو کي په مذهبي چارو کي
 منځلاري ليدل کېږي او د هغوی په مغزو کي د زغم توکي ليدل کېږي ځکه

د تاریخ په رڼا کې ۷۵
هغه ټولنو په استعماري نظام کې په ډېره آسانی سره نوي ارزښتونه او نوي
ادارې خپلي کړې.

”رفیق ذکریا“ په خپل کتاب کې د هند د مسلمانانو په هکله ډېر ناهیلې
کوونکې انځور وړاندې کوي هغه لیکي د هند مسلمانان په هند کې د کېدونکو
بدلونو په وړاندې بېخي ناخبره دي د هغوی وړتیاوي پر ختمېدو دي او د هند په
سیاست او د ژوند په نورو برخو کې د ګډون کولو پر ځای د مذهبي ګوندونو
سره اړیکې ټینګوي او د هند په سیاسي ډګر کې کمزوري کېدونکي دي
نوموړی زیاتوي چې په هندوانو کې د مذهبي تنګ نظری غورځنګونو سره
پورته کړي دي او د مسلمانانو د وجود لپاره خطر ګرځېدلي دي مسلمانانو ته
په کار دی چې د منځلارې د ولولو ښکارندويي وکړي او د منځلارې ادارې
ټینګي کړي او د هندوانو د مذهبي تنګ نظری ځواب دي د مذهب له لارې نه
ورکوي ځکه چې د مسلمانانو ستونزې نوري وړ زیاتوي او له یوې ستري
تېلې سره یې مخامخ کوي.

”فرید هالیډې“ او ”حمزه علوي“ نومي مؤرخینو د منځني ختیز او د جنوبي
آسیا د هیوادونو د وضعي په هکله د یو لړ محققینو مقالې راغونډې کړي دي او
د دې خبرې جاج یې اخیستی دی چې د استعماري نظامونو تر ړنګېدو وروسته
کوم کوم بدلونونه راغلل او څنګه نوي اقوام راپورته شول د څه ډول سیاسي،
اقتصادي او ټولنیزو ستونزو سره مخامخ شول او پر کومو بنسټونو یې خپلي
ستونزې هواري کړې.

په دې مقالو کې یې لیکلي دي چې په نوموړي هیوادونو کې سیاسي او
اقتصادي بدلونونه یوازې په ښارونو کې راغلل، نه په کلیو بانډو کې، په
ښارونو کې پر پښو ولاړو سیاسي او ټولنیزې ادارو په ټولنه کې بدلونونه
رامنځته کړل تر خپلواکېدو وروسته ټولو دولتونو د خپل شتون د ټینګښت
لپاره یوې نظریې ته اړتیا درلوده تر څو وګړي ملاتړي کړي په ترکیه کې
یې اتا ترکی نظریه، په مصر کې یې جمال ناصري نظریه په سوریه او عراق
کې یې د بعث ګوند نظریه په اسراییلو کې یې د صهیونیت نظریه او په ایران

تاريخ په رهاکي ۷۷
د ايران انقلاب په ډېرو ځانگړتياوو کي له نورو پاڅونو څخه بېل دی هغه
په ټولنيز او اقتصادي لحاظ سره په يوه داسي ټولنه کي راغی چي تر روسي
او چينايي ټولنو مخته وه د ايران د انقلاب مرکز په بنارونو کي و، مگر
د چين، کيوبا او ويتنام انقلابونه په کليوالو سيمو کي راغلل او بنارونو ته
ولېرېدل په ايران کي زوړ پاچاهي نظام د مارشونو او کاربنديزونو له لاري
له منځه يووړل شو د وسله وال پاڅون له لاري نه، او په برياليتوب کي يې
د هيڅ بهرني هيواد لاس نشته.

آيا ايران به وتوانېږي چي خپلي ستونزي هواري کړي، تر کومه بريده به
وکړای شي. د دې ځواب د راتلونکي وخت سره دی البته تر اوسه يې خلک
يوازي په تشونارو راگير کړي دي مگر تر ډېره شونې نه ده چي خلک د لوېديز
پر ضد کړي ته وهڅوي او ځان ته يې راجلب کړي د گاونډيو هيوادونو سره
خوندوري اړيکي نشته البته اوس په ايران کي د مشرتابه له لوري داسي هڅي
پيل شوي دي چي د ملايانو رول ور کم کړي او ايران چي د کومو ستونزو سره
مخ دی هغه د حقيقت خوبونو له لاري حل کړي که حکومت په خپل کار
کي بريالی شو په هيواد کي يو مثبت بدلون راتلای شي که نه وي اوضاع به تر
پخوا ډېره څره پره شي او په نتيجه کي به يې گډوډي رامنځته شي.

ماخذ:

تاريخ کے روشنی

ليکوال ډاکټر مبارک علي

چاپ ۲۰۰۵ لاهور

فکشن هاوس، لاهور

(اسلام کے اندر جدوجہد)

د مسلمانو ټولنو څپر نه

زموږ په ټولنه کې زیاتره داسې گمان کېږي چې لوېدیځوال ختیز پوهان د اسلام او د مسلمانانو دښمنان دي او د هغوی د څپر نو مرام اسلام ته زیان رسول دي که څه هم په ځینو مواردو کې په دې خبره کې څه ناڅه رشتینوالی لیدل کېږي مگر د ټولو ختیز پوهانو په هکله داسې نظر درلودل ناسم برېښي. په اروپا کې د اسلام څپر نه له پوهنتونو څخه پیل شوه تر ټولو دمخه پر اسلام څپر نه هغه خلکو پیل کړه چې د عیسویت د خپراوي لپاره یې کار کاوه په دې کې د هغوی مرام دا و، چې د یوه مذهب په حیث د اسلام کمزوري اړخونه په نڅه کېږي او د عیسویت د تبلیغ او خپراوي په لړ کې گټه ور څخه پورته کېږي بلي خوا ته لوېدیځوالو د استعماري نظام، تجارتي او سیاسي مرامونو په لړ کې هم له ختیز پوهني څخه ډېره گټه پورته کوله چې د لوېدیځوالو ختیز پوهانو د اسلام څپر نه هم د ختیز پوهني د یوې برخې په توگه ور څخه اغېزمنه شوه.

څنگه چې د وخت په تېرېدو سره استعماري نظام له پښو لوېدو د اسلام په هکله د ختیز پوهانو په نظر کې هم بدلون راتلی په دې بهیر کې په اروپا او امریکا کې د ختیز پوهانو یوه داسې ډله له پوهنتونو څخه را و وتله چې له سیاسي مقصدونو څخه ډېره لیرې وه او په خپلواکه فضا کې یې په رشتینوالي سره د اسلام څپر نه وکړه.

په لومړنۍ زمانه کې لکه څنگه چې د ختیز پوهني تحقیق او څېړني د سیاست سره اړه درلوده ځکه ختیز پوهانو پر سیاسي تاریخ هم تحقیق وکړ مگر د وخت په تېرېدو سره د تحقیق مخه له سیاسته د کلتور او ټولنیزو اړخونو خوا ته ور واوښتله او په نوي تحقیق کې پر هغو موضوعاتو بحث کېږي چې د مسلمانو ټولنو په روحياتو د پوهېدلو توان رابڅښي.

په اوس زمانه کې د علم حدود ډېر پراخ شوي دي د يوه څېړونکي لپاره دا شونې نه ده چې هغه دي د يوې ټولني پر ټولو اړخونو په ژور تيا سره ليکنه وکړي هر کله چې د يوه بشپړ او ژور تاريخ د ليکلو نيت وي د يو لړ ځانگړو ماهرينو ته ويل کېږي چې هغوی دي پر خپلو خپلو موضوعاتو ليکنه وکړي مگر په داسي ډول په بشپړ تاريخونو کې کمزوري اړخونه دا وي چې په يوه نظريه سره نه وي ليکل شوي هر ماهر خپله موضوع پخپله نظريه سره ليکلي وي چې کله ناکله موضوع اوږدوي او واقعات په وار وار پکښي تکرارېږي.

د دې ټولو ستونزو پرته دا ځلي پروفيسر "ايرالايډوس" د مسلمانو ټولنو د يوه بشپړ تاريخ د ليکلو يوه تجربه وکړه چې پيل يې د اسلام له پيله کېږي تر ۱۹۸۳م پوري، په دې کې ليکوال پر سياسي، ټولنيزو او کلتوري اړخونو څېړنيزه ليکنه وکړه هغه دا خبره جوته کړه چې هره مسلماننه ټولنه په کلتوري لحاظ سره له بلي مسلمانې ټولني څخه بېله پاته شوې ده که څه هم مذهب د هغوی په منځ کې د اتحاد د يوې پرزې په حيث موجود و، مگر د ټولنو نور کلتوري اړخونه له يو او بل څخه بيخي بېل وه او په هره ټولنه کې د اسلام يو بېل تصور شته.

د دې کتاب يوه ځانگړتيا دا ده چې د هغو څېړنو پايلې يې هم پکښي راوړي دي چې پر اسلام شوي دي ليکوال پر ثانوي مآخذ تر باور کولو وروسته د هغه په رڼا کې د بېلو بېلو هيوادونو د اسلامي ټولنو د تکامل بيان هم کړی دی پروفيسر "ايرالايډوس" نومي محقق پر اسلام د شوي نيوکو او اعتراضاتو ځواب هم ويلي دی دغه نيوکي دوه ډوله وې يو هغه چې تش د تعصب پر بنسټ پر اسلام بد رد ويل شوي وو او دويم ډول نيوکي هغه وې چې په مآخذاتو د نه پوهېدلو له کبله راپيدا شوي وې د بېلگي په توگه تر لومړي په لوېديز کې دې نظر شهرت درلود چې اسلام يې د توري په زور خپور شوی په غرب کې د مسلمانانو فاتحينو په هکله داسي تصوير په مغزو کې رېښه چې په يوه لاس کې يې لڅه توره وي او په بل لاس کې يې قرآن وي لکه په وهلو او رټلو سره مسلمانان کوي مگر اوس د نوي تحقيقاتو په رڼا

د مسلمانانو ټولو شمېره
 گڼې لويديز والو محققينو دا نظر په سختۍ سره رد کړی دی او ثابت کړې يې
 ده چې د اسلام په خپرولو کې د جنګونو پر ځای امنيت زيات رول لوبولی دی
 او د امن په دور کې اسلام زيات خپور شوی دی او ثابت شوی ده چې مسلمانو
 حکمرانانو يوازي د حکومت کولو سره له والتيا درلوده هغوی د خلکو
 د مسلمانولو سره کومه دلچسپي نه درلوده همدا وجه ده چې د عباسيانو په
 حکومت کې په منځني ختيز کې ډېرې سيمي داسې وې چې وگړي يې
 مسلمانان نه وو مسلمانان يوازي په ښارونو کې اوسېدل او په کلیو بانډو کې
 خلکو پر خپلو مذهبونو عمل کاوه او د خلکو د مسلمانېدو پروسه هغه وخت
 پيل شوه کله چې عباسي خلافت د را پر زېدو په درشل کې شو په نوې اوضاع
 کې پر خلکو سياسي، ټولنيز او اقتصادي فشارونه راغلل له دې کبله خلک
 مسلمانان شول په ديارلسمه مېلادي پېړۍ کې د خلکو د مسلمانېدو پروسه
 بشپړه شوه او د منځني ختيز ډېرې خلک مسلمانان شول.

ليکوال د مذهب د ايشولو په لړ کې دوو تمايلاتو ته گوته نيولې ده يو دا چې
 کله عربو او تر کاتو يو لړ هغه هيوادونه ونيول چې مسلمانان نه وو هغوی پرته له دې
 چې خلک اسلام ته راوبولي هلته خپل سياسي واک ټينگ کړ، بل دا چې کله
 د اېل شوي هيواد لوړه طبقه مسلمانته شوه هغوی خپل کلتوري پاته شوني
 (ميراث) په اسلام ور گډ کړل په نتيجه کې يې په هغه هيوادونو کې د اسلام
 کلتوري کالبوت ايش شو د بېلگې په توگه انډونيزيا، هند او د افريقا په يو لړ
 هيوادونو کې اسلام د يوه وحدت په بڼه پاته نه شو بلکې په هر هيواد کې يې بڼه
 بدلېدله او د ځايي کلتور توکي پر عربي کلتور غالب شول مگر په هغه هيوادونو
 کې چيرې چې مسلمانته واکمنه ډله په اقليت کې وه هلته د هغوی روحيه دست
 دريزۍ څخه ډکه وه او هغوی د ځايي کلتور د خپلولو سره سخت مخالفت او
 مزاحمت وښود يوازي هلته سيمه ييز کلتور د اسلامي يا عربي کلتور برخه
 وگرځېد چيرې چې واکمن او اېل شوي قومونه سره گډ شول او د يوه مذهب
 منونکي شول له دې څخه په ټولنو کې زغم او روښانفکري پيدا شوه.
 د کتاب په بله برخه کې ليکوال پر خپلواکو مسلمانو دولتونو بحث کړی دی

تاريخ په رڼا کي ۸۱

چي څنگه هلته ديني عالمان او صوفيان ور گډ شول په دې لړ کي چي په پارس کي صفويانو واک تر لاسه کړ هغوی د سياسي مقاصدو په نيت د مذهب د نامه څخه په بشپړه توگه گټه پورته کړه او د پارس پر سني اکثريت يې په زور او جبر سره شيعه مذهب وټپه پایله يې دا شوه چي پاچا هم د سياسي او هم د مذهبي واک څښتن شو هغه په جبر سره حکومت وکړ دغه مثال د نوي ايران په هکله هم رشتيا کېږي چيري چي يو ځلي بيا سياست او مذهب سره يو ځای شوي دي او د ديکتاتوري روحيات يې پيدا کړي دي.

د کتاب په پای کي ليکوال پر دې بحث کوي چي څنگه مسلمان هيوادونه د اروپا تر اغېزو لاندې راغلي دي هغه زياتوي چي د استعمار په ولکه کي تر راتلو وروسته په مسلمانو هيوادو کي دوه ډوله ولولو وده وکړه يوه ډله د ملايانو وه چي د بهرنيو ځواکونو د ايستلو لپاره يې جهاد اعلان کړ او د بيا راژوندي کولو د غورځنگونو له لاري يې وغوښتل چي اسلام پخپله خالصه او لومړنۍ بڼه کي نافذ کړي او بله ډله د هغه باسوادو او پوهانو خلکو وه چي د استعماري ځواکونو په پوهتونونو کي يې زده کړي کړي وې هغوی غوښتل چي اسلام ته دي د منځلارې او نوبت جامه ور واغوندي تر څو د استعماري ځواکونو سره مقابله وکړي، اوس دغه کيفيت په ټولو مسلمانو هيوادونو کي وجود لري چي بايد د نوي زماني غوښتنو ته څنگه ځواب و ويل شي د بيا را ژوندي کولو د غورځنگونو له لاري او که د نوي نظرياتو د خپلولو له لاري...؟

ماخذ:

تاريخ اور دانشور
ليکوال ډاکټر مبارک علي
چاپ ۲۰۰۴ لاهور
فکشن هاوس، لاهور
(مسلمان معاشرون کا مطالعہ)

د هند مسلمانان

د هند دريو سيمو ته اسلام په بېلو بېلو ښو راغي جنوبي هند ته اسلام عربو سوداگرو راوړ مگر دوی د سياسي قوت د نه درلودلو له کبله د اسلام د خپرولو په لړ کي دومره اغېزمن ثابت نه شول ډېر لږ خلک مسلمانان شول د لوېديز هند د سيند سيمي ته اسلام د عربو برياليو په ورتگ سره راغي دغه وخت د اسلام لومړنۍ او ساده زمانه وه او فقهي مسلکونه لانه وه پيدا شوي.

تر عربو وروسته د سيند او پنجاب په سيمو کي اسماعيليانو تبليغ پيل کړ هغوی د سني اکثريت په سيمو کي د يوه مذهبي اقليت په حيث په پټه خپل اسماعيلي عقايد خپرول او دوی په دې کار کي ډېر مخته ولاړل دوی پوهېدل چي د يو چا عقيدې ته تغير ورکول اسانه کار نه دی وخت نيسي هغوی ډېره موده خپل تبليغ ته دوام ورکړ ورو، ورو يې خپل مذهب بدل کړ او آخر دې پر او ته ورسېدل چي د ملتان په سيمه کي سياسي قوت ترلاسه کړي او هلته خپل حکومت جوړ کړي

په درېيم پر او کي تر کان او افغانان هند ته ورغلل له ځانه سره يې اسلام هم ورو پر تر کانو چي د اسلام کوم تصور له ځانه سره هند ته ورو هغه د عربو له تصور ه پېل و، په دغه وخت په مسلمانانو کي ډېري فقهي ډلي پيدا شوي وې که څه هم د منځنۍ آسيا تر کانو، افغانانو او پارسيانو اسلام منلی و، مسلمانان شوي وو مگر هغوی د عربي کلتور پر ضد زبنتي مبارزې کړي وې په دې لړ کي شعوبيه فرقې نه يوازي خپل لرغوني ارزښتونه او قدرونه ژوندي وساتل بلکي هغه يې په اسلام گډ کړل دهغه برخه يې وگرځول د عربو په مقابل کي يې خپله

د تاريخ په رڼا کي ۸۳

ځانگړتيا پاته وساتله لرغوني آريايي دودونه، افسانې او کلتوري يې ختم نه کړل
دغه ټول خصوصيات يې د اسلامي تهذيب برخه وگرځول.

د منځني آسيا خلک (افغانستان او ترکستان) د حنفي مسلک منونکي وو
هغوی پر خپله عقیده ډېر ټينگ ولاړ وو هند ته د راتلونکي واکمنو سره چي به
کوم ديني عالمان ورسره وو هغو ډېر سخت نظر درلود د اسماعليانو په رنگه
هغوی له نرمۍ او مصلحت څخه بېخي کار نه اخيست څنگه چي يې واکمن
ملا تېري وو او دوی هم په واک کي گډون درلود ځکه د هغوی روحیه قوي وه
همدا وجه وه چي په هند کي هغوی له لومړي سره د هندو مذهب له ارزښتونو
او قدرونو مخالف وو هغوی هندوانو ته د کافر او مشرک خطاب کاوه په ډاگه
يې ويل چي واجب القتل دي له دې پرته دوی دنورو مسالکو د مسلمانانو په هکله
هم ښه نظر نه درلود مثلاً د شيعه گانو او اسماعيليانو په هکله.

محمود غزنوي سني عقیده لرونکی مسلمان و، هغه د ملتان د اسماعيلي
حکومت سره ډېر جنگونه وکړل او د هغوی سياسي قوت يې ورمات کړ
وروسته په پنجاب کي غوري سلطنت پر پښو ودرېد هلته سني عالمانو هڅه
وکړه چي د ملتان او سيند څخه د اسماعيليانو اغيزي ختمي کړي په نورو
سيمو کي د ماتي خوړلو له کبله د گجرات په سيمه کي اسماعيليانو پناه
اخيستي وه هلته هم مځکه پر تنگه شوه او نورو سيمو ته تيت او پرک شول.

په پارس کي د صفوي واکمن شاه اسماعيل واک ته تر رسېدو وروسته
په ټول هيواد کي د هغه ملا تېرو د شيعه مسلک تبليغ پيل کړ او د هغه په
سرپرستي کي د هيواد اکثريت شيعه گان شول او هند ته د شيعه گانو ورتگ
د مغولو په دور کي پيل شو په هغه وخت کي چي همایون له پارسه بيرته
راغی. د جهانگير په زمانه کي د نورجهاني کورنۍ په دربار کي ډېر زور پيدا
کړ او ورسره سم شيعه اميرانو هم په دربار کي اهميت تر لاسه کړ له دې څخه
په دربار کي د سني او شيعه اميرانو په منځ کي تاوتريخوالی زيات شو مگر
چي قدرت د سنيانو په لاس کي و، او د وگړو ډېر کي هم د سني مسلک
سره اړه درلوده ځکه د پارس په رنگه دلته په مذهب کي کوم بدلون راغی

شیعه لږ کیو د سني ډېر کیو د سختیو له کیله د بغاوت روحیات درلودل او تل به یې د هغو خلکو سره ملاتړ کاوه چې د بدلون په راوستلو سره یې د سنیو قدرت له منځه وړی.

د هند مسلمانان ټولنه له دوو قشرونو څخه جوړه شوې ده یو قشر هغه خلک دي چې له بهره ورغلي هلته مېشت او تلپاتنه استوګن شوي دي بل قشر هغه سیمه ییز خلک دي چې پخوا یې د هندوانو د پیلا پیلو تېرونو سره اړه درلوده وروسته مسلمانان شول د داسې خلکو په هکله پوښتنه راپیدا کېږي چې آیا د دوی په مسلمانولو کې مسلمانو واکمنو برخه اخیستې ده او که دغه کار یوازې دیني عالمانو او صوفیانو کړی دی؟

په هند کې د اسلام خپراوي هغه وخت اهمیت ترلاسه کړ کله چې مسلمانانو واکمنو هلته خپل حکومت جوړ کړ داسې برېښي چې واکمنو له دې سره اېوانیا درلوده چې سیمه ییز خلک دي مسلمانان شي ترڅو د دوی په سیاسي واک کې زیاتوب راشي مګر په دې لړ کې هغوی نه غوښتل چې د اسلام په خپرولو کې له زوره کار واخلي وپېرېدل چې هسي نه د بغاوت په کولو سره موله واک وغورځوي ځکه چې د هندوانو شمېر پېخي ډېر وو.

بلي خوا ته واکمنو دا غوښتل چې په هندوانو کې دې یوازې هغه بلي مسلمانان شي چې په سیاسي توګه اغېزي لري دغه راز به د حکومت په ټینګولو کې کار وکړي البته ترڅو چې د عامو خلکو اړه وه حکومت او دوی ډېر سره ليري وو.

د معاصرو تاریخونو څخه نه څرګندېږي چې دیني عالمانو دې تبلیغي دندې مخته بېولي وي که څه هم کله نا کله به یې پر حکومت فشار اچولای چې پر کفارو دې سختي وکړي هغوی دې دلیل او خوار کړي مګر شهادتونه یې چې هغوی په عامو خلکو کې د اسلام په خپرولو کې هڅه کړه ده دې لامل دا وو چې په هندي ټولنه کې روایتی ډله ییز ویش موجود وو که څه کبله د کښته طبقې خلک د مسکنه بیورلی، جهالت او بدبختي په تصادم ځیرن پیرن او چټل اوسېدل په ټولنه کې یې د انسان په حیث ګڼل کېدل.

درلود ځکه مسلمانو واکمنو هم هغوی په همداسي حالت کي پرې ايښي وو او کومي اړيکي يې ورسره ټينگي نه کړې.

ځيني خلک د صوفيانو په هکله داسي فکر کوي چي هغوی په هند کي د اسلام په خپراوي کي ډېره برخه درلوده دا يوه غټه تېروتنه ده حقيقت داسي نه دی د دې تېروتنې او غولوونکي فرضيې ايجادوونکي د صوفيانو عقيدتمندان دي چي تل د خپلو پيرانو په کارنامو کي له مبالغې څخه کار اخلي که نه وي صوفيانو هم د اسلام په خپرولو کي کومه لېوالتيا نه ده ښودلې مثلاً په هند کي د دهلي د سلاطينو په لومړي دور کي معين الدين چشتي اجميري، قطب الدين بختيار کاکي، نظام الدين اولياء او نور ډېر لوی لوی صوفيان چي په کومو سيمو کي اوسېدل هلته د مسلمانانو شمېر ډېر لږ و، که د پورتنیو صوفيانو د عقيدتمندانو فرضيه سمه او پر ځای وي بيا خو په کار و، چي د اړونده سيمو ټول وگړي مسلمانان وای يا اکثريت مسلمانان وای او نه د تاريخي شواهدو څخه داسي معلومات لاس ته راځي چي د هغوی له رويه دي هغوی هندوانو ته د مسلمانېدو تبليغ کړی وي د مثال په توگه د نظام الدين اولياء په هکله دا يو تاريخي حقيقت دی چي دهغه په لاس يوازي يو سپری مسلمان شو له دې څخه روښانه شوه چي دا يوه ناسمه فرضيه ده چي په هند کي د اسلام په خپرولو کي د صوفيانو د تبليغ ډېر مهم رول و.

په هند کي د اسلام د خپرېدو لاملونه نور دي، خلکو هغه وخت په مسلمانېدو پيل وکړ کله چي په هند کي د مسلمانانو حکومت ټينگ شو نوي مسلمانېدونکو غوښتل د يوه ټينگ مسلمان حکومت په شتون کي خپل منصبونه، جاگيرونه او جايدادونه خوندي کړي يا دا چي په مسلمانېدو سره په حکومت کي منصبونه يا حکومتي نوکری ترلاسه کړي د نورو هندوانو له لوري به له ټولني څخه وشړل شول هغو به هم اسلام ته مخ ور گرځاوه او ځينې بدل به، د کښته درجې خلک په دې هيله مسلمانان شول چي ښايي په ځان کي د هغوی ټولنيز مقام لوړ شي او دوی هم د عزت وړ وبلل شي په ډېر شمېر خلک د اسلام د ښوونو څخه په اغېزمن کېدو سره مسلمانان شول.

۸۶ ..... د هند مسلمانان

داسي دود هم و، چي يوه سياسي بندي مذهب بل کړ يعني له هندو څخه مسلمان شو هغه ته يې بخښنه کوله او له قيده يې آزاداوه مطلب دا چي ډېر لاملونه وه چي سيمه ييز خلک ورو، ورو مسلمانان شول.

د هند تر نيولو وروسته د واکمنو او د هغو د ملاتړ کوونکو رايه د هندوانو په هکله ښه نه وه، د برياليتوب احساس دوی ته دا وخت نه ورکاوه چي د هندوانو د کلتور يا د هغوی د مذهب په هکله کوم پاڅه معلومات لاس ته راوړي پایله يې دا شوه چي هغوی هندو مذهب ته د خپلو ارزښتونو او قدرونو په رڼا کي وکتل او د سرسري جاج اخیستلو وروسته يې د هندوانو په هکله داسي فکر وکړ چي بت پرستي، د رقص و موسيقي سره مينه، په درمسالونو کي د جنسي اړيکو انځورنه، بې حساب مذهبې مېلې، تېلې په لکو معبودان، د نارينه د جنسي عضو عبادت، د غوا په شمول نژدې د هر شي عبادت د هندو مذهب هغه خصوصيات دي چي بېخي له اخلاقه لوېدلي دي او تش خرافات او کفریات دي.

مسلمانانو ته دا پوښتنه ور پيدانه شوه چي د هندوانو د مذهب تکامل څنگه وشو او د هندو مذهب رسمونه کله او څنگه پيل شول مسلمانانو چي د هندوانو رسمونو لکه د مېړه تر مرگ وروسته د هغه سره د ماینې ژوندۍ سوځل، د گنگا په چټلو اوبو کي د گناهونو پرېولو په نيت لمبېدل، د غوا بولي څښل او يولې نورو رسمونو ته وکتل نور يې د هندوانو څخه زړه تور شو هغوی د هندوانو د مذهبي کتابونو، د هغوی د معبودانو او مذهبي افسانو په هکله معلومات نه درلودل ځکه يې فکر وکړ چي په هندوانو کي کوم پيغمبر نه دی تېر شوی او خدای د دې قوم اصلاح نه ده کړې ځکه چي نه په ارزي دغه راز مسلمانانو د هندوانو بت پرستي د عربو د جاهليت د زمانې د بت پرستي سره پرتله کړ، هغوی په دواړو ټولنو کي يوشان او سره ورته اخلاقي بېلاری وپلټلې وروسته له واکمنو څخه وغوښتل شول چي د هندوانو بتان دي مات کړي د هغوی درمسالونه دي ونړوي ترڅو د هندوانو اخلاقي حالت سم شي لکه په لومړي دور کي چي مسلمانانو په مکه کي د قریشو د مشرکانو اخلاق ور سم کړي وو او د مکې تر نيولو وروسته يې د هغوی بتان ور مات کړي وو.

په منځني آسيا کې د منګولانو تر تاراکونو وروسته په ډېر لوی شمېر سره دیني عالمان هند ته وکوچېدل دغه عالمان د عقیدې له مخي سنيان او په فقهي چارو کې ډېر سخت وو هغوی په هند کې تر مېشتېدو وروسته د هند مسلمان پاچاهان دې ته اړ کړل چې د دې په ایسته دي هندوانو ته د ذمیانو په سترګه نه ګوري ولي چې ذمیان یوازي اهل کتاب دي هندوان اهل کتاب نه دي دوی دي یا و وژل شي یا دي مسلمانان کړل شي او که نه شي کولای چې مسلمانان یې کړي نو ذلیل او خوار دي یې کړي.

(سید نورالدین مبارک غزنوي وفات ۱۲۳۴م) د پاچاهانو د وجایبو په بیان کې وایي: "که پاچا د کفارو د ډېروالي له کبله نه شي کولای چې ختم یې کړي هغوی دي سپک کړي نه دي یې پرېږدي چې په عزت سره ژوند وکړي".
پاچا "غیاث الدین بلبن" خپل زوی خان شهید ته د نصیحت په کولو سره وویل: "دا د پاچا کار دی چې کفر، شرک، بت پرستي او کفار له منځه یوسي او که نه شي کولای چې له منځه یې یوسي نو دي یې خوار او زار وساتي".

"جلال الدین خلجي" پر دې خبره افسوس کاوه چې د هندوانو هره ورځ ډول په غاړه وي باجه وهي او روان وي د جمنارود پر غاړه خپل مذهبي عبادت ته ځي "جلال الدین خلجي" ویل که زما وس کار کولای ما به دوی ته هیڅ اجازه نه وای ورکړې چې پان یې خوړلای سپین کالي یې اغوستلای یا یې د مسلمانانو په وړاندي په تونده لهجه خبري کولای.

د "علاؤ الدین خلجي" په زمانه کې یوه عالم "شمس الدین ترک" د حدیثو په سوو کتابونه هند ته راوړل او له ملتانه یې پاچا ته داسي ولیکل:

(خبر شوی یم چې د هندوانو بنځي او کوچنیان د مسلمانانو د دروازو مخ ته فقرونه غواړي، اې د اسلام پاچا! پر تا دي آفرین وي چې ته د محمد صلی الله علیه وسلم د دین داسي ساتنه کوې).

دیني عالمان پر دې خبره سره یو وه چې هندوان باید کمزوري وساتل شي لږ کي د "علاؤ الدین خلجي" د دور نامتو عالم "قاضي مغيث" وویل
دوی به تر هغو د مسلمانانو امر منونکي نه شي تر څو چې هغوی

مسکينان او بپوزله نه شي.

هغه و، چي مسلمانو واکمنو د هندوانو په هکله داسي پاليسي غوره کړې وه چي هغوی تل د غلامی احساس وکړي مگر د ذمي والي د ذلت احساس موجود و، او د ذمي لپاره اړينه وه چي هغه دي د تحويلولو لپاره پخپله د ذمي پيسې راوړي، "شيخ احمد سرهندي مجدد الف ثاني" په يوه ليک کي وليکل "له کفارو چي کومه جزیه اخيستل کېږي مرام يې د کفارو رسوايي او ذلت دی".

د سلاطينو په دور کي هندوانو حق نه درلود چي د خپل مذهب تبليغ وکړي هغوی د نړېدلي درمسال د بيرته ترميمولو او د نوي درمسال د جوړولو حق نه درلود د هندوانو پر مېلو يې محصولات لگولي وو مسلمان د هندو بنځي سره واده کولای شوای مگر هندو د مسلماني بنځي سره واده نه شوای کولای.

يوازي مسلمانان وو چي د هند په ټولنه کي يې ځانگړی مقام درلود که نه وي تر دې دمخه چي څه اقوام هند ته راغلي وو ټول د هند په ټولنه کي جذب شوي او حل شوي وو مگر مسلمانانو تر دې اوږدې مودې وکولای شوای خپل وجود بېل وساتي د دې لامل دا دی چي مسلمانانو له منځنۍ آسيا افغانستان او پارس څخه تر ورتگ وروسته هم د خپلو پلارنيو سيمو سره اړيکي و نه شولې او د هغه ځايو له مذهبي غورځنگونو او افکارو څخه اغېزمن کېدل له دې پرته مذهب هغه قوت و، چي هندوان او مسلمانان يې يو له بله ليري ساتل مسلمانانو هم توپير غوښت هغوی وپېرېدل چي په هندو اکثريت ور گډ نه شي او خپله ځانگړتيا له لاسه ور نه کړي.

په هند کي مسلمانان ټولنه پر دوو برخو وېشلې وه اوله برخه هغه وه چي د برياليو په حيث هند ته راغلل او د حکومت تر جوړېدو وروسته هم پرله پسې د هغوی د لېږدېدنې لړۍ له افغانستان او منځنۍ آسيا څخه ور پيل شوې وه دغه مسلمانان د اقتصادي وضعي د ښه کولو لپاره هند ته ور مات وو او بله برخه هغه سيمه ييز خلک وو چي د لوړې طبقې د هندوانو د ناسم سلوک او يو لړ نورو لاملونو له کبله مسلمانان شول او د مسلماني ټولني برخه وگرځېدل دغه راز مسلمانان ټولنه له سيمه ييزو او بهرنيو مسلمانانو څخه جوړه شوې وه مگر د ځايي او مهاجر تصور

د وخت په تېرېدو سره تغیر پیدا کاوه ولي چې په لومړني دور کې چې کوم مسلمانان هند ته ورغلل هغوی د اوږدې مودې تر تېرولو وروسته سیمه ییزه عادتونه او خوی و بوی غوره کړل او د هندي چاپیریال برخه شول که څه هم د خایي او بهرني تصور اوس هم پاته و، کله چې "مغولو" پر هند برید وکړ او واک ته ورسېدل د هند زړو واکمنو ډلو هغوی بهرنيان وبلل او د هغوی برید یې بهرني تاراک وبله د دې پر بنسټ د "راجپوتانو" سره ملګري شول د "مغولو" پر ضد یې جنګونه وکړل د "کنواهي" په جګړه کې "میواتیان" او "افغانان" په ګډه د "مغولو" پر ضد و جنګېدل تر دې بریده چې د "هلديګاټ" په جنګ کې "افغانان" د "راجپوتانو" سره ملګري د "مغولي" امپراتور "جلال الدین محمد اکبر" پر خلاف و جنګېدل.

همدې توپیر ته په کتلو سره مغولو د قدرت تر ګټلو وروسته افغانانو او نور سیمه ییزو مسلمانانو ته په حکومت کې برخه ور نه کړه ولي چې هغوی د دهلي پاچاهي د هندوانو څخه نه بلکې د افغانانو څخه د جنګ تر کولو وروسته اخیستې وه هغوی فکر وکړ چې افغانانو له مور څخه ماته خوړلې ده ځکه ور تیا نه لري چې زموږ سره سیالي وکړي یوازې دغه نه بلکې په هر قدم کې مغولو پر افغانانو بد ویل چې ولي یې ځانونه د عادتونو په اعتبار سره هنديان کړل.

په ټول مغولي دور کې د سیمه ییزو او بهرني مسلمان تصور موجود و، کوم خلک چې له منځنۍ آسیا او افغانستانه هند ته ور تلل هغوی به تل په هند کې پر میشتو مسلمانانو ټوکي کولې چې خپل خوی او بوی یې له لاسه ور کړی دی او هنديان شوي دي نوي ورغلي مسلمانانو ځانونه د کلتور له مخې تر پخوانیو مسلمانانو لوړ احساسول.

کله چې یو څوک له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته ولاړ شي د هغه لپاره سیمه ییزې هغه دي ځان په نوې ټولنه کې ور ګډ کړي ولي چې هغه نه شي کولای د نوي ټولني له کلتوري قوتونو سره مقابله وکړي مګر چیرې چې هجرت کوونکي په شمېر کې زیات وي په هغه صورت کې هغوی په نوې ټولنه کې هم د خپل کلتور د ټینګولو هڅې کوي د دې پرته که په نوې سیمه کې

اقتصادي وسيلې لږ وي په سيمه ييزو او په بهرنيانو کي ټکر پيل شي سيمه ييز وگړي ورغلي خلک د ځان دښمنان احساسوي او فکر کوي چي نوي ورغلي بهرنيان د قوت په استعمالولو سره د هغوی د مخکو، باغونو، ځناورو، ځنگلونو او معدنونو د لاندې کولو خيال لري.

په نوي ورغلي او سيمه ييزو خلکو کي دويم ټکر د تهذيب او کلتور وي نوي ورغلي د خپل ځانه سره د خپل هيواد ټول يادونه ور وړي د دوی رواجونه، کلتوري او ټولنيز ارزښتونه مزلونه ورسره کوي کله چي په نوي هيواد کي هغوی پر خپل کلتور عمل کوي او ساتي يې په لومړي سر کي کلتوري ټکر ډېر سخت وي مگر د وخت په تېرېدو سره دواړي ټولني يو د بل کلتوري ارزښتونه ومني او د دواړو ټولنو له گډېدو څخه يو نوی تهذيب راپورته شي لکه په هند کي چي د آريايانو د گډېدو په نتيجه کي يو بېل تهذيب رامنځته شوی و، مگر که په گډون کوونکو ټولنو کي يوې ټولني ځان لوړ احساساوه او د يوازيوالي خواته يې زور واهه او داسي هڅي يې کولې چي هغه ټولي نخښي نښانې له منځه يوسي چي دوې ټولني سره يوځای کوي په داسي صورت کي د ټولنو په منځ کي ټکر د تل لپاره پاته شي او پوره نسلونه د دې ټکر قربانيان شي مگر ټکر او کشمکش له منځه نه ځي په داسي ټولنو کي هنر نه راټو کېږي ټولنيز کنگل والی له منځه ځي د تعصب او تنگ نظری جوش تهذيبي او کلتوري پرمختگ په تپه ودروي.

په هند کي چي کوم هندوان مسلمانان شول هغوی مذهب اليش کم مگر کلتوري او تهذيبي ارزښتونه يې وا نه ږول، په نتيجه کي په هغوی کي هم د هندوانو رسمونه پاته شول او هم د مسلمانانو رسمونه ور گډ شول څنگه چي سياسي ځواک د بهرنيو مسلمانانو په لاس کي و، او سيمه ييزو مسلمانانو خپل کلتور د اسلام برخه و نه گرځاوه هغوی د بهرنيو مسلمانانو په مقابل کي ځانونه کمتر او کښته احساس کړل بل پلو ته ديني عالمانو هم تل د هغوی پر هندويي رسمونو نيوکي کولې هغوی يې پوره مسلمانان نه بلل او هغوی ته يې په نيمگړي مسلمانانو خطاب کاوه.

ويل کېږي چي د کښته درجي هندوان ځکه مسلمانان شول چي هغوی

د تاریخ په رڼا کې ۹۱

غوښتل نوي ټولني ته تر گډېدو وروسته ټولنيز حيثيت او درجه لوړه کړي هغوی تر مسلمانېدو وروسته ځانونه د کښتي درجې خلک نه احساسول غوښتل يې چې د سيمه ييزو رواجونو او دودونو څخه خلاصون ومومي او ځانونه په بهرنيو مسلمانانو ور گډ کړي هغوی پر خپله پخوانۍ ځانگړتيا پښېمانه و، او غوښتل يې چې د بهرنيو مسلمانانو په رنگه نومونه غوره کړي د دې يو ښه مثال هغه هندوان دي چې تر مسلمانېدو وروسته به يې د خپل نامه سره د شيخ توري زيات کړ ډېرو نوي مسلمان شوي قومونو د خپلي ټولنيزي رتبې د لوړولو لپاره د مسلمانانو قومونو نومونه غوره کړل لکه راجپوتان چې ځانونه يې خانان (۱) يا خانزاده گان بلل د کښته ذات هندوانو دومره جرأت نه شواي کولای چې يوه لوړ قوم ته ځان منسوب کړي هغوی ځانونه مسلمانان وبلل.

په سيند کې ډېرو قبيلو تر مسلمانېدو وروسته خپل نسب عربو قبيلو ته ورساوه دغه راز يې خپله ټولنيزه رتبه لوړه کړه مثلاً "تهيم" ځانونه "آل تميم" وبلل، "موريه" ځانونه "آل مغيره" وبلل او داسي فکر يې کاوه چې عباسيان، صديقيان، فاروقيان او عثمانيان دي بلوڅانو "محمد بن هارون" ته خپل نسب ورساوه "سمه" قبيلې د "عکرمه بن ابي جهل" کورنۍ ته خپل نسب ورساوه "سومرو" قبيلې دعوه وکړه چې د عباسيانو له پلازميني سامري څخه راغلي دي ځکه سومرو دي.

که يوې خوا ته په ټولنيزه او کلتوري توگه د خپل حيثيت تر بدلولو وروسته د ځايي مسلمانانو ريښې له خپلي خاوري او کلتور څخه وختلې بلي خوا ته بهرني مسلمانانو د هغوی دې بدلون ته هرکلی و نه وایه په سپکه سترگه يې ورته وکتل او په ټولنه کې د هغوی برابري ته قايل نه شول کومو بهرنيو مسلمانانو چې د ځايي مسلمانو ښځو سره ودونه وکړل او د هغوی څخه چې يې کوم اولادونه پيدا شول هغوی ته هم په کښته سترگه وکتل شول د ځايي او د بهرني مسلمانانو له گډون څخه چې کوم نسل پيدا شو هغه په جنوبي هند کې مېشت شو او د عربو نوايطو په نامه ونومول شول دغه خلک

(۱) خان په هند کې پستانه ته ويل کېږي.

د "راس کماري" په ختيزه سيمه کي اوسېدل دلته ځينو عربو نوایطو د "تامل" بنځو سره ودونه وکړل له هغه چي کوم گډ نسل پيدا شو هغه ته يې "لبي" وويل عربو نوایطو "لبي" تر ځان کښته بلل.

په "کارومندل" دور ته په عربي کي معبر وايي هلته چي کوم عرب مېشت شول د هغوی د سيمه ييزو مسلمانانو او هندوانو څخه سخته کرکه کېدله.

د "سکندر لودي" پر تخت په کښېنستلو کي تر ټولو لويه ستونزه دا وه چي د هغه مور د ځايي مسلمانانو له کورنۍ څخه وه افغان اميرانو نه خوښوله چي د يوې "زرگري" مور زوی دي پر تخت کښېني، په سيند کي د مظفر خان تر خان مور د "جاريجه" قبيلې څخه وه ځکه اميرانو نه پرېښود چي پاچاشي او د هغه مخالفت يې وکړ دغه د ميرزا باقي تر خان مور هم د سيند ځايي بنځه وه هغه يې د ملنډو په طرز په دربار کي سيندې هلک باله.

د دهلي د سلاطينو د زمانې مؤرخ "ضياءالدين برني" چي د پاچاهانو کوم حالات بيان کړي دي له هغوی څخه معلومېږي چي د مسلمانانو په ټولنه کي د حسب و نسب او د لوړي کورنۍ تصور څومره پوخ شوی و، د حسب او نسب پر بنسټ بهرنيو کورنيو د حکومت ټول لوړ منصبونه اشغال کړي وو او هر ډول گټي يې پورته کولې ځکه هغوی غوښتل چي دغه نظام دي پر پښو ولاړ وي هغوی اهليت او صلاحيت د نسب په مقابل کي له منځه وړه او يوازي يې هغه چاته د مخته تلونوبت ورکاوه چي نسل، نسب او ذات يې لوړ وي د مثال په توگه د "شمس الدين التمش" په دور کي وزير "نظام الملک جنيدي" د "قنوج" د خواجهگي لپاره "جمال الدين مرزوق" پاچا ته ور ووست په دې وخت کي په دربار کي يو امير "خواجه عزيز" ناست و، هغه چي "جمال الدين مرزوق" ته وکتل نو يې وويل.

به دست دون مده خامه که گروون را مجال اقد
يه گلی که در کعبه است سازد سنگ استنجا

ژباړه: د کمصل په گوتو کي قلم مه ورکوه، که د کمصل وس ورسېدل
د حجر اسود (توره ډبره) به د استنجالوټه کړي.

پاچا چي معلومات وکړل رښتيا هم کم اصل و، که څه هم وزير يې سپارښت کړی و، چي ډېر پوه او هوښيار خطاط دی مگر پاچا خوا ورڅخه بده کړه چي د کمصلو د هنر له کبله زما د حکومت رنگ بدېږي تر دې وروسته پاچا امر وکړ چي د هغه په حکومت کي چي څه کمصل خلک لوړو چو کيو ته رسېدلي دي هغه ټول دي پسې واخيستل شي تر تفتيش وروسته پته ولگېده چي ۳۲ کسه کمصل دي دوی ټول يې د حکومت له دندو څخه وشړل.

د "شمس الدين التمش" دغه پاليسي "غياث الدين بلبن" هم جاري وساتله هغه د "امروهي" د خواجگي منصب ځکه "کمال مهيار" ته ور نه کړ چي د هغه پلار هندو غلام پاته شوی و، د "کمال مهيار" په هکله وويل شول چي ډېر باسواده، لايق او هنر لرونکی انسان دی مگر د کمصل ذات سره اړه لري "غياث الدين بلبن" ويل: زه هيشکله نه شم کولای چي يو کمصل يا نااهل انسان په هغه حکومت کي راسره گډ کړم چي خدای ما ته په انعام کي را کړی دی، د نوموړي پاچا په هکله د هغه معاصر مؤرخ "ضياءالدين برني" په ډېر وياړ سره د "غياث الدين بلبن" په هکله ليکي:

(هغه د پاچاهي په ټوله دوره کي چي څلوېښت کاله وه د هيش رئیس (۱)، بازاری (۲)، مفرد (۳)، کمصل (۴)، ټوکي (۵) او رذيل انسان سره خبره ونه کړه). محمد تغلق چي د خپلو اميرانو د زور د ماتولو لپاره ځايي مسلمانانو ته کوم منصبونه ورکړل د هغوی پر سر د ده سره زښت مخالفت وښودل شو معاصر مؤرخ "ضياءالدين برني" د هغو خلکو نومونه په خپل کتاب کي راوړي او د داسي احساساتو ښکارندويي کوي چي د هغه زمانې د هند د مسلمانانو ذهني کچه يې ښودله، هغه وليکل:

(د بد اهل د زوی نجبا مطرب رتبه يې ډېره لوړه کړې ده... دغه راز يې

(۱) د کشي نرهي چارواکی.

(۲) د کشي نرهي سوداگر لکه بنجاره، دوکاندار.

(۳) د کشي نرهي چي د هيش امير په مشرۍ کي نه وي او يوازي وي.

(۴) د کشي نرهي مسلمان يا هغه هندو چي مسلمان شوی وي.

(۵) د کشي نرهي کورنکی.

د "عزيز خمار" د هغه د ورور "فيروز دلاک"، "سکا شير"، "مسعود خمار"،
 "لدا باغوان" او نورو کمنلو ته لور منصبونه ورکړي. "شيخ يايو قلک" چې
 جولای يې خپل څنگ ته کښېنولی دی "پير بابخوان" ته يې چې د هند تر ټول
 رډيل او سپک انسان دی د دېوان وزارت ور سپارلی دی. د "احمد ايزر"
 غلام "مقبل" ته يې د هجرات وزارت ورکړی دی.

د مغولو په زمانه کې د بهرني او ځايي مسلمان توپير پاته و. دغه توپير له
 اروپا څخه راغلي سيلاني "برنير" هم حس کړ او دې ليکل چې له منځني آسيا
 څخه راغلي خلکو رنگونه سپين دي او ځايي مسلمانان غم رنگه او تور دي
 دغه شي د دواړو تر منځ توپير ساتلی دی سپين پوستي مسلمانان ځانونه تر
 غم رنگو او تور پوستو مسلمانانو لور بولي او هغوی ته په سپکه سترگه گوري
 دې ته په کتلو سره اميران او دلوري طبقې خلک کوټنې کوي چې د کښيږي
 پنځو سره وودونه وکړي تر څو اولادونه يې سپين رنگي وي.

قدرت د بهرنيو مسلمانانو په لاس کې و. هغوی د نورو قومونو په ښک
 افراطي خپري کړي وې او د هغوی د ځانگړ تياوو په پاڅلو سره يې هغوی ته
 د حکومت يو لړ ځانگړي ورکړي وې د پيلگي په توگه د منځني آسيا ځنگ
 د حکومت لوی منصبونه اشغال کړي وو افغانان او ترکان غيښلي او په ځير بل
 کېدل لښکر له دوی څخه جوړ شوی و. عربو او عثماني ترکانو ته يې توپخانه
 ور سپارلي وه جښيان خواجه سرايان وه کښريان تنک حرام بلل کېدای
 نوي مسلمانېدونکي ته يې هېڅ منصب نه ور کاوه د دې ټولو کې نو څخه سر اباد
 و. چې بهرني مسلمانان قدرت په لاس کې ولري او نور اقوام ځني مخکې نه شي
 په هند کې د مسلمانانو ټولنه په اشرافو او اجلانو تر ویشل کېدو وروست
 ټوټې ټوټې شوې وو اشراف هغه خلک وو چې له بهر وروغلي وو په هند کې يې
 حکومتونه جوړ کړي وو په هغو کې يوه ډله د مغولو وه څنگه چې په هند کې
 دوی واک ته رسېدلي وو دوی هم اشراف بلل کېدل وروسته مغول د ميرزا
 نامه سره وبلل شول.

په اشرافو کې يوه ډله د سيدانو هم وه چې هغوی د هند په مسلمانانو کې

د تاریخ په رڼا کې ۹۵
 تر ټولو زیات د درناوي وړ او سپېڅلي بلل کېدل او د عزت په توګه یې شاه
 ورته ویل دوی ته کراماتي افسانې منسوبې وې او داسې فکر کېده چې ساداتو
 ته خدای ډېر ستر قوت ورکړی دی د دوی دعاوي او بښراوي د خدای په
 دربار کې ژر منل کېږي او پر دوی اور اثر نه کوي دوی تاویزونه، څانبتونه او
 لیکل شوي دعاګانې په خلکو څینېلې واکمنو یې هم درناوی کاوه او په
 حکومت کې مذهبي منصبونه دوی ته ورکول کېدل که به یوه سید جرم وکړ
 هغه بڅنېل کېده زیاتره واکمنو د هغوی د وژلو څخه ډډه کوله.

دغه درناوي او عزت د ساداتو خیالات وړ لوړ کړه هغوی د ټولني څخه بېل
 شول و دونه یې یوازې پخپلو منځو کې سره کول تر څو دوی خپاره او کمزوري
 نه شي په ښارونو کې د نورو مسلمانو څخه په بېلو محلتونو کې اوسېدل
 هدیرې یې هم بېلي وې تر څو خلک دروېږونه وړ وې او څوک چې د مرادو
 لپاره زیارتونو ته ورځي د دوی هدیرې ته ورشي.

ساداتو د وې ګټې کولې هم یې دروېږونه ټولول هم یې درناوی کېده پای یې
 یې دا شو چې د منځنۍ آسیا څخه د ساداتو په نامه بې شمېره کورنۍ هند ته
 ورماتې شوې او په هند کې مېشتې شوې مثلاً د "کلورا" د پاچاهۍ په دور کې
 یوازې د سیند په "پټه" ښار کې د سیدانو دوولس ګټې کورنۍ میشتې وې له
 دې څخه پرته د سیدانو کوچنۍ کورنۍ هم هلته ځای پر ځای شوي وې
 سیدان په حکومتونو کې د قاضي، صدر، مفتي او شیخ الاسلام منصبونو ته
 رسېدلي وو غټ جايدادونه او جاګیرونه یې درلودل په دوی کې زیاتره پیران
 وو خلکو دروېږونه او سوغاتونه ورته راوړل زیاتره کښتګرو او بزګرو د خپل
 فصل څلوېښتمه برخه دوی ته ورکوله.

څنگه چې افغانانو هم په هند کې حکومت کړی دی او د مغولو په آخري
 دور کې په ډېر لوی شمېر سره هند ته ورغلل هغوی هم خپل نسلي لوړوالی
 سیاست او جنګونو له لارې ټینګ کړ دغه راز هغوی هم د نورو بهرنیو
 مسلمانانو په شان له ځایي مسلمانانو لیرې اوسېدل کومي ټولنيزي او کلتوري
 لارې یې نه ورسره ساتلې.

د قومونو لوړوالی او کښته والی له پخوا څخه دهند په ټولنه کې موجود و. او په هند کې یې د کف او سیالی تصور رامخته کړی و، په خاصه توګه یې د واده په لړ کې دې ته ډېر پام کاوه تر څو په راتلونکي نسل کې یې خرابي را نه شي د لوړ او کښته ذاتونو تصور ته مسلمانانو هم هند ته تر ور تګ وروسته ارزښت ورکړ د هیچا لپاره شونې نه شوه چې هغه دي خپل ذات پرېږدي د بل ذات خلکو د هغه دغه حرکت نه نامه ځکه په مسلمانانو کې د ذات سره وفاداری ډېر ارزښت تر لاسه کړ.

بهرنیو مسلمانانو د خپلي پېژندنې لپاره د خپل نامه سره د خپلو پلارنیو ښارونو نومونه لیکل لکه: سمرقندي، بخاري، بلخي، غزنوي، غوري، ګردېزي، مدني، قريشي او شېرازي په دغه خلکو کې چې د بخارا څخه کوم خلک راغلي وو هغو ټولو ځانونه سیدان بلل پخپله بخاري توری د سید په معنی ګرځېدلی و، داسې فکر کېده چې د بخارا ټول اوسېدونکي سیدان دي او هلته یې له سیدانو بل هیڅوک ژوند نه کوي څنګه چې بهرني مسلمانانو پوځ او د حکومت غټې چوکۍ اشغال کړي وې ځکه په هغوی کې اړونده خویونه لیدل کېدل لکه بهادري، غښتلتیا، علمیت، سخاوت، زړه سواندي او داسې نور...

ځایي مسلمانان زیاتره دستګر دانان، کښتګر، مزدوران، جولاګان، خیاطان، قصابان، دلاکان او کارګران وو دا هغه کسبونه وو چې دوی تر مسلمانېدو دمخه هم کول او چې مسلمانان شول هم یې دغه کسب جاري وساته د بهرني او ځایي مسلمانانو تر منځ زبردست توپیر موجود و، د خواریکښی او زیار کښی له کبله هغوی ته په سپکه سترګه کتل کېدل که به بهرني مسلمان مسکین شو هغه د لوړې مرګه خوښاوه مګر پورتنی کسبونه یې نه غوره کول ځکه چې وېرېدل هسي نه په ټولنه کې یې مقام کم شي او په سپکه سترګه ورته وکتل شي.

ځایي وګړي چې مسلمانان شول بهرنيو مسلمانانو هغوی هیڅ هم د قدر وړ و نه بلل او تل یې هغوی وروسته پاته ساتل په ځینو سیمو کې تر دې بریده د تعصبه ډکه رویه کېدله چې د کښته ذاتو مسلمانانو نه شواي کولای په خوراګو او ناسته و، ولاړه کې د اشرافو مسلمانانو پېښې وکړي لکه هندوانه

تاريخ په رڼا کي ۹۷
 بهرهمنانو چي پر سوډرانو (۱) رنگارنگ بنديزونه لگولي وو دغه راز بنديزونه پر
 ځايي او کمډاته مسلمانانو لگېدلي وو د "سهارنپور" په سيمه کي وضع دې برید
 ته رسېدلې وه چي د اميرانو او اشرافو له لوري پر کښته مسلمانانو دغه ډول
 بنديزونه وو.

۱- هغوی حق نه درلود چي پلو يا غورمه پخه کړي ځکه چي دغه د لوړي
 طبقې خواړه دي.

۲- هغوی حق نه درلود چي د لوړي طبقې خلکو ته مېلمستيا او ست
 وکړي ولي چي دست کولو حق يوازي د لوړي طبقې خلک لري.

۳- هغوی حق نه درلود چي د خپلو کوچنيانو نومونه يې د لوړي طبقې
 د خلکو د نومونو په شان ايښي وای هغوی يوازي داسي نومونه ايښودلای
 شوای لکه، (تورک، خر، گړندی او داسي نور...).

۴- هغوی ته اجازه نه وه چي د لوړي طبقې خلکو ته دي د "السلام عليكم" په
 ويلو سره سلام ور واچوي هغوی بايد يوازي آداب يا بندگي ووايي.

له دې څخه معلومېدله چي په هند کي هيڅکله په مسلمانانو کي يووالی نه و،
 او تل دوی د ټولنيز توپير په خانو کي وېشلي وو د هندوانو په څېر دوی هم
 وېشلي وه د لوړ او کښته تصور پکښي راسخ و، هغه خلک چي د روښانه
 راتلونکي مهال په هيله مسلمانان شول تر څو په نوې ټولنه کي د هغوی درناوی
 وشي مگر د بهرنيو مسلمانانو له لوري دوی ته لوړ مقام ور نه کړل شو که څه هم
 ډېرو نوي مسلمانانو ځانونه د دوی په شان بهرني مسلمانان کړه نسبونه يې بدل
 کړل بخاريان سيدان، خانان او ترکان شول مگر ټولنيزه رتبه يې بيا هم پورته
 نه شوه او هماغسي دهندو توب او بت پرستی د زمانې غوندي سپک پاته شول.

هند ته چي کوم خلک ور مات شوي وو په هغوی کي اکثريت د پوځيانو،
 شاعرانو، اديبانو، ليکوالانو، پيرانو، دروېشانو، فقهاوو او ديني عالمانو وو، هغوی

(۱) سوډران يا سوډران دهندوانو د څلورو ټبرونو څخه يو هغه ټبر دی چي تر نورو ټبرونو کښته بلل کېږي د هغوی
 په هکله په هندوانو کي دا عقیده موجوده ده چي سوډران د برهما (دهندوانو تر ټولو لوی معبود) د پښو څخه پيدا
 شوي دي. (ژباړن)

د لوړې طبقې سره اړه درلوده هند ته تر ورتلو وروسته د حکومت لوړو منصبونو ته ورسېدل څنگه چې دوی د لوړې طبقې او د واکمني ډلې حکومتي چارواکي وو ځکه دوی په ښارونو کې اوسېدل دغه راز دوی د هند د ښارونو بڼه ور بدله کړه او په هند کې یې د منځنۍ آسیا کلتور ته زیاته وده ورکړه.

واکمني ډلې د خپلو یو لړ اړتیاوو د پوره کولو لپاره کارخانې جوړولې چې هلته مریانو او مزدورانو کار کاوه او د واکمنو ډلو لپاره یې جامې، لوبښي، زېور او نور ډول ډول سامانونه جوړول د واکمنو ډلو او امیرانو خوی او بوی او عادتونو په ښارونو کې یو لوړ کلتور پیدا کړ چې د کلیو څخه یې توپیر درلود د دې کلتور بنسټ پر هغه پیسو او شتمنیو ولاړ و، چې له کلیو باندو څخه ښارونو ته راغلي وې د کلیو باندو او لیري پر تو سیمو خلکو خپل زیات تولیدات ښارونو ته لېږل مگر ښارونو د مالچې په بدل کې هغوی ته هیڅ نه ورکول که یې ورکول بېخي لږ یې ورکول د کلیو او لیري پر تو سیمو خلکو اړتیاوي د بېوزلي او مفلسۍ له کبله ډېري محدودې وې هغوی په خپلو سیمو کې گزاره کولای شول البته د هغوی تولیداتو د ښارونو په پرمختګ کې ډېر رول لوباوه.

په ښارونو کې پاچاهانو او امیرانو باغونه، کلاګانې، مسجدونه، مقبرې او مینارونه جوړول د هغوی د ساعت تېري توکي نڅا، شعر، موسیقي او د شرابو محفلونه وو د ښار د اوسېدونکو خواړه او جامې هم د کلیو د اوسېدونکو څخه بېل وو.

په هغه زمانه کې چې لا په هند کې یوازي هندوان اوسېدل هم د کښته ذاتونو خلک په کلیو کې اوسېدل ډېر لږ ښارونو ته ورتلل مگر کله چې مسلمانان هند ته ورغلل هغوی مزدورانو او چوپړ ووهونکو ته اړتیا درلوده ځکه هغوی د کښته ذاتونو خلکو ته اجازه ورکړه چې ښارونو ته دي راشي دغه راز د ښارونو وګړي ډېر شول او په ښارونو کې د مزدورانو نېستي له منځه ولاړه.

په ښارونو کې بهرنیو مسلمانو واکمنو د ځایي کلتور څخه بېخي بېل کلتور ته وده ورکړه په کلیو کې یا هندوان اوسېدل یا ځایي مسلمانان چې له هندوانو څخه مسلمانان شوي وو دغه راز خلک د یوه کهول په بڼه اوسېدل هغوی زاړه

رسمونه او ارزښتونه پاته ساتلي وو او په ډېرو رسمونو او رواجونو کي په دوی او هندوانو کي کوم خاص توپیر نه و، د ځايي مسلمانانو دې خصوصیت بهرني مسلمانان له دوی څخه ليري کړل ځايي مسلمانانو د خپلي خاوري سره اړيکي درلودې هغوی د خپل کهاله د رواجونو سره تړلي وو او په فکري لحاظ د هغوی اړيکي د هند د ارزښتونو سره نښتي وې کله چي مسلمانان شول د هندوانو سره يې کلتوري اړيکي وشلېدې د خپلو زرو ارزښتونو څخه بېل شول او د يوې داسي اوضاع سره مخ شول چي په جسمي لحاظ سره په هند کي اوسېدل مگر په روحي لحاظ سره د بهرنيو مسلمانانو په څېر هغوی خپل مرکز له هنده دباندې وپلته.

سره له دې چي ځايي مسلمانانو غوښتل په ټولنه کي مساوي مقام لاس ته راوړي مگر پاته راغلل بهرنيو مسلمانانو د هغوی ټولنيزه رتبه ور لورنه نه کړه بلي خواته په مسلمانېدو سره هغوی د خپل تېرمهال څخه هم پرې شوي وو له دې کبله هغوی د کمتری په احساس اخته شول او ټول ذهني او هنري وړتياوي يې په مغزو کي وچي شوې همدا لامل دی چي په پوره اسلامي دوره کي هيڅ ځايي مسلمان، نوموتلی شاعر، اديب، ديني عالم، فقيهه، جنرال، سپه سالار، وزير او منصبدار نه شو او نه کوم بل لوړ منصب ته ځايي مسلمان وتوانېد چي ورسپري.

په داسي اوضاع کي د مسلمانانو په ټولنه کي دوه ډوله اغيزي پيدا شوې يو دا چي دوی د هند د خاوري سره هيڅ مينه نه درلوده او هند ته يې د کفر او شرک د خاوري په سترگه کتل ولي چي د هغه خاوري ډېر کي هندوان وو مسلمانانو فکر کاوه چي د هند په مشرکانه او کفري چاپېريال کي د خپل مذهب د ساتني لپاره بايد په ډېر پام سره گامونه واخلي ځکه هغوی د هند خاوري څخه بېل او نابنده شول او اړيکي يې له پيله د هنده سره ونه نښلولې ځايي د دې يې د خواخوږۍ مرکز له هنده دباندې په خپلو پلارنيو سيمو کې کاوه له دې څخه يو رومانوي او افسانوي خوش فمهي پيدا شوه د هند يوه ديني عالم په خپله وصيت نامه کي وليکل:

(مور اجنيان يو زموږ پلار او نيکه هند ته د اجنيانو په توگه راغلي وو
زموږ لپاره عربي ژبه او عربي نسب دواړه د وياړ لامل دي ترڅو چي مو وس
کار وکړي موږ بايد د عربستان خوی او بوی له لاسه ورنه کړو ځکه چي
عربستان د نبي صلی الله عليه وسلم د زوکړي ځای دی او بايد د عجمو له
رسمونو او د هندوانو له عادتونو څخه ځانونه ليري وساتو).

نوموړی ديني عالم په خپله وصيت نامه کي بهرني مسلمانانو ته د وينا په
کولو سره وايي چي عجمي رسمونه او د هندوانو عادتونه دواړه بد دي بايد
ليري وړڅخه و اوسو تر دې وروسته هم داسي انکېرل کېدله چي د هند خاوره
د مسلمانانو تليپاته هیواد نه دی دلته دوی يوازي استوگن شوي دي.

کله چي اړتيا وليدل شوه چي بايد په بنگالي ژبه مذهبي کتابونه وژباړل
شي ترڅو د بنگال مسلمانانو ته ورسېږي په دې مسئله کي ډېرو ديني عالمانو
نټه وکړه چي د هندوانو په "ديوناگري" ليکدود د ديني کتابونو په ليکلو سره
دوی نه غواړي چي گناه کاران شي دا د ديني کتابونو ډېره لويه بې ادبي ده ولي
چي د هندوانو ژبه ناپاکه او ناولې ده.

د "حاجي محمد" په نامه يوه مذهبي عالم نه غوښتل چي د هندوانو په
ليکدود کتاب وليکي هغه وليکل که څه هم نه غواړم مگر خلکو ته د پوهي
د رسولو کوښښ کوم که څوک زما هندی ليکدود و ويني نو مخ دي نه ورڅخه
گرځوي کرکه دي نه راڅخه کوي، يوه بل ديني عالم "عبدالنبي" وويل:
"په زړه کي وېرېږم چي خدای راڅخه خواږدی نه شي چي ما د مسلمانانو
مذهبي کتابونه په بنگالي ژبه وليکل؟"

له داسي افکارو څخه په مسلمانانو کي بې اتفاقي پيدا شوه که څه هم مذهب
دوی سره نژدې کول مگر په دوی کي ټولنيز توپير دومره پياوړی و، چي دوی
هيڅکله سره نژدې نه شول د دوو بېلو بېلو افکارو په درلودلو سره د مسلماني
ټولني د وگړو اړيکي د هند د خاورې سره ټينگي نه شوې وطن او ټولنه سره بېل
شول او د وطن سره تړلی د خونديتوب احساس له منځه ولاړ د دوی د کلتور
ريښې په مخکې کي ښخي نه وې هغوی د اجنيت په احساس سره د ټولني سره

د تاريخ بهرناکي ۱۰۱
 مينه نه درلوده دهغوی په وړاندي تر ټولو لوی مرام دا و، چي په اقتصادي لحاظ
 سره ځانونه پياوړي کړي او وس و توان يې کار وکړي چي بل هيواد ته هجرت
 وکړي او هند پرېږدي.

په دغه دور کي ډېر مذهبي غورځنگونه راپورته شول هغوی غوښتل چي
 مسلمانان دي د هندوانو سره هيڅ ډول اړيکي نه ساتي هغوی فکر کاوه چي
 د هندوانو سره اړيکي مسلمانان کمواکي کوي غورځنگونو کوښښونه وکړل
 چي مذهب په خپله رکه (خالصه) بڼه وساتل شي په هند کي هر ځلي مذهبي
 غورځنگونه پورته شوي دي يو هم ټولنيز، اقتصادي يا سياسي غورځنگ نه
 دی پورته شوی چي وروسته پاته طبقو ته مرسته ورسوي او هغوی په راپورته
 کړي له دې څخه معلومېږي چي د هند مسلمانان د هند له خاوري څخه پېل
 شوي وو او په هغوی کي د ټولنيز او اقتصادي بهبود هيڅ تصور موجود نه و.

لکه څنگه چي د هند د مسلمانانو واکمنو ډلو په افغانستان او منځني آسيا پر
 درلوده ځکه هغوی په فکري لحاظ سره د هند کلتور غير اسلامي باله او په
 کښته احساسولو سره يې و نه مانه او تل يې هلي ځلي کولې چي خپل بهرنی
 کلتور ژوندی وساتي د دې لپاره هغوی داسي کتابونه لوستل چي د دوی
 د پلارني ټاټوبي کيسې او افسانې پکښي راغلي وې لکه، ليلا و مجنون او شيرين
 و فرهاد چي له کوچنيوالي څخه يې د ماشومانو په ذهنو کي ور اچولې د دې پرته
 حافظ، رومي، سعدي، جامي او فردوسي هغه شاعران وو چي کتابونه يې هندي
 مسلمانانو لوستل او زړونه يې په خوشالول.

مشهور ديني عالم "مولانا عبید الله سندی" يو ځای داسي ليکي:

(کله چي يو هندي مسلمان بل مسلمان هيواد ته ولاړ شي هلته د خپل هندي
 توب څخه کرکه حس کړي او دهغه په ذهن کي دا خبره راسخه شي چي هندي
 توب د اسلام دوه پېل توکي دي کله چي يو هندي ځان مسلمان بولي هندي
 توب له ذهن څخه ايستل مهم بولي د دې سبب معلومول ډېر ستونزمن دی
 هندي مسلمانان د نورو مسلمانو هيوادونو ديني عالمانو او د امامانو
 په وړاندې د هغوی د ښوونو څخه اسلام زده کوي له دې څخه دا نتيجه راوړي

۱۰۲ ..... دهند سلمانان

چي د هغوی په ذهنونو کي په شعوري او غير شعوري توگه دا خبره روښانه کېږي چي د اسلام او دهغه د ښوونو ټول مرکزونه له هنده بهر دي).

د پورتنیو افکارو په درلودلو سره د هند مسلمانو واکمنو ډلو خپلي اړيکي له هنده بهر په خپل پلارني ټاټوبي کي ساتلي وې او د ځايي مسلمانانو سره يې هيڅ ډول اړيکي نه درلودې او کله چي د حکومت د بدلولو اړتيا وليدل شوه هغوی يوه بهرني هيواد ته سترگي ور واړولې همدا وجه وه کله چي افغان اميران د ابراهيم لودي څخه ناخوښه شول هغوی ظهيرالدين بابر ته پر هند د يرغل کولو بلنه ورکړه تر څو هغه د حکومت په بدلولو کي د دوی سره مرسته وکړي او تخت دوی ته په لاس ورکړي.

د دوی خيال خام و، ډېر کم داسي شوي دي چي يو بهرنی ځواک قدرت لاس ته راوړي او هغه يې بل چا ته ور وسپاري ځکه کله چي بابر د هند افغان پاچا ابراهيم لودي ته ماته ورکړه او حکومت يې ونيو نو يې منځنی آسيا ته دبیر ته تلو خيال پرېښود.

د دې دويم مثال د "احمد شاه بابا" دی چي هغه ته هم پر هند د يرغل کولو بلنه ورکړل شوه تر څو د مرهټيانو زور ور اوبه کړي دغه راز د مېسور واکمن ټپو سلطان هم د انگرېزانو پر ضد د ترکيې د خليفه څخه د مرستي خواست وکړ او د ۱۸۵۷م تر بغاوت وروسته مسلمانانو هيله درلوده چي د پارس پاچا به د دوی سره مرسته وکړي وروسته په افغانستان کي د نادر شاه په دوره کي هم د منند د مسلمانانو په نمايندگي ډېر ديني عالمان افغانستان ته په دې نيت ولاړل چي د افغانستان پاچا به د دوی سره له هنده د انگرېزانو په شړلو کي مرسته ورسره وکړي مگر افغانستان خپلي سياسي، اقتصادي او ټولنيزي ستونزي درلودې ځکه يې سر په ونه گرځاوه.

له پورتنیو حوالو څخه برېښي چي دهند مسلمانو واکمنو ډلو پر ځان باور نه درلود ځايي مسلمانانو ته يې د کښته طبقې د مسلمانانو خطاب کړی و، له هغوی څخه يې هر ډول اړيکي شلولي وې که دوی پر ځای د دې چي بهرنيو ځواکونو ته بلنه ورکړي په خپلو کي سره يو موټي شوي وای مرهټيان

د تاريخ پدري ناکي ۱۰۳
او سيکان يې د خان ملگري کړي وای او د انگرېزي استعمار سره يې مقابله
کړې وای نه يوازې به يې انگرېز د هند له خاورې شړلی وای بلکې د هند په
مسلمانانې ټولنه کې به هر ډول ډله ييز توپير هم له منځه تللی وای دغه راز به
د هند مسلمانانو ستري صدمې نه ليدلای او پر خوږ خوږه نه وپشل کېدلای.

ماخذ:

برصغير ميں مسلمان معاشرے کا الميہ

ليکوال ډاکټر مبارک علي

چاپ ۲۰۰۵م لاهور

فکشن هاوس، لاهور

(مسلمان معاشره)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**